

MTA POLITIKAI TUDOMÁNYOK INTÉZETE
ETNOREGIONÁLIS KUTATÓKÖZPONT

MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont
Munkafüzetek 46.

Másság – idegenség – elmozdulás

/Válogatott tanulmányok/

**Léthelyzetek az otthonosság
és a sehollét között**

MTA Politikai Tudományok Intézete
Etnoregionális Kutatóközpont
Budapest, 1997

Regionális tanulmányainkat azzal a céllal adjuk ki, hogy segítsék az új tudományos eredmények vitáit és terjedését. A publikációk a szerzők véleményét tartalmazzák, amelyért maguk a szerzők vállalnak felelősséget. E tanulmányok az ELTE Bölcsészettudományi Kar Kulturális Antropológia tanszéken folyó oktatási és kutatási munka termékei, melyek megjelenését a Szimbiózis Alapítvány és az MTA Politikai Tudományok Intézetének segítségével tette lehetővé. Kiadásukhoz az OTKA T 018210 és a T 022600 számú kutatási keret biztosított anyagi háttérrel.

© **Albert Árpád, Benke József, Gulyás Anett, Kovács Monika, Pásztor Zoltán, Sebestény Anikó, Veres Emese-Gyöngyvér – Budapest, 1997.**

Szerkesztette: A.Gergely András
Sorozatszerkesztő: A.Gergely András

Kiadni, másolni csak a szerző engedélyével és az MTA Politikai Tudományok Intézetének hozzájárulásával lehet.

Tárgyszavak: etnikai kultúra (török, arab, kínai, guineai, magyar), etnikai kutatás, társadalmi magatartás, szimbolikus jelképrendszerek, kultúraváltás, kultúraátvétel, földrajzi (Kína, Magyarország, Németország, Dubrovnik, Brüsszel), kisebbségi identitás, kulturális antropológia.

ISSN 1416-8391
ISBN 963 9098 61 2

Kiadja:
az MTA Politikai Tudományok Intézete
Budapest, 1997

TARTALOM

A.Gergely András: IDEGEN AZ IDEGENBEN, IDEGEN A HAZÁBAN.....	4
Veres Emese-Gyöngyvér: EGY KIVÁNDOROLT NÉPCSOPORT GONDJAI A NYUGAT-EURÓPAI TÁRSADALOMBAN I. /törökök/	6
Benke József: IDEGENEK NÁLUNK	17
Gulyás Anett: KÍNAI KERESKEDŐK BUDAPESTEN	22
Kovács Monika: IDEGENEK?.....	25
Albert Árpád: A DUBROVNIKI SZENT BALÁZS ÜNNEP.....	28
Veres Emese-Gyöngyvér: EGY KIVÁNDOROLT NÉPCSOPORT GONDJAI NYUGAT-EURÓPÁBAN II. /magyarok/	32
Sebestény Anikó: MILYEN MA MAGYARORSZÁGON FEKETEBŐRŰKÉNT ÉLNI?.....	41
Pásztor Zoltán: ARABOK BRÜSSZELBEN	54

Idegen az idegenben, idegen a hazában

A Másság, a máshollét, a máshová kerülés és minden mással szembesülés hozza közös nevezőre az itt közzétett tanulmányokat. A dolgozatok szerzői az ELTE kulturális antropológusai, javarészt végzős vagy már végzett diákok, kiknek szemléletmódja, témaválasztása, netán kitartó érdeklődése is a migráns, számkivetett, menekült és beilleszkedni próbáló magatartásokra fókuszál. Másságokra, melyek néha hasonlóságok, sokszor egyezések is – a környezet ugyanakkor eltérésként, szándékos vagy markáns elkülönülésként, az adaptálódni képesség hiányjeként éli át számos jellegzetes megjelenésmódjukat. A kutatók egy része épp a kutatás közben, az ismerkedés fázisaiban szembesül először azzal, hogy a másságok korántsem Más Emberek sajátosságai, hanem csupán környezetükkel lehetséges összevetésben minősülnek eltérésnek. Mindenki más valahol, másvalakik között, akik sokszor egymás számára is mások, csupán kevésbé látszik rajtuk eltérésük, mert sem bőrszínük, sem étkezésük, sem öltözködésük vagy ünneptartási szokásaik sora nem „ütközik” a Többiekével. De ez „ütközés” is látszat csupán, hisz egy Magyarországon élő guineai, kínai vagy muszlim nem akarna „elütni” a környezettől, s nem is várna mást, mint hogy sajátlagosságát ugyanúgy elfogadják „nem-másnak”, miként megteszi Ő is hasonlóképpen, elfogadva-eltűrve Mások másságát. A „másságosság” ezáltal a „Mindenkori Idegen” sajátja kell legyen, ha az voltaképpen, s ha nem az, akkor is. A muszlim, aki Brüsszelben lassan rászokik a disznóhúsrá is, a guineai, aki elfogadja a gyerekének ajándékba adott édességet, vagy a kínai, aki az evidens eltérés leplezésére leginkább beilleszkedni vágya, hogy ne kelljen hazamennie többé... – mások talán elsősorban attól lesznek, hogy környezetük a hasonló adaptációs, kultúraváltási kihívásokra, kényszerekre nem szükségképpen kell válaszoljon. Egy németországi magyar, aki szinte csak a nyelvi tónusban tér el kissé a helyben élőktől, nem bőrszínével vagy vallási szokásaival lesz „más”, hanem származásával, nyelvhasználatának aprócska árnyalati eltéréseivel, melyek amúgy produkál a más német tartományból érkező legalább annyira... – mégsem lehet biztos abban, hogy több évtizedes beilleszkedési szándékát elfogadják végre. Hasonlóképp reagál a brüsszeli, meglehetősen vegyes frankofón közösség a marokkói arabra, szintúgy furcsálkodva tekint a német iparos a bevándorolt törökre, sőt budapesti etióp is a nigériaira... Helykeresők pedig mindannyian, hol diaszpórában élve, térben is elkülönülve, gettó-élményt eltűrve vagy a környezet által „gettóizáltan”, hol pedig a menekültek sehollét-élményével, mely köztes állapot a Másság, az Idegenség és a kényszerű Elmozdulás léthelyzetében.

A kutatók esettanulmányaiból összeválogatott kiadvány a helykeresés, a száműzetés, a kulturális sokkok és asszimilációs kényszerek közegében született interjúkból, életút-vázlatokból, vallomásokból kirakható kulturális összképet reprezentálja. Hasonló kiadvány még nem ismeretes Magyarországon, jóllehet a migráció-kutatások és az idegengyűlölet-felmérések immár jelezni kezdik, hogy sűrűsödnek a kérdésfeltevések a kortárs létformákban. Pedig – s legyen elég akár népvándorlás- vagy török-kori, monarchikus vagy szovjet birodalmi korszakokra utalni – a magyar történeti tudatban mind a jövevények státusza, mind a „magyarok” mobilitási trendjei egyként jelzik, hogy lett legyen bármily kicsiny a magyar táj, vagy épp a brüsszeli belváros, dubrovnikai főtér vagy német munkástelepi lakókörnyezet, roppant mód hasonlóak a mozgások, a kényszeres telepedések, a menekülések, a beilleszkedési aspirációk, ez értékek, hitek, a fogadtatási nehézségek, a több generációs megmaradás feltételei Európa, Amerika vagy a világ bármely más tája helyi életvilágában. Az antropológiai tekintet elébe kerülő életsors, az ünnepek, étkezés, nyelvtudás, alkalmazkodási rutin megannyi változata ezt

a Másságot, a hasonlónak lenni szándékát, avagy épp a másságtudat megmaradásának esélyeit avatja kutatása tárgyává. Beleérti a hasonlóságok közti különbségeket, s éppúgy a különbségekben rejlő párhuzamokat is. Azonosnak lenni talán még az azonosak sem szoktak... – talán nem is ismernének rá a Másságra, ha az nem volna az azonosságot éppen megerősítő hatású. Ezért hát, lett légyen szó pályakezdő kutatók rácsodálkozó fölismeréseiről, kiterjedt és aprólékos elemzésről, definíciós kísérletről vagy összehasonlító árnyalatkutatásról... – ezek a dolgozatok a ráébredésig, az önismeretig és a másságtudatokat respektáló meggyőződésig segítik olvasóikat. A szerkesztői pillantás, mely összetartozásukat egy szűkebb merítési időszakból fedezte föl, nem tolaodott az empirikus tapasztalatok elébe-fölébe, hanem a résztvevő megfigyelők élményvilágát tükröző megformálásokat tekintette erénynek. Főképpen azért, mert a Másság mint élmény, a másképp-lét mint tolerancia-teszt és respektusra érdemes tünemény nem a „jobbantudásra”, nem az „átírásra”, szerkesztői javítgatásra serkent, hanem a belátásra késztet – olvasót, kutatót, migránst és befogadót egyaránt. Kívánom, hogy ez Másoknak is hasonlóképpen sikerüljön – vagy épp Másként, amittől nem lenne sem jobb, sem helytelenebb. Csak más.

Veres Emese-Gyöngyvér

Egy kivándorolt népcsoport gondjai a nyugat-európai társadalomban

I.

Egy népcsoport megnevezés alatt a török bevándoroltakat, menekülteket értem, de tulajdonképpen bármelyik NSZK-beli népcsoport gondjairól írhatnék, hiszen ezek hasonlóak, talán csak a helybéli lakosság viszonyulása e csoportokhoz különböző. A pozitív viszonyulás legtöbbször az illető ország gazdasági változásaitól függ – legalábbis tapasztalatom szerint. Ezek szerint az 1956-os magyarországi forradalom menekültjeit tárt karokkal, szimpátiával és segítőkészen fogadták. A későbbi menekültek ellen sem volt igazán kifogásuk, de a 80-as évek végén, a 90-es évek elején érkezőket, a végbement változások után, már csak gazdasági menekültekként kezelték, akikre nincs szükség. Ugyanígy fogadták a kurdokat is, akiket nemcsak a tömegmészárlás, hanem az éh- és fagyhalál is fenyegetett, de a keretlétszámon felül már minden segítőkészség és jóakarát megszűnt. A példákat még sorolhatnám, eltekintve természetesen a kihágásoktól, amelyeket e népcsoportok követtek el, és amelyek maguk után vonták a szigorítások egy részét és a lakosság negatív előítéleteit.

A továbbiakban statisztikákra és leírásokra alapozva ismertetem a török állampolgárok kivándorlását. Az interjúban megszólal mindkét, azaz a török és a német fél s véleménye ízelítőt ad a két népcsoport viszonyából.

A kivándorlás és annak okai

A fejlett és a fejlődésben levő európai országok szociálgazdasági különbségei, valamint a II. világháború utáni visszaesések jelentős népvándorláshoz vezettek. Nyugat- és Közép-Európa nyugati államai munkaerőhiánnyal küszködtek s ez maga után vonta a különböző vendégmunkások megjelenését az illető országokban.

Ezzel szemben Törökországban a magas születésszám, a gazdasági rendszer átszervezése, a belpolitikai gondok miatt megnövekedett a munkanélküliek száma. Mivel azonban sem az ipar, sem az agrárterületek nem tudták a kérdést megoldani, az kivándorlás egyenesen Törökország érdekeit szolgálta. Maga a kormány ajánlotta számos kivándorolni vágyónak, hogy egy megalapozottabb létet építsen ki külföldön. Ennek érdekében 1961-ben Törökország és Nagy-Britannia aláírta az első szerződést, amely a török állampolgárok külföldi munkavállalását szabályozta. Ezt követően Törökország 1965-ben NSZK-val és más európai országgal, 1976-ban pedig Líbiával írt alá szerződést.

A 60-as évek elejétől a 70-es évek végéig a kivándorlókat gazdasági okok vezérelték. Az 1973-ban leállított munkaerő toborzás után a családegyesítés lépett előtérbe. A 70-es évek végén már az etnikai és politikai okok is jelentkeztek, ám az 1980-as évek elején beutazott török állampolgárok újból gazdasági okokból próbáltak szerencsét. De ezt most már a szó szoros értelmében, hiszen az esélyek már nem voltak a régiék.

A kivándoroltak eredete és úti célja

Kezdetben Isztambul, később Ankara és Izmir környékéről, majd a Fekete-tenger vidékéről vándoroltak ki nagy számban. Az Égei-tenger környékét csak nagyon kevesen hagyták el.

Az első években Észak- és Közép-Európa nyugati államait célozták. Legtöbben a Német Szövetségi Köztársaságot választották, mint Törökország hagyományos, baráti szövetségését. Természetesen Németország jól fejlett gazdaságát sem hagyták figyelmen kívül. Később a korlátozások nyomán Ausztrália és a Közel-Kelet felé fordultak, ott elsősorban Líbiában és Szaúd-Arábiában keresve a jobb életkörülményeket.

Külföldön élő török állampolgárok

Tulajdonképpen pontos adatot nem tudok. Németországban általában 2 millió török nemzetiségű lakosról beszélnek. Törökország 1982. évi Statisztikai Évkönyve¹ szerint viszont 1982-ben a következőképpen oszlott meg a kivándoroltak száma:

Ország	Dolgozó	Gyerek 0 – 18	Munkanélküli 18 év fölött	Összesen	%
NSZK	652.751	650.500	277.450	1.580.701	68,4
Hollandia	68.743	60.513	18.714	147.970	6,4
Franciaország	63.839	53.146	18.972	135.957	6,0
Ausztria	30.219	23.739	11.042	65.000	2,8
Belgium	25.000	36.147	2.440	63.587	2,8
Svájc	24.000	17.994	3.773	45.767	2,0
Dánia	8.311	7.488	1.441	17.240	0,7

A munkaerő alakulása NSZK-ban

A kezdeti időszakban egy török bevándorolt csak ott dolgozhatott vendégmunkásként, ahonnan a belföldi munkaerő hiányzott. Ezek többnyire rossz, sőt a legrosszabb munkahelyek voltak; nemcsak a munka volt nehéz, hanem a körülmények, a feltételek is. Ezenkívül alulfizetettek is. Ez az egyik oka annak, hogy a német munkás el sem fogadja. A legszemléletesebb példa erre az, hogy ha nem lennének a vendégmunkások, akkor Németország belefulladna a saját piszkába. A külföldiek ellen irányuló tüntetések és agressziók megfékezésére (talán) elég hatásos lenne, ha esetleges egy hétig nem hordanák el a szemetet, ami a legegyszerűbb megnyilvánulása lenne a külföldiek hasznosságának. Persze, emellett maradnak még negatív ellenpéldák is, azaz a külföldiek által elkövetett kihágások, de nem ezek vannak túlsúlyban.

A második generáció már egyfajta javulást is észlelhetett, hozzájutva jobb állásokhoz is. Már akadémikus is akad közöttük, de még mindig a nehéz testi munka, a monoton munkafolyamatok a jellemzők. A változások ellenére NSZK-ban a bevándorlóknak csak a 13%-át alkalmazták szakmunkásként, bár Törökországban ezek 30%-a szakképzettként dolgozott. 1980-ban a következőképpen oszlott meg a munkaerő:²

¹ Statistical Yearbook of Turkey 1982. Ankara, 1983. 61-66. old.

² Das Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung: Situation der ausländischer Arbeitnehmer und ihrer Familienangehörigen in der Bundesrepublik – Repräsentativuntersuchung 1980. (Munkaügyi és Társadalmi Minisztérium: A külföldi munkavállalók és családtagjaik helyzete Németországban – Repräsentativ vizsgálat 1980) Bonn, 1981, 167-169 old.

Munkaerő	Férfi	Nő
Szakképzetlenből betanított lett	30,4	29,0
Szakképzetlenből szakmunkás lett	3,9	1,0
Betanítottból szakmunkás lett	4,4	1,6
ÖSSZESEN	38,7	31,6

A nehezedő gazdasági helyzetben egyre nehezebb a munkahelyeket megtartani. Sokan kényserülnek munkahelyváltásra is. 1980-ban a megkérdezett törökök 44%-a változtatott háromnál többször munkahelyet. 1983-ban pedig 112 181 munkanélküli török bevándorolt volt.

Szociális gondok

Egy együttélés során a konfliktusok napirenden vannak. Hogy milyen mértékben figyelnek fel rájuk, az az illető társadalom gazdasági helyzetétől is függ. S talán elsősorban ettől függ. A gazdasági jólét könnyíti, illetve nehezíti a beilleszkedés problémáját is.

1980-ban az NSZK-ban élő törökök 40%-a élt elszigetelten, alig keresve a kapcsolatot a belföldi lakossággal. Régi lakásokban, alacsony komfortban éltek, de ők elégedettek voltak. Sokuk számára még ez is jobb volt annál, amit Törökországban hagytak. Napjainkban azért már jelentős a változás. Vannak még, akik most is közös szálláson laknak, ám ez mégsem mondható már általánosnak. A családok nagy része már összkomfortos lakást bérelhet. A német minta szerinti életmód szinte kötelezővé válik s ez a tény előmozdítja a beilleszkedést, sőt a beolvadást is.

1980-ban a török férfiak 40%-a, a nők 32%-a számolhatott be német kapcsolatokról. Bár a kapcsolatfelvétel megindult, az alacsony szintű vagy semmilyen nyelvtudás igencsak gáncsot vet. Ezért inkább a saját köreiken belül keresik az ismeretséget. 1980-ban a bevándoroltak 30%-ának semmilyen vagy csak nagyon rossz német nyelvtudása volt.

A német statisztikák szerint 13%-uk él „vegyes házasságban”.

A nyolcvanas évekig évente 300 török bevándorolt vált német állampolgárrá. A különböző vendégmunkás csoportok közül ők szeretnék leginkább NSZK-ban maradni.³ Ha visszatérnének Törökországba, ott csak a munkanélküliek számát növelnék. Minimális lenne azok száma, akik el is tudnának helyezkedni. Ettől függetlenül még mindig igen jelentős azok száma, akik csak azért dolgoznak Németországban, hogy elegendő pénzzel térhessenek haza. A nyugdíjasok pedig igen nagy számban élnek kétlaki életet.

Az életmódjukban beállt változások

A népcsoport életvitelét nem befolyásolta egyértelműen a másfajta környezet, a kultúra mássága. A Németországban leélt hosszabb idő, vagy az állandó kapcsolat a német lakossággal azonban mégiscsak másító tényezőként hatott. Az állandó kapcsolaton mindkét fél munkaviszonyát értem, amely már szerepet játszhat a családi szerkezetet módosulásában is. Eltűnőben van a nagy család és az imam-házasság. Csökkent az egy háztartásban élő

³ Az adatok a Munka- és Szociálügyi Hivatalból származnak.

személyek száma is. A Törökországba visszatérők száma viszont túl alacsony ahhoz, hogy a változások továbbviteléről, vagy egy nagyobb változás előidézőiről beszélhessünk.⁴

Beszélgetések, tömeghangok

A heidenheimi⁵ Hochberg-negyed tömbházai a város tulajdonát képezik, illetve néhány házba csak az egyik nagyvállalat dolgozói költözhetnek. Mivel a Voight-cég a nehezebb, illetve a szalagmunkára a külföldi munkaerőt alkalmazza, a negyed lakói is többnyire külföldiek. Úgy is mondhatnánk, hogy csak azok a németajkúak laknak ott, akik maguk is áttelepültek, illetve a kevésbé módosak ahhoz, hogy saját házat vagy lakást vehessenek, esetleg gyerektelenek s ebből kifolyólag megelégszenek a szerényebb körülményekkel. Egyébként többségük szintén a Voight-cég alkalmazottja.

A szomszédok közötti viszony nagyon változó. Van, ahol nem is köszönnek a külföldinek (bár az is lehet, hogy senkinek sem), máshol viszont egy-egy közös kávézás, vacsora sem ismeretlen. Van, akit idegesít az idegen gyerekhang, a játék, netalántán a sírás, és ezért állandóan veszekszik, más viszont a gyerekfelügyeletet is szó nélkül elvállalja. Van, aki nem tudja elképzelni, hogy a jó szomszédi viszonyhoz a szülőházában az is hozzátartozhatott, hogy pillanatnyi időhiány miatt, vagy mert az üzlet éppen bezárt, esetleg egy fej hagymát, két szem krumplit kér kölcsön valaki a szomszédjától, és azért lealacsonyítóan, megalázóan bánik a kölcsönkérő, egyáltalán előforduló szomszéddal, és van, akinek segítőkészsége és megértése határtalan. Van, aki szidja a betolakodót, mert elfogultságában nem veszi észre, hogy az esetleges folyósított segély minimális, holott sokszor többre lenne jogosult, mert a munkahelyén csak azt végezheti, amitől mások irtóznak, és azt is elfelejti, hogy az a „betolakodó” ugyanolyan adófizető polgára az országnak, mint ő. Ebben az egyben nincs kivétel, nincs külföldi és nincs belföldi. Viszont, ha többgyerekesként van is némi adókedvezménye, arról a külföldi már nem tehet, hogy a németek többre tartják a szakmát, a karriert, mint a gyereket. Ez pedig egyértelmű nyereség az állam számára. Meg aztán a belföldi felemelhetné a hangját, ha naplopókról, betörőkről lenne szó, de ne legyen a fő panasza az, hogy a török nők kendőt hordanak. Bevallom, először én is furcsán néztem a hosszú ruhás, beburkolt keleti nőket, s szinte felháborodottan kérdeztem magamban, hogy ha itt élnek, miért nem alkalmazkodnak a nyugati kultúrához? De ha mi ragaszkodhatunk a magyar identitástudatunkhoz (főleg, ha külső jelek is tartoznak hozzá, pl. népviseletszerű ruházat), akkor nekik ehhez miért ne lehetne joguk?

Tehát ellentétek léteztek és léteznek. A fájó talán csak az, hogy a kiéleződő gazdasági helyzet tragédiákat von maga után, és az, hogy tragédiák kellenek ahhoz, hogy a nép, vagy akár a kormány reagáljon. Mint pl. a neonácik által felgyújtott három törökök lakta ház, ahol egy kilencéves kislány is életét vesztette, amely országos méretű ellentüntetésekhez, illetve ahogy ők mondják, a külföldiek melletti tüntetésekhez vezetett. De hát tüntetésre az ellentüntetés nem megoldás. És az sem megoldás, hogy a behívott vendégmunkásokat egyszerűen hazaküldik. Egy 2 milliót számláló népcsoportot nem lehet csak úgy, egyik napról a másikra felszámolni. Főleg akkor nem, amikor a beilleszkedés gondját úgy próbálják már megoldani, hogy a rossz nyelvtudás miatt már mindenütt török nyelvű tájékoztatók, szórólapok jelennek meg. Heidenheimben csak török anyanyelvűek számára bankfiók nyílt. Példák és ellenpéldák. Ezek pedig vonatkoznak más népcsoportokra is.

Az általánosítás után pedig következzenek a konkrét példák.

⁴ Forrásmunka: Willi Johannes Eggeling: Arbeitsemigration. In: Türkei, IV., Göttingen, 1985

⁵ Baden-Württemberg tartomány.

Mindkét fél a fent említett negyedben lakik; nem közös tömbházban, de a segítőkészség hozta össze őket: a német férfi egyszerű ismerősként foglalkozott a török család akkor még elemi iskolás gyerekével, hogy az a kezdeti nyelvi nehézségeket leküzdje és javítsa tanulmányi átlagát. A lány azóta önálló kereső, de az ismeretség, a barátság nem szűnt meg.

Hogyan vélekedik egy török család az NSZK-beli életéről?

A család háromtagú: Hassan Hussein Arik, az apa, 52 éves, lakatos a Voight cégnél; az anyja, Sevim Arik, 47 éves, nem dolgozik; Filiz Arik, 20 éves, alkalmazott a Volksbank török nyelvű fiókjában⁶. A családfő német nyelvtudása nem tökéletes, mindent ért és elmond, de nyelvtanilag teljesen hibásan. Az anyja ért, de nem mindent. Beszéde csak egyszerűen összefűzött szavakból áll, így néha nehéz követni, amit mond. A kérdést a lányuknak tettem fel, aki nemcsak adatközlőként, hanem tolmácsként is szerepelt.

– Mióta élnek a szüleid Németországban? Milyenek voltak a törökországi életkörülmények, amelyek miatt el kellett jönniük?

– Édesapám öt osztályt végzett otthon, utána cipészinasként dolgozott. 1965-ben jött Németországba. 1967 óta a heidenheimi Voight cégnél dolgozik, ott szerezte a szakképzettségét is. Édesanyám már kilenc éves korában dolgozni kényszerült, hogy segíthessen a családján. Egy gyárban dolgozott. Ő 1966-ban jött édesapám után. Akkor már házasok voltak. Németországban hat évet dolgozott, de mivel én állandóan betegeskedtem, kénytelen volt itthon maradni.

– Hogyan történt akkoriban a kivándorlás? Létezett valamilyen szerződés?

– Abban az időben még korlátlan munkalehetőség volt. Aki Németországba akart jönni, az megtehetette, hogy eljön néhány évre dolgozni, egy kis pénzt összegyűjteni. Minden egyszerűbb volt. Nem kellett kérvényezni a beutazást. Egyáltalán munkához jutni egyszerűbb és könnyebb volt.

– Milyen volt a fogadtatás?

– Valószínűleg jobb, mert akkor az emberek még kíváncsiak voltak.

– Van-e különbség a mai helyzettel összehasonlítva?

– Tulajdonképpen igen.

– Éspedig?

– Főleg a munkát illetően vannak véleménykülönbségek. Ha egy bevándoroltnak jobb munkahelye van, mint egy belföldinek, akkor ezért irigylik, sőt, fel is háborodnak ezen, mert hát ez mégis csak az ő hazájuk.

– Ha munkát keresel, a jobb állásokat is felajánlják neked?

– A Munkaügyi Hivatalban igen. Ott nem számít, hogy milyen az ember, csak a végzettség. Viszont a munkaadó már megnézi ezt is. Jelenleg inkább a németeket veszik fel. Ezt persze nem mindig mondják az ember szemébe, de egy-egy banalitásból kiérzi az ember. Mindenképp kimagyarazzák.

⁶ Az adatok 1992-ből származnak. Azóta az apa nyugdíjas. A Voight cég anyagi nehézségei miatt több embert előnyugdíjaztak. A lány munkahelye megszűnt. Amikor legutóbb ott jártam a közeli kisváros vegyi üzemében dolgozott mint szakképzetlen munkás, titkárnői végzettségét nem tudta hasznosítani. Időközben férjhez ment és változatlanul készülnek vissza Törökországba.

- Amikor otthon dolgoztam, akkor ott mindenki egyforma volt. Olyan nem volt, hogy külföldi vagy belföldi. Semmi különbség. És az egyetértés is más volt. – szólt közbe Arikné. – Nem voltak az itteniekhez hasonló veszekedések, vitázások. A vendégmunkás fogalom ismeretlen volt, még ha ez létezett is.
- Ha valaki most érkezik Törökországból, milyen esélyei vannak, hogy itt maradhasson?
- Gyakorlatilag semmilyen. Nagyon nehéz ez most. Egyszerűen szerencséje kell, hogy legyen.
- És mi a véleményed arról, hogy a külföldiek legtöbbször a legnehezebb munkát végzik, a piszkost, és ez nem azzal függ össze, hogy nincs szakképzettségük?
- Kialakult egy olyan szemlélet, hogy ők úgyis mindent megcsinálnak, már csak azért is, mert legtöbbjük rá van szorulva, utalva. Valószínűleg nem végzik szívesen, de muszáj. Valakinek ezt is el kell végeznie.
- Tiltakozik-e valaki ez ellen?
- Ez egyéntől függ. Hogy mennyire mer valaki szólni. De azt is meggondolják, mert mostanában sokszor lehet hallani: ha te nem csinálod, akkor majd csinálja más.
- Mi változott meg az életetekben az elmúlt húsz év alatt? Most nem az anyagiakra gondolsz. Azt hiszem, az természetes, hogy másként, jobban éltek. Miben befolyásolta az életeteket a német környezet? Mit vettetek át a német szokásokból?
- Legelső és legjelentősebb változás, hogy a férfiak és a nők egyenrangúvá váltak. Nem teljes mértékben, de egyenrangúbbá. Leginkább pontosságot tanulhattunk a németektől.
- Milyen a viszonyotok a német közösségekkel? Vagy inkább megmaradtok a saját köreiteken belül?
- Nem. Rengeteg a német ismerősünk, egyáltalán az ismerősünk, mindegy, hogy az milyen nemzetiségű. Én jónak mondanám a kapcsolatot. Vannak német barátnőim, akiket és ugyanúgy meghívok a születésnapomra, mint ahogy ők engem. Kölcsönösen látogatjuk egymást, telefonálunk.
- Ez természetes a Te számodra, hiszen velük nőttél fel. De a szüleid számára is az?
- Tulajdonképpen igen, de mindez egyéntől függ.
- Ugyanúgy érvényes a szomszédokra is?
- Persze. Aki nem köszön, az tulajdonképpen másnak se nagyon. Van, aki közömbös, de úgy általában felhőtlen, jó a viszonyunk.
- Visszatérve a szokásokra: mi az, ami a török élethez mindenképp hozzátartozik? Amin nagyon hosszú idő után sem tudtok, tudnátok változtatni. Gondolom, mindenekelőtt a táplálkozás.
- Igen, ez az egyik. A másik meg természetesen a vallás.
- Én itt másra is gondoltam. Többször megfigyeltem, hogy ha egy idősebb nővel találkozol, hogyan köszöntöd.⁷
- Ez hozzátartozik a nevelésünkhöz. Már beidegződött mozdulat, szokás. Ezt mindenképp tovább is adjuk. Lehet, hogy teljesen öntudatlanul is.

⁷ A fiatalabb nő mindig kezet csókol az idősebbnek, majd az idősebb kezét a saját homlokához érinti.

– Milyen mértékben sikerült a nyelvet tisztán megőrizni? Előfordul-e az, hogy folyamatosan beszélsz törökül, de mégis azon veszed észre magad, hogy nem egy német szót kevertél a beszédedbe?

– Német szavakat tulajdonképpen kis mértékben keverünk. Legalábbis mi itthon. Ez viszont azzal is összefügg, hogy a szüleim rosszul, illetve alig beszélnek németül. Tehát én arra kényszerülök, hogy csak törökül beszéljek. Viszont az itt felnőtt második generációnál már előfordul, hogy önkéntelenül belekeverik a német szavakat is a beszédükbe. Náluk már az is előfordulhat, hogy bizonyos német szavak török megfelelőjét egyáltalán nem ismerik, hisz a gyerekek otthon egymás között németül beszélnek. Ha az udvaron együtt játszanak, átváltanak a törökről németre. Ők határozottan többet beszélnek németül, mint az anyanyelvükön. Azonban valószínű, hogy ha a szüleim tökéletesen beszélnének németül, akkor esetleg mi is egy keverék nyelvet beszélénk.

– Mi a helyzet a hagyományos ruházattal? Látok férfiakat, akik az utcán is bugyogószerű nadrágban járnak, cseppessel a fejükön. A nők nagy része kendőt visel és lepelszerű ruhákban jár. A még keletebbre jövők teljesen beburkolják magukat, a csadort egy modernebb kultúrában sem vetik le.

– A férfiak ezen öltözködése most inkább tüntetésnek minősül, és nem hagyománynak. Őket ezért megfizetik. Egy olyan csoport tagjai, akik inkább az iráni politika felé hajlanak. Egyfajta buzdítás is a többiek számára. A kendőviselet pedig nem kötelező. Már Törökországban sem maradt meg mindenütt. Azok az asszonyok, akik régebb jöttek, hozták a hagyományt magukkal, de ma már különösebb jelentősége nincs.

– De azért mégis szép számmal akadnak fiatalok is, akik még fejkendőt hordanak.

– Csak azt tudom mondani rájuk vonatkozóan is, hogy esetleg nemrég jöttek Törökország olyan részéről, ahol ez még nem szűnt meg. Ebben azonban meghatározó a férfiak véleménye is. Ha a férj akarja, hogy kendőt hordjon, akkor az asszonynak úgy kell tennie.

– Mit jelent egyáltalán a kendőviselet?

– Egyszerű vallási ok: az asszonynak nem szabad a haját megmutatnia.

– És a férfiak különös viselete?

– Azt már tényleg nem tudom, mint ahogy azt sem, hogy mi a neve ennek. A sapka, a cseppesz magyarázata viszont ugyanaz, mint az asszonyoknál.

– Hogyan tudjátok itt gyakorolni a vallást?

– Tulajdonképpen ezzel sincs különösebb gond. Az asszonyok úgysem merhetnek a mecsetbe imádkozni, ők ezt itthon teszik. Az ünnepeket pedig minden további nélkül be lehet tartani. Legfeljebb nincs rá szabad nap, mint a német ünnepek esetén. Helyesebben: mint a keresztény ünnepek esetén. A férfiak pedig itt, Heidenheimban is megtalálták a módját annak, hogy imaházak alakítsanak. Most is vettek egy családi házat, amit berendeztek imaháznak.

– Hogyan viszonyulnak a németek a vallásokhoz?

– Az embernek alkalmazkodnia kell. Nem építhetünk egy tornyot a város közepén, ahonnan napjában ötször kikiáltanak, de az e célra kapott termekben, házakban a szabad akaratunk érvényesül. Kívülről egyébként nem látszik, hogy ez egy török imaház.⁸

⁸ Megjegyzem, hogy Filiz mindvégig a mecset kifejezést használta, de én a kifejezés helyességét csak a tulajdonképpeni épülettel, a templomukkal kapcsolatban érzem.

– Tehát ebbe nincs semmiféle beleszólás, van rá jogotok? Hasonló a helyzet a török egyesületekkel is?

– Igen, ezek is mind engedélyezettek. De ez így van Törökországban is. A külföldiek számára épült katolikus templom, a harangok is szólnak délben. Egyébként a valláshoz visszatérve: annyi változott, hogy ma már mindez nem muszáj. Tehát csak annak kell betartania az előírásokat, akinek kedve van hozzá. Idővel minden enyhül.

– Ez nemcsak az iszlámra érvényes, hanem napjainkban lassan mindenre. A mi vallásaink sem maradtak változatlanok. Nekem az volt az érzésem, hogy az iszlám törvényei nagyon szigorúak. A megszokott táplálkozást sem lehet egyik napról a másikra megváltoztatni. Mekkora a ragaszkodás a hagyományokhoz, a disznóhús tilalmához?

– Közben-közben kipróbálunk egyéb különlegességeket is. Nemcsak németet, hanem egyebet is. Megpróbáljuk el is készíteni, de azért a miénk van túlsúlyban. Nem távolodunk el tőle. Ami a disznóhúst illeti, azért volt tilos, mert a nagy melegben mindig megromlott, s a betegségek elkerülése végett helyezték a vallási tilalmak közé. Így biztos volt, hogy az emberek be is tartják. Vannak emberek, akik Németországban már nem tartják be, hisz itt mint tilalom, érvényét veszítette. Mi viszont megmaradunk a régi felfogás mellett és valószínűleg sohasem tudnánk disznóhúst vagy zsiradékot enni. Amit nem kapunk meg a német áruházakban, azt megvehetjük a török üzletekben. Van belőlük bőven s a hazai termékek nagy számban megtalálhatók. Általában a felvágottakat, kolbászokat innen szerezzük be, mert azok biztosan marha- vagy juhhúsból készültek. Természetesen más a fűszerezésük is s ez mind török jellegzetesség. Az üzletekben egyébként a török importárut olcsóbban kapjuk meg, így nem csak mi vásárolunk ott, hanem még a németek is. Őket inkább a különlegességek vonzzák ide. Meg aztán lassan minden nemzetnek megvan a maga jellegzetességeit áruló üzlete és sokan szolidaritásból is ott vásárolnak.

– Mi a véleményed arról, hogy egyre több török nyelvű nyomtatvány, szórólap jelenik meg? Gondolsz-e arra, hogy a bevándoroltak nagy számára való tekintettel megpróbálnak benneteket nemzetiségként elismerni?

– Inkább csak a nyelvi nehézségeket szeretnék, próbálják áthidalni. Nem valószínű, hogy egy ilyen megoldás lehetséges lenne. Tulajdonképpen mennyiben lenne ez megoldás? Csak több joggal járna és ez megint maga után vonna egy sor újabb problémát.

– Mi a helyzet a török nyelvű oktatással?

– Hetente egyszer voltak török óráink, ahol történelmet, vallástörténetet, nyelvtant tanulhattunk, egyáltalán anyanyelven írni-olvasni.

– Ki szervezte ezeket az órákat?

– A török követség, azzal, hogy ha itt növünk is fel, legalább írni, olvasni tudjunk, mert egyébként aligha tanultunk volna meg. A tanáraink törökországiak voltak.

– Mi volt a németek szerepe ebben?

– Csak annyi, hogy termet biztosítottak.

– Előtérbe helyezitek-e a török művészetet, zenét, könyveket, stb.?

– Nem különösebben. A szüleim többet nézik a török nyelvű adót természetesen, de ezt is csak a nyelv miatt. Én viszont azt nézek, illetve hallgatok, amihez éppen kedvem van, vagy ami tetszik. Olvasni se németül, se törökül nem nagyon szoktunk. Erről a tévé teljesen megszoktat.

– Ti idővel haza szeretnétek menni. Sokan kíváncsiak vissza? Általános a visszatérési vágy?

– Tulajdonképpen sokan vannak, akik megtennék. De az általános vélemény az, hogy ha már itt voltak olyan hosszú ideig, akkor már megvárják a nyugdíjkorhatárt, hisz addigra már egy biztosított jövőjük, öregkoruk lesz. De a hazatérésben a gyerekek is szerepet játszanak. Bizonyos mértékben az ő jövőjük is meghatározó.

– A gyerekek közül sokan családot alapítottak már időközben. Így családok válnának ketté. Vagy a szülőkkel együtt a gyerekek is visszakíváncsoznak?

– Vannak, akik gondolnak erre, de a vélemények különbözőek. A fiatalok körében is általános a vélemény, hogy először valamennyi pénzt összegyűjteni s utána vissza.

– Akik viszont nem mennének vissza, miért maradnak? Jobban beleszoktak a németországi életbe? Sikertől beleolvadni a német társadalomba?

– Ők itt születtek, átvették az itteni szokásokat, már ez a kultúra határozza meg a létüket. Ha visszamennének, esetleg egy eldugott anatóliai faluba mennének, ahol semmi sincs és mindent a nulláról kellene kezdeniük. Így inkább maradnak, mert itt mindenképp több a lehetőség.

– Te is itt születél, itt nőttél fel, a helyzet számokra is hasonló, mégis haza szeretnél menni.

– Igen, de az én szüleim Isztambul környékéről származnak és oda is készülünk vissza. Ott számomra is több a lehetőség. Talán ha egy eldugott faluba kellene mennünk, akkor mi is meggondolnánk. Itt már túl nagy a két világ közötti különbség, hogy ez nem befolyásoljon. És mi már minden megspórolt pénzünket a törökországi jövőnkbe fektettük. Házat vettünk, berendeztük, tehát már otthonunk is lesz ott. Már most ott töltünk három hónapot minden évben.

– Van még egy tényező a te életedben: itt nem vagy német, de Törökországban is valamennyire idegennek tekintenek.

– Ez nem érdekel különösebben. Törökországban nem látszik rajtam, hogy Németországból jövök. A beszéddel pedig nincs gondom, a szakmám sem kirívó.

– Egy merész kérdés: férjhez mennél egy német férfihez?

– Nem, nem, nem!

– Miért nem? Alapvető nehézségeket látsz?

– Hogyne, kezdve azzal, hogy ő nem jönne – valószínűleg – Törökországba, én meg nem maradnék Németországban. Szóval nem. És egyáltalán, más külföldihez sem mennék.

– Végezetül: szerinted mi a németek véleménye a törökökről.

– Ez is attól függ, hogy nekik milyen tapasztalataik voltak velünk kapcsolatban.

– És mi a ti véleményetek a németekről?

– Félénkek. Legalábbis a kapcsolatteremtés szempontjából. És nemcsak a külföldiekkel kapcsolatban érvényes, hanem a saját köreikben is.

– A németek többnyire azt mondják, hogy a külföldi csoportok elszigetelődnek, és nem azt, hogy ők nem fogadják be őket. De ha erre sor kerülne, valószínűleg gondot okozna nekik. Éppen azért mert nem annyira kollektívek.

– Igen, ezt én is így látom.

Bár voltak konkrét kérdéseim, amikor a családdal beszélgettem, most mégis úgy látom, hogy rengeteg dolog kimaradt. Ugyanakkor valahogy többet vártam a beszélgetéstől. Lehet, hogy csak a kérdések megfogalmazásán múlt, hogy a válaszokból nem azt a mindent elsöprő török identitástudatot hallottam ki, mint amit szerettem volna?

Hogyan látja a helyzetet egy német, aki viszont maga is „bevándorolt”?

Helmuth Liebel 78 éves, offszet-gépmesternek tanult, majd a heidenheimi Edelman-cégnél volt részlegvezető.

– Milyen volt a gazdasági helyzet a háború után? Miért kellett külföldi vendégmunkásokat hívni?

– A gazdasági helyzet nagyon leromlott a háború következtében. Az ország újjáépítéséhez rengeteg munkáskéz kellett, viszont a munkaerőhiány egy ideig állandósult. Ha valakinek volt egy szakmája, akkor abban az időben minden további nélkül dolgozhatott. Nagyon örvendtek annak, ha valaki szakképzett munkát végzett. Viszont ott volt a rengeteg munka, ami semmilyen szakképzettséget nem igényelt, és azok, amelyeket a németek nem akartak elvégezni. És volt egy réteg, amely egyáltalán nem is akart dolgozni. Németországban kevés volt a szakképzetlen munkás. Most viszont megint változik a helyzet, mert a gazdaság romlásával egyre kevesebb az ipari tanulóhely, és akinek nincs végzettsége, az nehezen is jut munkához. Akkoriban viszont sok volt a munka. Részben nehéz munka, és boldogok voltak, ha valaki ezt elvégezte. Erre kellettek a külföldiek.

– Most mint embertől kérdelem: mi a véleménye a külföldiekről?

– Nekem személy szerint nincs kifogásom ellenük. Sőt, ellenkezőleg. Az én részlegemen nagyon sok külföldi dolgozott. Török, görög, jugoszláv, olasz, portugál. Mindig mindenkivel jól kijöttünk. Ha az embernek együtt kell dolgoznia, teljesítenie, akkor ott mindenki egymásra utalt és nincs helye a gyűlöletnek. Minden népnél vannak ilyen és olyan emberek is. Köztünk akadnak olyanok, akikkel nehézségeink támadtak. Volt viszont olyan görög szakmunkás, akit nem a németek, hanem a saját honfitársainak az ellenszenve hajtott el, mert rendetlen és megbízhatatlan volt. Tehát jól kijöttünk egymással és ez ma sincs másként. Mindenki hoz valamit magával. Mindenkitől lehet valamit tanulni, és mindenki tanulhat tőlünk is, s ez gyümölcsöztethető. Így gondolom én. Persze, vannak, akik másként gondolkodnak, de az már a műveltségük függvénye.

– Vannak egyének, akik azt mondják, hogy a külföldiek elszigetelődnek, nem akarnak beilleszkedni. Hogyan látja Ön ezt?

– Ismerek olyanokat, akik nagyon rövid idő alatt megtanultak folyékonyan németül. Szinte tökéletesen beszéltek. Csak azért nem vették fel a német állampolgárságot, mert akkor le kellett volna mondaniuk az övéikéről. Ezt pedig nem akarták. Viszont két urat sem lehet egyszerre szolgálni. Más esetben sokszor ott a nyelvi sorompó. Aki fiatal korban került ki, annak könnyebb megtanulni egy nyelvet, mint egy idősebbnek. Ezért sokszor törökül beszélnek, még akkor is, ha nemcsak önmagukban vannak, ami akadály lehet a kapcsolatteremtésben, hiszen nem lehet őket követni. Azt viszont nem mondhatom róluk, hogy elszigetelődnek. A munkahelyemen nagyon szívesen segítettünk egymáson. Nem is lehet elszigetelődni. Az ország törvényeihez alkalmazkodni kell.

Egyébként a másság példája Németországon belül is létezik. Más az észak-német és más a bajor, megint más a sváb. És ha valaki máshová költözik, ugyanúgy alkalmazkodnia kell. A befogadás, a beilleszkedés ugyanúgy nehéz. Én is Észak-Németországból jöttem ide Heidenheimba és németként is kimondottan nehéz volt itt beilleszkedni, de idővel az itteniek is alkalmazkodtak hozzánk. Annak idején ide csak az jött, akinek jönnie kellett. Nagyon zárt volt minden, ők is alig mozdultak ki innen. A háború után ez valamennyire megváltozott, főleg amikor már az ipar is fejlődni kezdett.

Az ember másként alkalmazkodik egy kisvárosban vagy falun, mint egy nagyvárosban, ahol annyi ember kerül össze. Ez természetes. De ez valószínűleg máshol is így van.

Befejezésül még néhány gondolat a 90-es évek Németországról és a külföldiekről. Statisztikai adatokat újabb bevándorlókról nem ismerek. Biztosan érkeztek újabb csoportok, akiknek a befogadását leginkább Kelet- és Nyugat-Németország egyesülése befolyásolta. Az ezt követő recesszió az emberekben elégedetlenséget szült és az idegenekkel szembeni viszonyt is meghatározta. Az idegengyűlölet megjelent Németország keleti felében is. Az ott élő munkanélküli németek egy része maximális ellenszenvet tanúsított az ország nyugati részében dolgozó külföldiek iránt. Az egykori Nyugat-Németországba települt kelet-németek viszont elsőbbséget élveztek az ott élő külföldiekkel szemben, s ez ugyancsak gyűlölködéshez vezetett.

Ami pedig a menhelyek, a lágerek elleni támadásokat illeti, akik ezt teszik, azok már az ország legaljához, a söpredékhez tartoznak. Vagy azokhoz a bőrfejű fiatalokhoz, akiknek felfogása és állásfoglalása Magyarországon sem ismeretlen.

Sok a hasonló vélemények, de az ellenkező is. Természetesen a hozzáállás egyéntől és műveltségtől függ, az esély azonban a javulásra minimális. Ennek legnagyobb feltétele a volt Kelet-Németország gazdaságának helyre-, illetve nyugati szintre való hozatala, amely elindíthatna egy újabb gazdasági fellendülést. Ám a német jóléti társadalom teljes helyreállítása még igencsak késik. Az inflációról és a recesszióról ott is megoszlanak a vélemények. Tény azonban, hogy 1995-ben a Hochbergweg-i lakótelep német lakossága ugyanúgy panaszkodott életszínvonalának megromlásáról, mint a külföldi és sokan a Kelet-Európa országaiban végbement rendszerváltozást és az azt követő esetleges gazdasági fellendülést tették felelőssé.

Benke József

Idegenek nálunk

Sok Magyarországon tanuló külföldi diákot ismerek. Mindig is nagyon érdekesnek tűnt számomra, hogy más kultúrákban a miénktől sokszor nagyon eltérő, illetve a mieinkhez nagyon hasonló kulturális szokásokkal találkoztam.

Felvetődött bennem a kérdés, vajon van-e „legjellemzőbb” kulturális vonás, amihez egy másik kultúrából érkezett, az idegen környezetbe kerülve a legjobban ragaszkodni fog. Mi tehát az a vonás, amit részleges vagy akár teljes asszimiláció esetén sem fog, nem akar elhagyni? Van-e „legjellemzőbb” kulturális vonás? Esetleg nagyobb kultúrkörökhöz tartozóknál (pl. Iszlám országok) kimutatható, esetleg országonként vagy még annál is kisebb területi egységeként teljesen változó lesz?

Természetesen tisztában vagyok vele, hogy ez a kutatási téma hosszú időt (esetleg éveket) és nagyon sok adatközlővel való beszélgetést igényelne. Ezért próbáltam inkább egy „szűrő-próba”-szerű felmérést végezni és (természetesen az általánosítás keretein belül) a kérdéseimre választ kapni. A téma széleskörű vizsgálata tehát egyelőre nem áll módomban, ezért lehetőség szerint igyekeztem a lehető legjobban kiválasztani a megkérdezett személyeket. Lehetőség szerint azonos társadalmi helyzetű, azonos mennyiségű és milyenségű információval rendelkező és (a válaszok feldolgozása miatt) azonos nemű személyeket kérdeztem meg. Mivel jómagam is a férfi nemhez tartozom, ezért úgy gondoltam: bár igyekeztem a személyes jellegű kérdéseket a kérdéscsoportból kihagyni, de hogy valamilyen képet mégis kapjak az adott kultúráról, teljes mértékben semmiképp nem kerülhető ki, hogy azonos nemű személyeket kérdezzek, akiktől valamelyest objektívabb válaszokat fogok kapni. E szempontok figyelembevételével tehát Magyarországon tanuló külföldi fiú diákokat kerestem meg és nekik tettem fel a kérdéseimet, egy tizenkét kérdésből álló kérdéscsoportot. A kérdéscsoport összeállítása előtt igyekeztem a témával foglalkozó szakirodalmat átnézni, illetőleg hasonló kutatásokról készült írott anyagot megtalálni. A szociológiai kutatóknál találtam a témához ugyan szorosan nem kapcsolódó, de hasonló témájú kutatásokat.

A Műhely című folyóirat 1989/4-es számában találtam Hoppál Mihály „Kulturális értékszerkezetek és identitás értékek” című cikkét, mely a kulturális értékrend kutatásának fontosságát, kialakulását, formáit vizsgálja. Ő kiemeli a teret mint „szimbolikus értékkifejező”-t, s ugyanígy kezeli a teret Edward T. Hall: Rejtett dimenziók című kötetében. Azonban az idő rövidsége miatt nem állt módomban tanulmányozni az „adatközlők” „tér”-viszonyait és térkihasználását. Hoppál Mihály kiemeli: „A kultúrában gyakran a különböző kulturális „nyelvek”, mint amilyen például az öltözködés, az ételek kódja, a gesztusok, a mítoszok vagy a rítusok, nem érthetők meg önmagukban és a jelképes jelentések megfejtéséhez hasznos a velük egyidőben más kódokat vagy „nyelveket” is figyelembe venni”. Ezért próbáltam több „nyelvet” is megragadni a kérdéseim által és nemcsak egy „nyelvre”, mondjuk az étkezésre vagy esetleg csak az öltözködésre irányultak a kérdéseim. Eredetileg úgy terveztem, hogy a kérdéseimet úgy teszem fel, hogy a válaszadásnál én is jelen lehessen és szerettem volna az esetleges gesztusokat is megfigyelni, azonban kivétel nélkül azt kérték, hogy otthon áttanulmányozhassák és otthon töltsék ki a kérdőívet, és majd néhány nap múlva visszahozzák. Mint Hoppál Mihály írja a „Szimbolikus viselkedésformák által közvetített értékek követésével a kultúrához, a csoporthoz, a hagyományokhoz való ragaszkodást jelzi az egyén” – tehát az valamilyen szinten megragadható. A kulturális értékrend kutatói szerint azonban „A térbeli eltávolodás több mint jelképes kifejezése az értékcsereinek”. Ők ezt a megállapítást az

emigránsok kutatásával kapcsolatban teszik. Ez a megállapítás az általam megkérdezettek nagy többségére viszont annyiban nem igaz, hogy ők itt tanulnak és a többségük haza is kíván térni a tanulmányai befejeztével. De nem mindenki. Talán, aki a tanulmányai befejezése után is itt kíván maradni, annak a további ittléte is éppúgy kifejezése az értékcserejének.

A Kulturális Antropológia Tanszéken megtalálható dolgozatok közül is igyekeztem a témával kapcsolatos vagy némi hasonlóságot mutatók közül néhányat elolvasni, így Kemény Vagyim és Kis Károly afrikai diákokról írott dolgozatát, Endrei Judit nigériaiakról írott dolgozatát, illetve Kirill Chakhovtsov-val elbeszélgettem az oroszokról írott dolgozatával kapcsolatban. Nagyon érdekes volt számomra, hogy a beszélgetés alkalmával azt mondta, miszerint is a kultúrájának elhagyásával a saját személyiségét veszítené el. Tehát mindezen tanulmányok figyelembevételével összeállítottam egy tizenkét kérdésből álló kérdéscsoportot. A kérdéseket úgy írtam, illetve úgy fogalmaztam meg, hogy lehetőleg ne lehessen rájuk rövid igennel vagy nemmel válaszolni. És próbáltam magyarul jól beszélő diákokat találni, hogy a kérdések kifejtése ne ütközzön nyelvi problémákba. A kérdés megválaszolásához majdnem egy teljes A/4-es lap állt a válaszadók rendelkezésére. Az első lapon megkérdeztem az illető nevét, korát, hogy melyik országból érkezett, milyen vallású és hogy kollégiumban lakik vagy magánlakásban. Úgy gondoltam, ez utóbbi kérdés nagyban befolyásolja valakinek a saját kulturális szokásainak megtarthatóságát, illetve azt is, hogy mint kollégista mindenképp valamilyen szintű asszimilációra van kényszerítve. Kirill Chakhovtsov meg is említette, hogy a nevet nem kellett volna kérdezni, ez azonban senkinek nem okozott gondot. Igaz, nem ellenőriztem az igazolványokban a neveket, de azt hiszem, ennek ellenére (illetve mert jó néhányukat személyesen is ismerem) biztosan mindenki a saját nevét használta és ez nem okozott neki gondot. A „*melyik országból érkezett*” kérdésre Kirill Chakhovtsov megjegyezte, hogy nem ártott volna az illető nemzetiségére is rákérdezni. Ez esetenként változó volt, mert a baszk nemzetiségű illető Baszkföldet írta be válaszként, azonban volt egy olyan válasz, hogy „volt Szovjetunió: Grúzia és Oroszország” és csupán amikor személyesen rákérdeztem, derült ki, hogy az illető Grúziában élő kurd. Tehát rá kell kérdezni a nemzetiségre is, ma ez már világos előttem. Bár ilyen esetben sem könnyű tudni, hogy az illető most a kurd vagy a grúz kultúrát képviseli, illetve mindkettőt.

Következő kérdésem az volt: *itt kíván maradni tanulmányai befejezése után? Ha igen, miért, ha nem, miért nem?* 12 válaszadó közül kettő válaszolt egyértelmű igennel, ketten lehetségesnek tartották, hogy maradnak, 2 nem tudta, 6-an egyértelmű nemmel feleltek. A két igennel válaszoló közül az egyik egy gazdaságilag jóval fejlettebb országból, a másik diák egy háborúsújtotta országból érkezett, ezért az itt maradásuknak nem feltétlenül gazdasági indokai lehetnek!

Az ezt követő kérdésem az volt: *Úgy érzi-e, jól beszéli a magyar nyelvet? Ha nem, kívánja-e jobban megtanulni?* E kérdés első felére – mint a válaszokból kiderül – mindenki szerénysége szerint adta meg a választ. Azonban kivétel nélkül mindenki jobban szeretné elsajátítani, még azok is, akik haza kívánnak térni. Ezért gondolom, hogy e válaszokban a szükségesnél jobban dominált az udvariasság!

Az előző két kérdéssel arra próbáltam rájönni, hogy hányan kívánnak itt maradni (a nyelv jó elsajátítása is ezt a kérdést célozta volna). Itt tartom fontosnak megjegyezni azt a megfigyelést, mely egy másik kutatási téma volna és evvel a kérdéscsoporttal nem állt módomban együtt vizsgálni, de személyes tapasztalat, hogy bár számos angol anyanyelvű személyt is ismerek, egyik sem tartotta fontosnak, annak ellenére, hogy huzamosabb ideig hazánkban tartózkodnak, hogy a magyar nyelvet még a legalapvetőbb szinten is elsajátítsa. (Elég jól boldogulnak az angol anyanyelvükkel). A következő kérdésemre, hogy *más külföldivel milyen nyelven érintkezik*, szintén ezt tükrözi a legtöbb válasz: javarészt magyarul, illetve angolul.

Azt pedig a közel-keleti országokból érkezettek jegyzik meg (bár a kérdés erre nem utalt), hogy egymás között mindig anyanyelvükön érintkeznek.

A negyedik kérdésre miszerint: *Hozott-e magával hazájában viselt ruhákat (népviseletet), Magyarországon hordja ezeket? Ha igen, milyen alkalmakkor? Ha nem, eltér-e az öltözködésben az itteni emberektől?* Mindössze ketten hoztak magukkal otthoni öltözéket. És csak a kenyai diák mondta, hogy itt is viseli az otthonról hozott ruháját, mert ő az afrikai ruhát sokkal jobban szereti. (Beszélgetésünkkor tarka ingben és öltönyben volt). Az öltözködésben való eltérést – mint a válaszokból kiderült – sokan félreértették és azt válaszolták, hogy hazájukban az emberek öltözéke eltér az ittenitől. Én arra lettem volna kíváncsi, amit Kemény Vagyim és Kis Károly dolgozatában olvastam, illetve már magam is megfigyeltem, hogy a fekete afrikai, illetve a közel-keleti országokból érkezett emberek otthonról hozott szokásuk szerint néha még az anyagi helyzetüket nem teljesen takaró jobb, tetszetősebb, drágább ruhákat igyekeznek hordani. A ruházat mint társadalmi státusz van jelen körükben, s ezt a szokást hozzák magukkal.

Az ötödik kérdésemre, hogy: *Érdeklődik-e a magyar kultúra és a magyar politikai események iránt? Ha igen milyen rendezvényeken, ünnepi eseményen vett részt az utóbbi időben? Mit tesz azért, hogy jobban megismerje a magyar kultúrát?* – szinte mindenki azt válaszolta, hogy érdeklődik a magyar kultúra iránt. De elég kevesen tudtak felsorolni olyan eseményt, amin részt is vettek volna. Kirill Chakhovtsov meg is jegyzi, hogy furcsállja a kérdést, mivel mintha azt sugalmaznám, hogyha valaki érdeklődik a magyar kultúra iránt, akkor ünnepi eseményeken vagy rendezvényeken kellene részt vennie. Számomra azonban (de lehet, hogy tévedek) a kultúra iránti érdeklődést jobban kifejezi az, ha valaki rendezvényeken esetleg ünnepi eseményeken vesz részt. Mint ahogy némely válaszból ki is derül: táncházak, folk-fesztiválok, ünnepeken való részvétel jelzi a hovatartozást is. A közel-keleti országokból érkezettek kivül szinte senki más nem érdeklődik a politikai események iránt.

De ez a következő kérdésben is megmutatkozik, ami szerint: *Mennyire kíséri figyelemmel a hazájában zajló politikai eseményeket?*, illetve: *Honnan szerzi értesüléseit?* A közel-keleti országokból érkezettek nagy többsége figyelemmel kíséri ezeket, míg a más országokból érkezettek ez nem annyira jellemző.

Arra a kérdésre, hogy: *Megünnepli-e hazája ünnepeit itt Magyarországon, illetve: Tudja-e vallását gyakorolni itt Magyarországon?* Kemény Vagyim és Kis Károly megfigyelésével ellentétben a válaszokból az derült ki, hogy az otthoni ünnepeiket szinte alig ünneplik! Illetve, a vallását, aki nagyon akarná, az tudná itt is gyakorolni (van aki gyakorolja is) legyen az muzulmán, katolikus, zsidó vagy más.

A nyolcadik kérdésem az volt, hogy: *Vannak-e magyar barátai? Fontosnak tartja-e, hogy magyar barátaival megismertesse hazája kultúráját? Mit tesz Ön ezért?* Kivétel nélkül mindenki azt válaszolta, hogy vannak magyar barátai (még az is, akinek tudom, hogy nincsenek), illetve mindenki fontosnak tartja, hogy megismertesse magyar barátaival a saját kultúráját. Ennek ellenére nagyon kevesen írták le, hogy mit tesznek ez ügyben. Illetőleg néhányan megjegyzik: nem tudnak mit tenni, vagy nem is érdemes, mert az ittenieket nem nagyon érdekli. Bár mindenkit kértem, hogy ne udvarias válaszokat adjanak, és meg is ígérték, hogy nem fognak udvariaskodni, ám erre és a következő kérdésre adott válaszokból az derül ki, hogy ezt nem sikerült elérnem. Úgy látszik, ha valaki leírja a véleményét, és ahhoz a nevét is adja, az jobbára nagyon diplomatikus válasz lesz.

A következő kérdésem az volt: *Tart-e kapcsolatot hazájából érkezett emberekkel? és: Itt ismerte-e meg őket, vagy már otthon is ismerte ezeket az embereket?* Ezzel a két kérdéssel azt szerettem volna megragadni, hogy eddigi megfigyelésem szerint a külföldiek egyáltalán nem barátkoznak (vagy nem jellemző módon) a magyarokkal, és jobbára más, hazájukból érkezett

emberrel tartják a kapcsolatot, akiket jórészt itt ismertek meg (sokszor egyáltalán nem is kedvelnek), de szoros kapocs közöttük a közös származás. Nos, a válaszokból ez egyáltalán nem derült ki. És bár a legtöbbször itt ismerte meg a hazájából érkezett embereket, azért mindenkinek van magyar barátja vagy vannak barátai – tehát a jelek szerint beilleszkedtek.

A tizedik kérdésem az volt: *Eltérőek-e hazájának étkezési szokásai az ittenitől? Ha igen miben tér el? Az eltérés okoz-e gondot a mindennapi életében és vallásából adódó előírásokban? Ragaszkodik-e az otthoni megszokott ételeihez? Ha igen mit tesz ezért?* Kemény Vagyim és Kiss Károly megfigyelésével ellentétben, bár mindenki elismerte, hogy az otthoni ételeik eltérőek az ittenitől. A válaszokból az derül ki, hogy senkinek nem okoz ez gondot. Sem a mindennapi életben, sem a vallási előírásaiban. És bár ezt a válaszok egyáltalán nem tükrözik, hétköznapi beszélgetésekből tudom, hogy a muzulmánok igenis figyelik a konzervek tartalmát, az ételek összetételét (disznóhúst ne tartalmazzon). Sokan szívesebben étkeznének kézzel (ha egymás közt vannak, ezt meg is teszik) és lehetőség szerint szívesen főznek maguknak. Ezeket azonban senki nem írta le, még olyan sem, aki tudta, hogy én már láttam ezt, sőt étkeztem is velük ily módon.

A nyolcadik kérdés, miszerint: *Mennyire befolyásolják párkapcsolatait, más kulturális szokásai, illetve vallása? Ha van magyar barátnője, menyasszonya, felesége – végleges hazautazása esetén magával tartana párja is?* Mindössze egy ember állítja, hogy problémái lennének a kulturális különbözőségét illetően. A legtöbben hangsúlyozzák, hogy ez nem fontos. Személyes beszélgetésekből tudom, hogy ez nem egészen így van. De ez a válaszokból egyáltalán nem derül ki. Illetve a legtöbb közel-keleti országból érkezett vinné haza magával a párját is. A kérdéssel arra szerettem volna utalni, hogy ezekből az országokból érkezett fiatalok az otthonról hozott kultúrájuk szerint gondolkoznak a párkapcsolataikat illetően. A legtöbbször nem is kérdezik meg a leány véleményét a döntést illetően. Ebben a kérdésben szintén megegyezik a megfigyelésem a Kemény-Kis páros által megfigyelttel – bár ez a válaszokból ezáltal sem derül ki. És ami nagyon meglepő: a magyar leányok mennyire alkalmazkodnak ezekhez a szokásokhoz. Meg kellene azonban figyelni azt is, hogy tényleg velük tartanának-e hazautazásuk esetén, és mennyire tudna egy magyar leány, aki nem egy muzulmán országban született, hogyan tudna ott élve a szigorú előírásoknak megfelelni. És bár sokat hallottak róla, tudják is hogy milyen ott élni, de ahány magyar lánnyal csak beszéltem ez ügyben, kivétel nélkül azt állították, hogy őket ez nem zavarja!

Az utolsó kérdésre miszerint is: *Hozott-e magával otthoni zenét? Milyen mértékben van szüksége az otthonról hozott zene hallgatására? Otthon rendszeresen hallgatta ezeket a zenéket?* A megfigyelésekkel megegyező válaszokat kaptam: a távol-keleti országokból érkezők nagyon ritkán hoznak magukkal otthoni zenét, otthon sem hallgatják azokat. A közel-keleti országokból érkezettek kivétel nélkül hoznak magukkal otthonról zenét, még az olyanok is, akik otthon nem hallgatták rendszeresen. Ez a legtöbbször nem hagyományos népzene, hanem a népzenehez közelálló könnyűzene. A fekete-afrikai országokból érkezettek is a legtöbben (mint ezt a Kemény-Kis páros is leírta) hoznak magukkal zenét, amely szinte soha nem hagyományos zene, hanem afro-pop, afro-rock zene. A fiatalabb fekete afrikai generáció már egyáltalán nem hallgat hagyományos zenét – nem is szeretik. A közel-keleti országokból érkezettek már nagyobb számban hallgatják, de mint mondták: otthon már csak az idősek hallgatják. Fontosnak tartom még megemlíteni, hogy az arab országokból érkezettek között igen nagy számban vannak olyanok, akik valamilyen hangszeren játszani tudnak. Ilyen nagy arányú hangszeren való játszani tudást eddig még csak az Ecuador, Bolívia, Peru városából vagy a dél-amerikai országokból érkezett diákok körében tapasztaltam. Szinte mindenki hozott magával otthoni, az otthonára emlékeztető zenét. Tehát ha van is olyan kulturális momentum, ami általánosságban jellemző a legtöbb külföldről érkezetre, akkor ez semmiképpen nem ragadható meg kérdőívyszerű kérdésekkel, amire ők írásban válaszolhatnak.

Sokszor ezekről a kérdésekről elbeszélgetve igen kimerítő és hosszas válaszokat kaptam. Például az étkezési szokások különbségeiről beszélgetve a baszkföldről érkezett fiúval, majdnem két óra hosszat beszélgettünk, és amikor megkérdeztem tőle, hogy ezt miért nem bírta ugyanúgy leírni, azt válaszolta, hogy ez egyszerűen lustaság! (Bár amikor megkértem, hogy fordítson le nekem egy baszk verset, két óra hosszat dolgozott rajta a könyvtárban). Ezért inkább úgy gondolom, hogy a kérdésfeltevés papíron annyira személytelen, hogy képtelenség rendes, objektív válaszokat kapni. Ha, tegyük fel, ugyanezeket a kérdéseket személyesen, esetleg még diktafont is használva teszem fel, biztos, hogy hosszabb, értékesebb válaszokat kapnék. A 15 kiosztott kérdőívből 12 visszakaptam, sőt még egy önkéntes adatközlő is akadt, aki a társától elkérte a kérdéseket, azt lemásolta és rövid válaszait elküldte nekem! Ezért úgy gondolom, hogy ezeket az embereket megismerve, és valamely kölcsönös ismeretség alapján egy részüket biztosan rá lehetne venni ezek után egy „mélyinterjúra”, és a kérdések részleteit mindenképp meg lehetne (és szerintem meg is kéne) vizsgálni alaposabban is. Mindezek ellenére úgy érzem, valamilyen szintű választ azért kaptam a kérdésemre, legalábbis a téren, hogy az egyik legfontosabb kultúrahordozó momentum a zene. Nagy általánosságban ez volt az, amelyhez mindenki nagyon ragaszkodott, legyen az akár Kenyából, Afganisztánból, Vietnamból, Brazíliából, Oroszországból, Albániából, Szíriából, Grúziából, Baszkföldről, Japánból, Olaszországból vagy Egyiptomból érkezett ember.

Gulyás Anett

Kínai kereskedők Budapesten

„Ahová egy kínai beteszi a lábát, egymillió követi”.

Mindannyiunkban él ez a sztereotípiá-előítélet, s talán nem minden ok nélkül válhattak ezek a nagyon sok igazságot tartalmazó mondatok napjainkra tényleges valósággá.

Nem kell tudományhoz értőnek lenni ahhoz, hogy megállapítsuk: hazánk is részese a „kínai invázióknak”, „sárga veszedelemnek”. A nép ajkán született „hiedelem” 1991-től magyar földön is megfogant.

Bárki, aki egy kis sétát megenged magának Budapesten, nem tér haza úgy, hogy nem találkozott volna egy kínai emberrel, ne ütközött volna bele egy kínai üzletbe, egy kínai étterembe vagy bármibe, ami „kínai”.

Az első kérdés, ami megfogalmazódott bennem: mi az oka ennek a „tömeges” ittlétnek?

Ennek próbáltam utánajárni, s dolgozatomban mindezeket a „kezdetleges” tapasztalatokat rögzíteni, s hangot adni egy közérzetnek.

1991-ben megindult a kínai bevándorlók hulláma Magyarországra, melynek eredménye egy kínai kolónia megszületése lett. Ebből a hullámból nemcsak Budapest vette ki a részét, hanem célállomásként szerepelt Miskolc, Szolnok, Kecskemét, Pécs, Ajka, Pápa, Celldömölk és egy sor más település is. A lista természetesen nem teljes. Úgy gondolom, mára talán már nincs olyan nagyobb település, ahol a „kínai” mint kisebbség ne vetette volna meg a lábát. Számomra érdekes lenne egy olyan összehasonlító kutatást végezni, melyben rá lehetne mutatni mindazokra a specifikus jellemzőkre, melyek országonként más-más adatokat szolgáltatnak arra nézve, mi az, ami egy amerikai Chinatown-t egy franciaországitól vagy éppen egy angliaitól megkülönböztetne. Bár a Magyarországon élő kínai kolónia nem tekinthet vissza olyan régi hagyományokra, mint mondjuk az amerikai vagy francia..., a hagyományok építése 1991 óta itt is fokozatosan folyik.

1991-ben harminc-negyven ezerre volt tehető az itt tartózkodó kínaiak száma – ez volt a csúcs –, számuk azóta csökkenő tendenciát mutat. 1992–93-ra már mindössze csak hat-hétezerre tehető a számuk. Ennek a változásnak okát nagyrészt az akkori hazai kormányzat attitűdjében, hozzáállásában kell keresni. Míg a Németh-kormány egy toleránsabb-béketűrőbb politikát folytatott a kínaiakkal szemben, az ezt felváltó Antall-kormány kevésbé volt engedékeny az akkor itt letelepedni szándékozó kínaiakkal szemben. A betelepülők számának megfékezésére jogi-adminisztrációs intézkedéseket dolgozott ki és léptetett életbe a kormányzat. Egy itt leteleplőnek először is tartózkodási engedélyhez kell jutnia – úgynevezett sárga kártyához –, a további cél a kék kártya megszerzése a letelepedési engedélyhez.

A kínai ember ugyanakkor nincs meglepve ettől a procedúrától, hiszen otthon ez számára megszokott volt, s talán éveket is kellett várnia egy engedély megszerzéséhez. Míg a Németh-kormány alatt viszonylag könnyen lehetett sárga kártyához jutni – s egyesek nem rettentek vissza a hamisítástól sem, akár úgy, hogy halott hozzátartozójuk személyi adatait vették fel, vagy akár egy banki igazolás fejében, melyben tanúsítani kellett azt, hogy cége tíz ezer dollár tőkével rendelkezik –, addig az Antall-kormányzat kevésbé volt ilyen elnéző. A Belügy-minisztérium illetékes osztályai a keményebb eszközöktől sem riadtak vissza, mint például a

kitoloncolástól. Akik így jártak, kénytelenek voltak visszatérni az „óhazába”; akik szerencsésebbek voltak, kijuthattak Nyugatra, a kevésbé szerencsések Csehországba, Szlovéniába, Romániába mentek. Nem lehet tudni, de úgy vélem, ezek a kitoloncolási kísérletek kevésbé voltak mentesek a nacionalista-soviniszta felhangoktól és megnyilvánulásoktól.

Az ide települőeknek nemcsak megélhetési és életmódbeli nehézségekkel kell megküzdeniük, hanem egy olyan ellenséges hangulattal is, mely mintegy a fejük fölött alakult ki, mint valóságosan létező „társadalmi tény”. Ezt leküzdeni nem mindenkinek sikerül, s a továbbállás hátterében az idegen szerep, a hazátlanság érzésének nem-elfogadása, s az erős identitástudat-keresés húzódik meg.

A kérdés még mindig az: miért hagyták el országukat, vagy éppen miért kényszerültek azt otthagyni?

Első ránézésre kézenfekvőnek tűnik a válasz: Kína sajátos politikai helyzete, mely 1949-től napjainkig fennáll, s ez egy sajátos, a szovjet modell adaptálása Kínára, amely mint társadalmi keret nem enged semmilyen egyéni-individuális mozgást az egyénnek. Viszont mindazon szűkös megélhetési lehetőségek, melyek az átlag kínai polgárt arra kényszerítik, hogy saját fantáziájában, leleményében bízva önmagának biztosítson szabadságot, ez a társadalmi formáció azonban már nem képes ezt szavatolni állampolgárai számára. A teljes elkeseredés szüli azt a jövőképet, amely szerint „mindenhol jobb, csak nem otthon”.

Az, hogy még mindig hat-hétezerre tehető a magyarországi kínai populáció, azt látszik bizonyítani, hogy a különböző korlátozó-ellenőrző rendszabályozó akciók sem riasztották vissza a kínaiakat attól, hogy letelepedjenek. Fokozatosan megnő Magyarország esélye arra, hogy a kivándorlók már nem tranzit-országnak tekintik hazánkat. A kínaiak számára az itt maradás gondolata már nemcsak két évben mérhető – ez mint döntés annak a gazdasági sikernek is köszönhető, amit a kínaiak magyar földön érnek el, s ami anyagi körülményeik jobbulását hozta. Különösen 1992-től igen sikeresek a kínai vállalkozások.

Miután valaki úgy dönt, hogy ez lesz a hazája, igazán csak ekkor következnek a nehézségek. „Világok ütköznek világokkal!”. Egy más kultúrából érkezőnek asszimilálnia kell az itteni kultúrához úgy, hogy közben a saját kultúráját is meg kell őriznie. Integrálnia kell a társadalomba, le kell győznie az előítéleteket, szimpátiát kell ébresztenie a magyar emberekben. Ezeknek a folyamatoknak kedvező alakulását segíti elő az 1992-ben alakult Magyarországi Kínaiak Szövetsége (MKE). A helyzet szerencsésnek mondható, hisz a szervezet léteével nagyban hozzá tud járulni a kínaiak közösséggé szervezéséhez. Funkciója többretű gazdasági, politikai és természetesen kulturális. Ezenfelül a mindennapos gondok megoldásában is segítkezik, mint például tolmácsolásban, könyvelésben. Ez az egyetlen olyan szervezet, melynek legitimitását a Kínai Népköztársaság nagykövetsége is elfogad. Hivatalos elismertségén túl a hazai kínaiak is elismerték létét. Megalakulása és működése példaértékű, számos itt élő kisebbség közül a kínai tudott létrehozni és hatékonyan működtetni egy saját érdekeket támogató szervezetet. Tevékenységi köre is kibővült: a hagyományos kínai művészet támogatása, ösztöndíjak létrehozása, tanfolyamok beindítása révén egy szinte láthatatlan „szociális hálót” próbál kiépíteni, elsősorban az információ-továbbítás szándékával, ugyanis leginkább ebben szenvednek hiányt a kínaiak, mind a tagok között, mind pedig a magyar és kínai felek közötti viszonyban.

Ez utóbbi nagyrészt segít elkerülni a különböző atrocitásokat is. Komoly konfliktuskezelő szereppel is bír, elsősorban a szervezet legitimitásának köszönhetően. A szervezet tagságának kiszélesítése érdekében mára már szabályzattal is rendelkezik, valamint tagjai számára tagsági igazolványt is nyújt. 1994-ben sikerült kiadni az *Európa Hangja* nevezetű újságot (szerkesztősége a Hevesi S. tér 5. alatt található), amely minden kereskedelmi cég vagy vállalat

számára biztosítja a reklámlehetőséget. Kínai üzletek, vásárlási akciók, apróbb hirdetések formájában a hazai lapokban is észrevehetőek.

Emellett rengeteg változás történik szinte nap mint nap a kínaiak magyarországi jelenlétét követve. Gondoljunk csak az öltözködésre vagy a viselkedésre. A kínaiak e téren tapasztalható megnyilvánulásai is azt bizonyítják, hogy sikerül a kulturális akadályokat legyőzni. Ma már nem lepődünk meg, ha kínai-magyar párt látunk az utcán sétálni. Mindezek arra engednek következtetni, hogy az asszimilálódás sikeresen folyik.

Itt kell számot vetni egy jövőendő problémával: a nemzedékek kérdésével. Az ide látogató vagy itt élő kínaiak életkora változó, ám az egykori első generáció kezd kibővülni egy másoddikkal, amely már iskolás korú, folyamatosan beszéli a magyar nyelvet, magyar gyerekek közt növekedik fel. Ők lesznek nemsokára azok, akik sorsukról egyedül dönteni képes, önálló felnőtté válnak, s akik majd ismételten dönteni fognak abban is: tovább szándékoznak-e maradni Magyarországon, vagy sem.

Kovács Monika

Idegenek?

A Gödöllői Agrártudományi Egyetemre (a továbbiakban: GATE) minden évben érkezik százegynéhány hallgató a volt Szovjetunió (a továbbiakban: SZU) területéről, egy hajdani államközi szerződés kedvezményezettjeként. A róluk hivatalosan megtudható adatok a következők:

- az anyaország valamely agráregyetemén elvégzett első év után a kiváló eredményt felmutatók megpályázzhatják a Magyarországon való továbbtanulást;
- a kiválasztott jelentkezők – a magyar diákokhoz hasonlóan – öt év alatt végzik el az agrármérnöki kar, a társadalomtudományi kar vagy az állattenyésztői kar különböző szakjait;
- az oktatás és a vizsgáztatás nyelve az első két évben az orosz. Közben intenzív magyar nyelvtanfolyamban részesülnek, s harmadévben már a magyar hallgatókkal együtt tanulnak-vizsgáznak;
- ezen idő alatt az egyetem kollégiumában kapnak szállást, a szobabeosztás általában az egy orosz – két magyar rendezési elvet követi;
- ösztöndíjukat külön keretből az állam fizeti.

Mikor néhány közülük való diákkal találkozót beszélünk meg, leginkább saját benyomásaikra, indíttatásukra, fogadtatásukra, problémáikra voltunk kíváncsiak. Öt érdeklődő és hat „interjúalany” ült körbe egy vodkásüveget a kollégium sivár TV-szobájában. Beszélgetőtársaink negyed- illetve ötödévesek voltak, így a már évek óta gyülemelő tapasztalataik szivárogtak fel belőlük lassan, legyűrve a mesterségesen teremtett helyzet okozta feszengés-feszültség egy részét.

A megnyilatkozók nemi és nemzetiségi eloszlása szerencsésnek bizonyult. A négy lány és a két fiú a SZU európai részének más-más területeit képviselte. Ketten litvánok voltak, a harmadik született moszkvai, a többiek egy kis moldáv falut, Ukrajna fővárosát illetve egy belorussziai várost jelöltek meg lakhelyül.

Első puhatolózásaink arra irányultak, hogy milyen ösztönző erők játszottak közre a négy-öt évvel ezelőtti döntésük meghozatalakor. Legfőbb érvként a jobb munkalehetőségeket, a – saját szavaikkal élve – európaibb életkörülményeket jelölték meg. De ami mindannyiuknak legelőször eszébe jutott, az a NAGY KALAND, az egzotikum felfedezése volt. Ez teljesen érthető felfogás, ha belegondolunk, hogy előzetes tudásuk Magyarországról csak annyi volt, hogy egy kicsi, szomszédos ország – ennyi derült ki az otthoni földrajzkönyvük néhány soros ismertetőjéből. A moldáviai lány sajátos indítékát a többi lány is egyetértő bólogatással fogadta: a szülőktől, az otthoni, sokszor merev társadalmi, viselkedésszerű konvencióktól való elszakadás, a viszonylagos független életvezetés reménye-lehetősége sem volt utolsó szempont a mérlegelésnél.

Az itt jelentkező első nehézség – természetesen – a nyelv elsajátításában mutatkozott meg. A kétéves magyar nyelvoktatás csak akkor tudta biztosítani a kellő nyelvi szint elérését, ha mellette maguk is hatalmas munkát fektettek a nyelv gyakorlásába, a nyelvismeret fejlesztésébe. Sokszor azonban a legszükségesebbek elsajátításán kívül nem volt igény a további fejlődésre. Az ott élő, több száz orosz anyanyelvű diák összetartása, közössége, az első két év oroszokat külön csoportba osztó rendszere lehetővé tette, hogy az egymás közötti érintkezés nyelve nagyjából az orosz maradjon. A magyar szobatársakkal, kollégistákkal így

minimálisra redukálódott a kapcsolat. Ennek következménye azonban az orosz nyelvűek nagyfokú elkülönülése lett, s a vegyes társaságok kialakulásának lehetősége – mely nagymértékben elősegíthette volna az idegen kultúrájú diákok eligazodását, a helyi elvárások kitapasztalását, ill. a magukkal hozott szokások beillesztését és elismertetését – a legtöbb esetben csak lehetőség maradt. Ez az állapot azonban a mindennapos együttélést nehezíti meg...

A nyelvismeret nagy mértékben befolyásolja a tanulmányi eredményeket is. Sajnos általános jelenség, hogy még a végzős orosz hallgatók is kifejezési nehézségekkel küzdenek a vizsgán, a jegyzeteket pedig csak gyakori szótárazással értik meg. Itt magunk is tapasztaltuk, de ők is felhívták rá a figyelmünket, hogy a lányok sokkal hamarabb és eredményesebben sajátítják el az idegen nyelvet, és bátrabban is alkalmazzák, mint a fiúk. (Kirívó egyéni teljesítmény azé a félig örmény, félig orosz fiúé, aki négy év alatt versolvasási, viccmesélési szintre fejlesztette nyelvtudását, holott ő is az alapokról indult, s már másodévben kitűnőre vizsgázott). Ezt magyarázták azzal is, hogy egy lány kevésbé viseli el, ha rosszul szerepel a vizsgán, és hajlamosabb a rendszeres tanulásra – de mielőtt ezt a kényelmes, ámbár némi igazságmagot is tartalmazó megoldást elfogadnánk, figyelembe kell venni az eltérő célokat is. Míg a fiúk legnagyobb része haza készül – sokszor a munkalehetőség híján kényszerűségből –, addig a legtöbb lány úgy nyilatkozott, hogy szívesen maradna itt, akár végleg is. Ismerkedésre, partnerszerzésre is esélyesebbnek tartják a lányokat. Ezt ugyan lehet a – sokszor hamis – közfelfogásnak tulajdonítani, de az elbeszélésekből az derült ki, hogy amíg az orosz fiú magyar családba való beházasodása feltűnést keltő ritkaság (az egyik ilyen kivétel a fentebb már említett örmény fiú), addig az orosz lányok magyar fiúval történő házassága, ha nem is általános, de megszokott jelenség.

Amint a kollégiumi életre terelődött a szó, több érdekesség került felszínre. Az itt élő fiatalok a SZU különböző diákotthonjaiban előzőleg már legalább egy évet eltöltöttek. A pozitív változást több téren is egyöntetűen hangsúlyozták. Legfőképp a fegyelem szigorú betartását, a természetes, független életvitel akadályozását emlegették. Tilos volt idegeneket, szeszes italt bevinni, az épületben dohányozni, éjjel az utcán járkálni (a 23 órás takarodó és kapuzárás után a kollégistát sem engedték be). Továbbá szigorú ellenőrzésekkel fogatosították azon rendelkezés betartását is, miszerint éjjel 11 után kollégista lányok sem maradhattak a fiúszobákban. (Ez a kollégiumból való kizárással is járhatott, mely egyes esetekben az egyetemről való kirúgással ért fel). Így az otthon megszokott bulik összehozása sok nehézséggel járt. A magyar diákelet tapasztalataiból egyikük érdekes megfigyelését mesélte el: nagyon kellemes meglepetés volt az ideérkezők számára a szórakozás, a bálók szervezettsége; sőt, a gólyavetés és procedúrája teljesen ismeretlen volt előttük. Viszont – szerint – a magánbulik, baráti társaságok összejövetelei is magukon viselik a szervezettség, időnként a túlszervezettség jeleit. Idézet következik: Összehordanak tízféle kaját, piát, szól a zene, aztán ülnek és nézik egymást”. Hiányolta a spontán jó hangulatot, ahol nincsenek „majomszigetek”, akikhez csak az odatartozók csatlakozhatnak, ahol „szemet szűr a magányos ember”. Vagyis saját életüket úgy ítélték meg, hogy társadalmilag szigorúbb rendszert hagytak a hátuk mögött, de az az egyes ember oldaláról sokkal nyíltabb, befogadóképesebb volt.

Természetesen más otthoni jellegzetességeiket is magukon hordozzák. Egyik legszembe-tűnőbb szokás a dohányzás. Mióta olcsóbban és szabadabban utazhatnak haza, készletük nagy részét az otthon vásárolt amerikai gyártmányú cigaretták teszik ki. A magyar gyártmányúak közül az erősebbeket, a Symphoniát és a Sopianét részesítik előnyben. Mindkét nem döntő többsége dohányzik, s érezhető rajtuk, hogy egy igazi, jó beszélgetést el sem tudnak képzelni a kollektív füstöl(g)és modern „rituáléja” nélkül. Ugyancsak szertartása van a vodka fogyasztásának is. A Belorussziából épp akkor érkező fiú az otthonról hozott, címke nélküli üveget hozta elő és adta körbe. Utána külön bögrében indult útnak a citromos víz. De igen-

csak nehéz, ráadásul orosz nyelven előadott mentegetőzés várt két vegetáriánus barátunkra, hogy ne sértődés legyen a kínálás visszautasításának eredménye. A másik jellegzetes „orosz” ital, a tea is állandóan ott van az asztalukon, víz helyett is azt isszák, de alkalmazkodva a helyi körülményekhez, filteres teából készítik. A bort azonban, szokatlansága és „ízessége” miatt inkább édességként, mintsem szeszes italként kezelik. Mindennapi ebédjüket ők is a menzán fogyasztják, de főleg hétvégente, mikor a magyar kollégisták többsége hazautazik, gyakran összegyűlnek öten-hatan a konyhában, hogy otthoni ízeket varázsoljanak. Ilyenkor általában az egyszerűen elkészíthető, tápláló, sűrű leveseiket főzik. Népszerű a borscs (céklaleves) és a csí (káposztaleves). Különleges alkalmakra készül a pohánka (töltött lepény) és a pirog, mindenféle töltelékkel. Ízlésüknek viszont nagyon megfelelnek a magyar konyha erős, fűszeres, húsos ételei. Különösen a csípős paprikát kedvelték meg.

Otthonuktól távol az ottani mindennapi eseményekről csak a Tv vagy a hazulról érkező barátok értesítéseiből szereznek tudomást. Ehhez való viszonyulásukat személyes érdeklődésük, és sokszor nemzetiségi hovatartozásuk is befolyásolja. Érdekes megoszlás volt érezhető a fiúk válaszából: a litván nemzetiségű az Európához való fölzárkózás, míg a belorussziai a nemzetiségi autonómia eszméjét hangoztatta. A lányok, a litvániai kivétellel inkább a politikai kérdésekben való érdektelenségről tettek tanúságot, de a nemzetiségi probléma fölött parázs vita kerekedett, nevezetesen hogy az „össz-oroszság” avagy a „nemzetiség” fontosabb tényező-e az életükben. (Az érdekesnek induló vitát az utolsó HÉV indulása szakasztotta félbe).

E futólagos, korántsem átfogó képet adó betekintés összegzését a moszkvai lány véleménye adhatná. A világlátottság merészséget ad és alapot is az otthoni konvenciók felülbírálásához. (Pl. a ruha a társadalmi helyzetet jelöli, nőknél kötelező szoknyaviselés a kisvárosokban, nyilvánosan nem gyűjthetnek rá, férfi kíséző nélkül nem mehetnek el szórakozóhelyekre). A lányok mindenképpen egyfajta szabadabb, nyíltabb viselkedés, öltözködés csíráját viszik magukkal.

Noha akár a tanulmányok, akár az emberi kapcsolatok terén sok lehetőséget szalasztott el magyar s orosz fél egyaránt, és sorsuk további alakításához sem a Kánaánt találták meg, valami szemléletmódbeli változással mégiscsak gyarapodtak.

/1994/

Albert Árpád

A dubrovniki Szent Balázs ünnep

1994 és '96 között több dokumentumfilmet forgattam a délszláv térségben, így munkám során többször járhattam Dubrovnikban. Néha csak átutazóban vagy egy-két napig lehettem a városban, de szerencsémre többször hosszabb időt tölthettem el ott, a dubrovniki emberek mindennapi életében részt véve, megismerhettem kultúrájukat, szokásaikat, hagyományaikat. 1995 februárjában is Dubrovnikban forgattam, ekkor nyílt lehetőségem, hogy részt vegyek a február 2-3-án megtartott Szent Balázs ünnepen.

A helyi emberekkel beszélve felkeltette figyelmemet, hogy a város és a környékbeli települések lakóiban mennyire erősen él Szent Balázs legendája és Dubrovnik Szent Balázs városa-ként való tisztelete és szeretete. Sőt, néhány ember saját bevallása szerint egész évben erre az ünnepre készül. Az itt élők identitástudata is érdekes: ha egy dubrovnikit kérdezzünk hovatartozásáról, elsősorban dubrovnikinak tartja magát és csak másodsorban horvát, albán, olasz vagy bármi más, de ez itt nem is nagyon számít. Szintén figyelemre méltó, hogy a környező települések lakói is hasonlóan gondolkodnak, annak ellenére, hogy a mai országhatárok elzárják őket Dubrovniktól. Ezek a települések valaha a Raguzai Köztársasághoz tartoztak. Az ott lakók, ha tehetik, ma is elmennek Dubrovnikba Szent Balázs ünnepén, hogy részt vegyenek falujuk templomának több száz éves zászlajával az ünnepi körmenetben.

Azonban nem csak a helyiek ismerik a város védőszentjének legendáját és ennek súlyát. A boszniai háborúban 1992-ben a szerb csapatok ostromzár alá vonták a várost. A legnagyobb felháborodást az keltette, amikor a városban és a várfalon elhelyezett több száz, Dubrovnik városának makettjét a kezében tartó Szent Balázs-szobor kezéből a szerbek távcsöves puskával kilövéldözték a város makettjeit. Valószínűleg így akarták megtörni a városuk védőszentjében oly erősen hívő dubrovnikiak ellenállását.

De vajon mi lehet az az erős kapocs, ami ma is ennyire élővé teszi Dubrovnik és Szent Balázs viszonyát? A választ mindenképpen a város múltjában és Szent Balázs legendájában kell keresni.

Szent Balázs, a legenda szerint örmény származású volt. Az eredetileg gyógyítással foglalkozó embert a kisázsiai Szebaszté város lakói püspökké választották, valamikor az i.sz. III. század végén vagy a IV. század elején. Sikeres gyógyító tevékenységének hírére gyógyult betegek messzeföldön elhíresztelték és már életében csodaként értékelték néhány tettét. Litinius római császár által kiadott utolsó nagy keresztényüldöző rendelet miatt menekült el a városból és az Argeus-hegyen talált menedéket egy barlangban, ahol vadállatokkal vette körül magát. Itt keresték fel hívei és a gyógyulni vágyók. Agrikolaus, a város prefektusa, cirkuszi játékokhoz keresett vadállatokat, így bukkantak rá Szent Balázusra barlangjában. Habár Litinius keresztényüldöző rendeletét 313-ban visszavonta, Agrikolaus i.sz. 316-ban mégis elfogatta és börtönbe vitette a szentet. Szent Balázst hívei diadalmenetben kísérték börtönébe. Útja közben csodát tett, amikor egy fiatal anya elé állt fuldokló gyermekével és ő kivette a gyermek torkából a halszálkát. A prefektus először úgy akarta kivégezni, hogy nyakába egy malomkövet kötött és vízbe dobatta, de Szent Balázs a vízen járt. Akik utána mentek, a vízbe fulladtak. Később fához kötözték, vasgerebennel tépték le róla a húst, majd két fiatal társával együtt i.sz. 316. február 3-án lefejezték (*Radó*, 1940:102.).

Amikor IV. Bonifác pápa (i.sz. 608-615) összeállította a tizennégy gyógyítószent névsorát, Szent Balázs is köztük volt. Tiszteletére templomok épültek Rómában, Nápolyban, Velencében és számos itáliai városban. Tetteinek híre a IX. századra eljutott Spanyolországig, Portugáliáig, Németországig, Belgiumig, vagyis szinte egész Európában tisztelték.

Szent Balázs az orvosok, fűvészenészek, építőmunkások, tímárok, szabók, cipészek, szappanfőzők, gyertyaöntők, kővel és kenderrel foglalkozó iparosok, valamint a háziállatok védőszentje is (Kerler, 1905). Ezenkívül mindenfajta torokbajban szenvedő betegek hívták segítségül. Védte a hajósokat és a X. századtól Ragusa-Dubrovnik lakói is őt választották városuk védőszentjéül.

Az epidauroszi menekültek által 615-ben alapított város a keleti és nyugati kereskedelmi útvonalak csomópontjában épült. A bizánci városkát már a IX. században annyira megerősítették, hogy kibírta a szaracén flotta 14 hónapos ostromát. Fontos földrajzi helyzete miatt a környező szláv királyságok, a dél-itáliai normannok és a velenceiek is megpróbálták ígérekkel megszerezni a várost, de az, jó diplomáciai érzékkel, kihasználva a jó viszonyt és a támogatást, tovább erősítette védelmi rendszerét, fejlesztette kereskedelmét és egyre nagyobb jelentőségre tett szert, mind ezt anélkül, hogy véres konfliktusokba keveredett volna (Friskovic, –, 2).

Raguzában Szent Balázs csodatettei 972-ben kezdődtek, amikor a szent megjelent Sztojko plébánosnak és figyelmeztette a velencei veszélyről, ugyanis a velencei hajók, azzal az ürüggyel, hogy vizet és élelmet vesznek fel úton Levante felé, már a közeli Gruzs és Locrum kikötőkben horgonyoztak. A figyelmeztetésnek hála, a szenátus még idejében felfegyverkezett és megvédte a várost a támadóktól (Bjelokosic, 1995:4).

A városlakók minden erőfeszítése ellenére 1205-ben Ragusa mégis velencei fennhatóság alá került. A város átvette a hódítók közigazgatási rendszerét és kultúrájának nagy részét. Így alakult ki „Szent Balázs Köztársasága”.

1358-ban Nagy Lajos foglalta el a várost, de a lakók őt inkább felszabadítónak ünnepelték. Ezzel vette kezdetét a teljesen fiktív magyar fennhatóság, amelynek keretében a város teljesen függetlenül fejlődik, bonyolítja kereskedelmét és éli mindennapi életét. A balkáni kereskedelem (tengeri és szárazföldi) gazdaggá teszi Raguzát, így a város vétel útján szerzi meg a Narenta (Neretva) folyó és a Cattaro-i öböl közötti területet (beleértve a Peljesac félszigetet, Mljet, Lastovo, Sipan, Lopud, Locrum szigetek) (Révai Nagy Lexikona, 1924:33-34).

A török birodalom előretörésével a raguzaiak is adófizető alattvalókká váltak (1440-től). Azonban az a 12.000 dukát, amit a törököknek fizettek évente, igen csekély ár azért a haszonért, ami a balkáni kereskedelemről származik. Emellett megmarad a jó kapcsolat a katolikus világgal is – a raguzaiak buzgó keresztények. Ennek a kettősségnek a következménye, hogy a raguzai hajók sértetlenül közlekedhetnek, ami a nyugtalan XVI. században ritka kivétel. Eközben Szent Balázs vigyáz a városra, ő védi a hajósokat, a kereskedőket és az iparosokat. Az ő nevében hozzák a törvényeket, a hajókra kifaragják arcképét, az 1337-től 1803-ig működő pénzverde pedig tizenötféle, arcképével díszített pénzt bocsát ki. (Feliratuk: Sanctus Blasius, Protector Republicae Rhagusinae, vagy Sanctus Blasius Rhagusii) (Enciklopedija Jugoslavije, 1958:152).

A XVII. század már a Raguzai Köztársaság lassú lecsúszását hozza. Az 1667-es földrengés és a megváltozott hajózási útvonalak teljesen tönkre teszik a város kereskedelmét. 1706-ban óriási tűzvész pusztít a városban, leég a Szt. Balázs templom is, de a szent XIV. századból származó szobra épségben megmarad. Ezt a város lakói, mint Szt. Balázs újabb csodatettét tartják számon (Bjelokosic, 1995:5).

Az ortodox és muzulmán tengerben feltűnő Ragusa hűsége Rómához és a katolicizmushoz. A nagy gazdasági hanyatlás idején a raguzaiak az egyházban találják meg az érvényesülési lehetőséget, a kereskedők és bankárok leszármazottai a legkülönbözőbb egyházi posztokon bukkannak fel.

1806-ban Napóleon elfoglalja Raguzát és beolvasztja az Illíriai királyságba, amely azonban nem bizonyul hosszú életűnek. 1815-ben Dubrovnikot Ausztriához csatolják, majd 1919-ben kerül a Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz és ezzel végleg a szláv kultúrszféra része lesz. Jugoszlávia megalakulásakor a város a Horvát Szövetségi Köztársaság része, 1991-től pedig a független Horvátország legdélebbre fekvő városa.

A város kulturális hovatartozása igen érdekes és sok vitára okot adó kérdés. Az olasz (vagy inkább velencei) kultúra Raguzában érvényesül a leggyengébben, hiszen a város szinte végig megőrzi függetlenségét. Terjesztői azok a tanítók, papok, jegyzők, üzletemberek és építőmesterek, akik az Itáliai-félszigetről költöztek a városba. Nekik köszönhető Ragusa meglehetősen olaszos építésze. Más részről viszont az egész dalmát tengerpartot szlávnyelvű lakosság népesíti be és ez valószínűleg már évszázadok óta így van. Habár a hivatalos nyelv az olasz volt, a köznép, a nők vagy végső soron az elit nyelve is a szlavóniai horvát dialektus. (Gyakran fordul elő a rektori ülések jegyzőkönyveiben az a szigorú utasítás, hogy csak olaszul szabad megszólalni...) (Braudel, 1996:136).

A helyzet napjainkra gyökeresen megváltozott, nem csak a távoli múlthoz, hanem az utóbbi pár évhez képest is. Története folyamán először, Dubrovnik városa egy nemzetállam igen fontos része. A város jelentősége nemcsak gazdasági szempontból nagy, a nemzeti mitológiának is szerves részét képezi. Ő köti össze az országot a múlttal, kicsiben jelképezi azt a Kelet és Nyugat között fennálló hídszerpet, amit Horvátország betölt. Az ostromzár alá vont város 1992-ben nemcsak a nyugati kultúra és katolicizmus fellegetője volt, hanem az egész ország szimbóluma is. Az elfoglalására tett sikertelen kísérlet mobilizálta a városiak erejét, megerősítette nemzeti és regionális hovatartozásukat. Dubrovnik-Ragusa több évszázados függetlensége, az a tény, hogy erőszakkal senkinek sem sikerült bevenni a várost, a horvát nemzeti mitológia egyik legfontosabb része, az egész ország szabadságát, függetlenségét és kitartását jelképezi. A dubrovnikiak legfontosabb ünnepe, Szent Balázs napja, így már nem csak városi „magánügy”, hanem az egész horvát nemzet ünnepe is.

A dubrovniki Szent Balázs ünnep gyökeresen eltér a nálunk ismert Balázsolástól, és az egész keresztény kultúrkörben fellelhető Balázs-napi szokásoktól, habár természetesen egyes elemek hasonlóak, vagy akár meg is egyeznek a különböző keresztény hagyományokkal rendelkező európai régiókban. Dubrovnikban Szent Balázs ünnepe jóval többet jelent, mint egyszerű megemlékezést a mártír vértanú halálának évfordulóján, vagy az általa védelt iparosok felvonulása, hiszen ő a város védőszentje több mint ezer éve, így az ünnep szorosan összefügg a dubrovnikiak identitásával.

A Szent Balázs tiszteletére rendezett ünnepség két napig tart (február 2-3.) és ez alatt váltakoznak a vallási és a világi események. Általános jellegét tekintve ez egy vallási ünnep, így az egyház szerepe dominál benne.

Az első nap ünnepi eseményei délután a hivatalos megnyitóval kezdődnek. Ennek színhelye a Szt. Balázs templom előtti tér, ahol összegyűlnek a város vezetői és polgárai, a jeles egyházi személyiségek, a környező települések lakói és a zarándokok. Ezután az események a katedrálisban folytatódnak, ahol esti imádkozás, szent mise és az templomi kórusok ünnepi hangversenye következik. Az első nap szertartásai gyakorlatilag csak hagyományos, katolikus egyházi szertartások.

A második nap szintén szent misével kezdődik, amit igen nagy pompával, az ország magas rangú egyházi személyeinek részvételével tartanak. A mise szabadtéren zajlik, a katedrális előtt. A misét celebráló püspök a várost és a jelenlévőket Szent Balázs, a Szentháromság és a többi szent nevében áldja meg, azt kérve, hogy oltalmazza szárazon és vízen Dubrovnik városát, majd arról beszél, hogy a szent mentette meg újból őket a legutóbbi ostrom idején. Egyébként ezzel együtt Szt. Balázs ötször segített szorult helyzetben a városon. Ezzel a meg-

jegyzéssel a püspök tulajdonképpen átültette a régi legendát a modern időkbe, ezzel megteremtette azt a folytonosságot, amely megerősíti a dubrovnikiak identitás-tudatát és erősíti kapcsolatukat a városhoz, Szt. Balázshoz és Horvátországhoz.

A mise után szent körmenetben viszik végig a városon Szt. Balázs ereklyéit, a templom, a város, az ország és az ünnepre eljött környező települések zászlóit.

Szt. Balázs ereklyéihez egy igen érdekes történet kapcsolódik, bár ha figyelembe vesszük a középkori ereklye-gyűjtési módszereket, talán igen hétköznapi esemény volt. Az ereklyéket Kisázsiából kellett beszerezni, ahol a szent vértanú lakott. A lelkes dubrovnikaknak azonban nem sikerült egyszerre minden darabot elhozni, így annak a kereskedőnek a leszármazottait, aki megszerezte a szent egyik kezét, kilenc nemzedékre mentesítették az adófizetés terhe alól (*Bjelokosic*, 1995:5).

A körmenet másik fontos momentum a zászlóvivők felvonulása. Ők településük templomának zászlóját viszik, helyi népviseletbe öltözött leányok és fiúk kíséretében. A zászló rendkívül fontos az adott település lakóinak. Zászlóvivőnek lenni igen nagy megtiszteltetés, ez a funkció gyakran száll apáról fiúra.

Az ünnepi események talán leglátványosabb része a zászlólengetés, amellyel az ünnep be is fejeződik.

A dubrovniki Szt. Balázs ünnep igen régi, olyan, mint darab megőrzött középkor. Legfontosabb funkciója nem annyira a horvát identitástudat megerősítése, bár ez a tendencia az elmúlt években felerősödött, hanem az, hogy összekösse a közelben s messzebb lakókat. Dubrovnik fénykorában nemzeti hovatartozás nélküli városállam volt, éppen ezért különösen alkalmas arra, hogy ma is betöltsön hasonló regionális szellemi központ-szerepet. Az új államhatárok nem jelentenek akadályt azoknak, akik eddig is fontosnak tartották ezt az eseményt. A város továbbra is híd szerepét tölti be, hiszen a környék eltérő vallású és nemzetiségű lakosságát még mindig több dolog köti össze, mint amennyi elválasztja.

Bibliográfia

Braudel, Fernand 1996. A Földközi tenger és vidéke II. Fülöp korában. I-III. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Bjelokosic, Ivo 1995. Stovanje Sv. Vlaha (Szt. Balázs tettei). Dubrovnik.

Enciklopedija Jugoslavije 1958. Zagreb.

Frenken, Goswin 1925. Wunder und Taten der Heiligen (A szentek tettei és csodái). München, Bruckmann.

Friskovic, Cvito (é.n.). Dubrovnik. Belgrad, Jugoslavija.

Kerler, Dietrich 1905. Die Patronate der Heiligen (A szentek támogattottjai). Ulm.

Radó Polikárp 1940. Az egyház szentjei. Budapest, Palladis.

Révai Nagy Lexikona 1924. XVI. kötet, Budapest.

Veres Emese-Gyöngyvér

Egy kivándorolt népcsoport gondjai Nyugat-Európában II.

Amikor 1945. május 8-án Európában befejeződött a háború, több mint egymillió kitelepített és elhurcolt magyar tartózkodott Ausztriában és Németországban. Ebben az óriási tömegben voltak katonák, rendőrök, csendőrök, levették, köztisztviselők, kitelepített intézmények és vállalatok alkalmazottjai, diákok, a szovjet megszállás elől menekülő férfiak és asszonyok, politikusok, újságírók, művészek, a német nemzeti-szocialista hatóságok által elhurcolt közéleti emberek és koncentrációs táborokban fogva tartott zsidó polgárok.

A kivándorlás és annak okai

Az első menekültek 1944 derekán a nagyvárosokból és az iparvidékekről a falvakba költöztek a bombatámadások miatt. Őket követték az erdélyi és a bácskai magyarok olyan ütemben, ahogy a front haladt nyugat felé. 1945 márciusában a kitelepülés és menekülés során már nemcsak a dunántúli városokba és falvakba kerültek nagyobb számban magyarok, hanem számos osztrák és német községbe is. Az ebből származó konfliktusok számosabbak és élesebbek lehettek volna, ha a befogadó nép nem élt volna ugyanolyan nyomorúságos körülmények között, mint a jóindulatára és segítőkészségére támaszkodó idegenek. Volt, aki itt érte meg a háború végét, azonban a többség az amerikai megszállási övezetekbe került, s hamarosan megismerkedhetett a „dipi” fogalmával, amellyel a megszállók saját státusukat illették. A DP-k (Displaced Persons) eredetileg azok a személyek voltak, akik 1939 és 1945 között kényszermunkásként a náci Németországba kerültek, a háború alatt hadifogságba estek vagy a koncentrációs táborokat túlélték. Őket a szövetségesek szabadították fel. Később a dipikhez csatlakoztak azok a hontalan külföldiek, akik a nácizmus alatt Németországba kerültek és hazájukba visszatérni nem szándékoztak, vagy a szovjet kommunista uralom elől menekültek.

A táborokban a helyzet változó volt. Az angol megszállási övezetben a honvédség tagjait begyűjtötték és lefegyverezték ugyan, de valójában nem kezelték őket hadifogolyként. Ugyancsak kielégítő volt azoknak az állapota, akik bizonyos amerikai övezetekbe kerültek. A 7. amerikai hadsereg működési területén, Ausztria-Németország és Olaszország határvidékein a lefegyverzett katonákat egyszerűen szélnek eresztették. A 3. hadsereg viszont, Németország középső és déli részein, mindenkit szögesdrót mögé dugott, akin bármiféle egyenruha volt.

A foglyok helyzete igencsak nyomorúságos volt. Az első nagy foglyotáborok a frontvonalak közelében, a megszállt területeken szerveződtek. Találomra kiválasztott mezőn vagy szántóföldön jelölték ki a szükséges területet, s a foglyok a szabad ég alatt találtak „szállást”.

Egyes táborokban a foglyok zsoldot is kaptak, ám egy részüket kemény munkára fogták. Münchenben pl. a romokat teljes egészében a magyarok takarították el, szigorú amerikai őrizet mellett. Másokat kiközvetítettek. A felsorakoztatott foglyokból a környék gazdái és vállalkozói választhattak. A lelkiismeretes, tanulékony és szorgalmas fiatal magyarok minden munkát elvégeztek, néhol félelmetes tempóval. Ennek köszönhetően a magyar munkásokat bárhol szívesen fogadták, és nem egy esetben kaptak kecsegtető ajánlatot a fiúk, hogy marad-

janak végleg ott. Az ilyen esetekben nehéz döntés elé kerültek az emberek, mert a pillanatnyi jólét és a biztos jövő állt szemben a honvágygal és az otthoni bizonytalansággal.

A munkára kiadott foglyok helyzete akkor változott lényegesen, amikor a fogoly-állapotot a szerződéses munkavállalás váltotta fel. A munkaszerződés azonban nem jelentette még a teljes szabadságot. Az emberek még mindig őrizet alatt álltak.

Ausztria amerikai megszállási zónáiban egészen más helyzet alakult ki. A megszálló erők főparancsnoka, Clark tábornok iparkodott a hadifogoly-kérdést minél előbb megoldani, ami azt jelentette, hogy meg akart tőlük szabadulni. Így a volt katonák jelentős részének sikerült elkerülnie a foglyotáborokat. Egyes alakulatok együtt maradhettek és megőrizhették önállóságukat is. Ausztria amerikaiak által megszállt területein magyar parancsnokságok is működtek. Rendfenntartó alakulatok szerveződtek s ugyancsak amerikai megbízás alapján működött az Ausztriai Központi Magyar Katonai Parancsnokság, amely Himler Márton nyomozásával szűnt meg.

A magyarok nyugati hadifogságának történetében külön fejezetet érdemel Franciaország. 1945-ben kb. 60-70 ezer magyar katonát, leventét és civil hadimunkást sodort a balszerencse a franciaországi táborokba, annak ellenére, hogy Magyarország sem a III. Köztársasággal, sem Pétain, sem de Gaulle Franciaországával nem állt hadiállapotban. Franciaország és Magyarország között zavartalanul működött a diplomácia kapcsolat és ugyanakkor magyar állampolgárok ezrei éltek jogfosztottan a drótketrecek emberpróbáló viszonyai között.

A hadifogoly-státusz lehetetlenné tette az intézményes felszólalást helyzetük tisztázása érdekében. A foglyokkal közvetlenül kapcsolatban álló franciák jó részének fogalma sem volt, hogy kik azok a magyarok. Egy-egy tájékozottabb francia azonban azt próbálta magyarázni, hogy a németek és szövetségeseik között nem lehet különbséget tenni.

A franciaországi táborviszonyokat alapvetően két tényező tette kritikussá: a németekkel szembeni tradicionális ellenszenv és a zilált gazdasági helyzet. Hasonlóképpen hiányos volt a higiéniai és az egészségügyi ellátás. Tovább nehezítette a helyzetet, hogy a foglyoknak csak nagy nehezen tudtak munkát biztosítani. A magyarok meg különösképp nem dolgozhattak, hisz a franciák szerint ők nem is voltak valójában hadifoglyok. Hosszas könyörgés után átszállították az összes magyart Lamballe-ba, ahonnan már munkára közvetítették őket. A magyarok Franciaország különböző helyein dolgoztak.

A francia táborokban még egy „csábítással” szembesültek a foglyok. Az idegenlégió toborzói innen próbálták csapataikat feltölteni. Öt év szolgálati idő leteltével pénzt és francia állampolgárságot ígértek. A magyarok közül is sokan jelentkeztek. Voltak, akik nem láttak más kiutat, hiszen hazatérni nem kívántak. Másokat a kalandvágy csábított és voltak egyszerű számítók is. A megfontoltabbak azonban nem vállalták ezt a kockázatot a legnagyobb éhínség idején sem. Végül is kb. 20 000 magyar vett részt az indokínai harcokban a légió zászlaja alatt.

A magyar hadifoglyok helyzetén az időközben Magyarországról hazakerült francia menekülteknek sikerült változtatniuk. Hálaképpen a fogadtatásért és a biztonságért, amiben annak idején Magyarországon részesültek, közbenjártak a magyar foglyok érdekében. A különböző szervezetek és lelkesek megmozdulására végül is a francia hadifogoly-igazgatás parancsnoka, Buisson tábornok 1946. március 9-én értesítette a Nemzetközi Vöröskereszt bizottságát, hogy „a francia kormány a magyar hadifoglyok felszabadítását elhatározta, mihamián hazaszállításuk az amerikaiak által megszállt német területen keresztül lehetséges lesz”. Néhány foglynak ez a levél azonban már nem válthatta meg az életét.

A nyugaton rekedt magyarságról igen nehéz pontos képet adni. Se tartózkodási helyüket, se számukat illetően nincsenek pontos adatok. Hivatalos statisztikák nem készültek, a forgalom-

ban lévő adatok kizárólag becslésen alapulnak. A németországi magyar menekültek ügyeivel foglalkozó Taubinger László szerint az amerikaiak előtt kapitulált magyar alakulatok tagjai közül mintegy 120 000 Dél-Németországban volt. Az USA hadserege Németországban és Ausztriában 200 táborot tartott fenn, ebből kb. 140-ben magyarok is voltak.

A menekült magyarság nagyobb csoportokban ott élt, ahová a nyilas kormány és a hitleri német hatóságok megállapodása alapján kitelepítésre került. Ott alakultak ki a magyar menekültszigetek is és sokan még 1945-46-ban is ott maradtak. Kezdetben megtartották a kitelepítés kereteit és továbbra is tudomásul vették addigi vezetőik irányító szerepét. Később, minél jobban önállósultak és szakadtak el, annál tudatosabban fordultak a számkivetésben vállalható sors felé.

A kezdeti években hullámozott az egész magyarság. Volt, aki hazament, mások országot változtattak vagy többször lakhelyet. A magyarok körében mind időszerűbbé vált a kérdés: hazamenni vagy maradni? Aki katonaként vagy kényszerkitelepítettként került ki, mindent elkövetett, hogy minél előbb hazakerülhessen családjához. A politikai okok miatt elhurcoltak is természetesnek találták a visszatérést, a kiszabadult zsidók közül viszont csak nagyon kis számban tértek vissza Magyarországra. A náciellenes, ugyanakkor kommunistaellenes politikusok számára viszont természetes volt a Nyugaton való maradás, hiszen a kommunistáktól sem remélhettek különb elbánást, mint amilyenben a hitleristák részesítették őket.

Azonban a nyugaton maradt magyarok kezdetben alig gondolhattak másra, mint önnön és családjuk létfeltételeinek biztosítására, egy új egzisztencia megteremtésére és az új környezetbe való beilleszkedésre. Ez könnyebb volt a magányosok számára, nehezebb a családosoknak. A menekülsors nemcsak társadalmi deklaszálódással járt, hanem a fizikai, testi munkára való átállással is, hiszen a befogadó országokban a magyarok nem számíthattak szellemi munkára. Nemcsak a rangnak, de a tanult foglalkozásnak is búcsút mondhattak. A tapasztalat azt bizonyította, hogy ezek a hajdani „urak” új kenyérkereseti pályáikon megállták a helyüket, és végül is megtalálták a képességüknek és szakértelmüknek megfelelő foglalkozást. Magyar szempontból az sem mellékes jelenség, hogy a fiatalok közül csak nagyon kevesen züllöttek el vagy kerültek a bűnözők közé.

A magyarok, mivel náci szövetségeseknek számítottak, nem részesültek az Egyesült Nemzetek által biztosított segítségben. Magukra voltak hagyatva. Különböző menekültügyi bizottságok, segélyszolgálatok alakultak, amelyek maguk után vonták a magyar lelkigondozás beindulását, különböző folyóiratok megjelenését, valamint magyar iskolák hivatalos működését 1946-tól. Újjáéledt idegenben a cserkészlet is, és amikor Magyarországon megszüntették a cserkészletet, a külföldi magyarokra hárult a régi hagyományok, valamint a magyar cserkészlet nemzetközi hírnevének további ápolása.

1947-ben megkezdődött a világháború utáni magyar emigráció történetének második szakasza. Megjelentek az első olyan magyar menekültek, akik már nem álltak feltétlenül szemben az 1945-ben elkezdődött, de hamarosan megfeneklett fejlődéssel. Némi megértést is mutattak holmi reformok és változások iránt, viszont elítélték a megszállás, a törvénytelen-ségek, a terror, az általános elnyomás tényét. Ezt tovább elviselni nem tudták, ugyanakkor mégsem tartottak mindent törvénytelennek, ami a szovjet hadsereg jelenlétében történt. Az emigrálás akkor válhatott szükségessé, amikor valaki személyes szabadságát látta veszélyeztetve, vagy amikor már megszűnt minden lehetősége annak, hogy bárki komolyabb kockázat nélkül véleményt nyilváníthasson, a gyülekezési szabadságról nem is beszélve. 1947–48-ra tehető az idő, amikor a demokratikus rend és a társadalmi változások hívei is arra kényszerültek, hogy emigrációba vonuljanak.

A negyvenötös emigránsokkal szemben a negyvenhetesek azt az előnyt élvezték, hogy a nyugati hatalmak és a háború után uralomra került kormányzatok rokonszenvére számíthattak,

mivel azok a szabadnak tekintett magyar demokratikus koalíciós kormányt elismerték. Ezzel szemben a két emigrációs csoport ellenségesen állt egymással szemben: ridegen és barátságtalanul viselkedett. Mind a két tábor vétkesnek tekintette a másikat.

Az 1947 és 1949 között Magyarországról eltávozott menekültek, ellentétben a negyvenötös kitelepítettekkel, nem csoportosan érkeztek és nem tömörültek egy helyre. Szétszóródtak egész Európában, majd sokan közülük útra keltek valamelyik tengerentúli államba.

Bár a Nyugaton élő magyar menekültek az ott maradás mellett döntöttek, 1956-ban még mindig nem adták fel teljesen a közeli hazatérés reményét. Csökkent viszont a készség arra, hogy ha lehetőség nyílik, valóban éljenek is vele. Hiszen a befogadó országokban beilleszkedtek, egyre több egzisztencia szilárdult meg. A személyes sorsok javulása mindenképp a maradás mellett szólt, a latolgatások ellenére is. Az 1956-os év elején az emigránsok még mindig bíztak a változásokban, a száműzetést előidéző rend bukásában. A forradalom mégis váratlanul, talán inkább felkészületlenül érte őket. Nem váltott ki különösebb aktivitást, sőt, a politikai emigráció nagyon tartózkodónak és tétlennek mutatkozott október 23. és november 4. között. Végül is az országon kívül élő emigránsok nem sugallhatnak és nem ajánlhatnak olyan áldozatvállalást, amelyben ők nem vehetnek részt. Ha valamiben állást foglaltak, akkor abban, hogy a magyar nemzet hogyan és milyen viszonyok között akar élni.

Az ötvenhatos forradalom bukása már önmagában elég magyarázat a harmadik menekült-hullámra. Ekkor mintegy kétszázezer magyar hagyta el hazáját. 1956 és 1958 között 15 500 magyar állampolgár került Németországba. A statisztikai adatok sokszor nem egyeznek, és a különböző források is eltérő számokat közölnek. Ennek fő magyarázata a menekültek nagyfokú mobilitása.

Természetesen őket sokkal előnyösebb elbánás várta a befogadó országokban, mint a korábbi emigránsokat. Magyar menekültnek lenni 1956 végén és 1957 elején sokak szemében irigylésre méltó állapotnak számított. Ez tükröződött a befogadó országok hivatalos állásfoglalásában és a közvélemény alakulásában, de még az intézkedő hatóságok és szervezetek viselkedésében is. Az új menekülteknek kétségtelenül jobb volt a sorsuk, mint a régieknek. Akadtak viszont olyanok is, akik visszaéltek a helyzetükkel, s bár számuk elenyésző, e jelenség sokkal erősebben hatott, mint a tisztességes menekültek csendes, alkalmazkodó viselkedése.

Összetételében ez az emigráns réteg nagyon vegyes volt; az ötvenhatosok híven tükrözték a korabeli magyar társadalmat. És 1956-ban nemcsak a forradalom résztvevői távoztak, hanem mindazok is, akiknek a Rákosi-korszakban nem sikerült egy biztos létet teremteniük. Először jelentkezett nagyobb számban az a réteg, amelyet gazdasági és egzisztenciális okok készítettek a távozásra. A fiatalok tekintélyes része csak azért hagyta el az országot, mert otthon nem kerülhetett be a főiskolára vagy egyetemre. Jelentős azok száma, akik az idegen országban való letelepedést véglegesnek tekintették. Előfordul az is, hogy megcsömörölve a politikától, a Rákosi-korszaktól, egyesek teljesen elfordultak a magyarságtól, gyerekeiknek megtiltva még a magyar beszédet is, ezzel is igyekezve minél hamarabb lerázni a terhes magyar múltat.

Ám az évek folyamán a magatartások változtak. Olyannyira, hogy amikor ez lehetségessé vált, éppen azok látogattak leghamarabb Magyarországra, akik olyan hamar beolvadtak. A többiek viszont még mindig mérlegeltek.

A következő években nagyobb menekülthullámokról nem lehet már beszélni. Folyamatosan érkeznek emigrálók, a 70-es évektől kezdve főleg Erdélyből. A 80-as évek kitelepülői gazdasági menekültek. Ezekben az években a beilleszkedési és önmegvalósítási esélyek mindig változtak, a pillanatnyi gazdasági helyzettől és a nemzetközi politikai viszonyoktól

függően. Erről tanúskodnak a megkérdezett egyének is. A 90-es években már a német származás is kevés a letelepedéshez, de még a tartózkodási engedély megszerzésére is.

Néhány szó még a kulturális életről. A németországi magyarok különösen büszkék arra, hogy az ő körükből indult el és talált végleges otthonra számos kulturális és tájékoztató intézmény. Említésre méltó a kastli Magyar Gimnázium, a müncheni Magyar Intézet, a magyar írói munkaközösség, az erős magyar részvétellel működő PEN Club, a sajtóorgániumok közül a Hungária, az Új Hungária, a Nemzetőr, az Új Európa, az Új Látóhatár, az európai magyar könyvkiadók jelentős része, a rádiók közül a Szabad Európa, A Deutsche Welle és a Deutschlandfunk. Ugyancsak jelentősek az egyházi szervezetek és kiadványok. Más országokhoz viszonyítva az ifjúsági tevékenység is igen eleven volt.

A hatvanas évek elején a közös magyar-német művelődés is kibővül. Münchenben székel a Német-magyar Társaság, majd 1961-ben megalakul a Magyar-német Kultúrkör, amelyek tevékenységéről – akárcsak a fentiekéről –, még oldalakat lehetne írni.

Végül pedig néhány mondat a Magyarországról kitelepített németek és a magyar emigráció kapcsolatáról. A magyarországi svábok nagyobbik része Baden-Württembergben talált új otthonra. Ott születnek meg első szervezeteik is, köztük a Hűség Mozgalom, amely lehangoló helyzetük ellenére is azokat tömörítette, akik ragaszkodtak Magyarországhoz, és szerves kapcsolatban kívántak maradni a magyar menekültekkel. Létrejöttek egyéb szervezetek is, amelyek továbbra is ápolták e kapcsolatot. A kitelepített svábok közül nagyon sokan ragaszkodtak a magyar nyelvhez is, keresve minden lehetőséget arra, hogy magyarokkal barátkozhassanak és beszélhessenek. Természetesen ezeknek is megvannak az ellenpéldáik, sőt, ezek többségben.

Hogyan látják sorsuk alakulását, valamint a mai helyzetet az ulmi magyarok?

Az Ulm környéki magyar diaszpórában mindhárom menekülthullám képviselői megtalálhatók. A megnevezésen a továbbiakban annyit változtatnék – a túlbonyolítás elkerülése végett –, hogy itt harmadik nemzedékként a 70–80-as évek emigráltjait említem. Ezek szerint az első nemzedékhez tartoznak azok a svábokként kitelepített egyének, akik ennek ellenére is magyarok maradtak, az egykori katonák, valamint azok, akiknek a szibériai fogság és az emigráció között kellett választaniuk. A második nemzedék az 1956-os események után került ki s még szimpátiával fogadták; a harmadikat viszont, a 80-as években, már vegyes érzelmekkel. A 90-es években politikailag üldözött magyarok már nem léteznek, gazdasági menekültekre pedig nincs szükség.

E tény, hogy ennyi magyar él elszórtan a világban, fájdalmas és szomorú. Németországban az összekötő kapocs egy-egy magyar nyelvű istentisztelet vagy szentmise, a kultúregyesületek, vagy egy-egy nagy ünnep, mint március 15-e. Ilyenkor mindenki *magyar*, konfliktusok nélkül, elfeledve azt, hogy ki melyik országból jött. Egyszerűen csak magyar és megpróbál méltón ünnepelni.

Egy ilyen ünnepen beszélgettem az Ulmi Magyar Kultúregyesület néhány tagjával beilleszkedési gondjaikról, az önmegvalósításról, valamint arról, hogyan vélekednek az egyre jobban felszínre kerülő neonácizmusról, idegenek ellen irányuló gyűlöletről, agresszivitásról.

Egyik beszélgetőtársam még ma sem bízik a változásokban, ezért név nélkül nyilatkozott, hogy mióta van Németországban és milyen körülmények között került ki.

– 1946-ban szöktem ki a szovjet hadbíróság fogságából. Elég kalandos úton jöttem ki. 1946 júliusában érkeztem Németországba. Itt akkor egy egész különleges helyzet állt fent: az ún.

katonai emigráció létrejött. És én még abban a furcsa helyzetben voltam, hogy mint volt honvédtiszt, a magyar katonai parancsnokságon kellett lejelentkeznem, s még állományba vettek. Ez amerikai zónában történt, ahol a környék magyarságának egy különleges helyzete volt. Lefegyverezték ugyan a csapatokat, de még egyenruhában jártak, csendőrök tartották fent a rendet és táborcsoportokra voltunk osztva.

– Hogyan sikerült beilleszkedned és a munkádat folytatnod?

– Annak idején munkalehetőség egyáltalán nem volt. Éltünk abból, amit az amerikaiak adtak, mint volt hadifoglyoknak, de lényegében foglyotábor sem volt. Egyesek elmentek néha a parasztokhoz segíteni, élelemért. Munkalehetőség addig nem volt, amíg a német pénz-reformot be nem vezették 1948-ban. Attól kezdve szintén nagyon nehéz volt. Magam is csak az ötvenes évek elején jutottam munkához. Időnként kisegítettem itt-ott, a helyi lelkésznek, a Caritasnak ezt-azt. Aztán szintén amerikaiakhoz kerültem, különböző helyeken kaptam munkát. Voltam Ausztriában is, de visszatelepültem Németországba. Egy ideig megint munkanélküli voltam, aztán ismét amerikaiaknál helyezkedtem el, egészen a munkaképtelenségemig ott dolgoztam. Emellett 1969-től kezdve a heidelbergi egyetemen is tevékenykedtem. Először elvégeztem a történelem, történelmi segédtudományok és az orientalista szakon asszrológiát, utána pedig ott tanítottam magyart, magyar történelmet és történelmi segédtudományokat.

– Ilyen minőségben nem ütközhetél az idegengyűlöletbe magyar mivoltod miatt.

– Hát, eleinte... Képzeld el egy dél-német kisvárost 3000 lakossal, az egész járásnak volt talán 6000 lakosa, s a környékén kb. 20 000 magyar volt. Hogy ott nem örvendtünk nagy rokonszenvnek, az elképzelhető. Viszont sem a hatóságok részéről – na, jó, az amerikaiak mint győztesek védelmükben tartottak –, se a nép, a lakosság részéről nyugodtan állíthatom, hogy semmiféle negatív megkülönböztetésben nem volt részem. Sőt, az egyetemen, mint kolléga különösen, megbecsült tagja voltam az akadémiai tantestületnek.

– Bár itt élsz Németországban, magyar vonatkozású kutatásokat végzel. Ennek eredménye a Magyar Kultúregyesületben is látható. A címerekről szóló előadássorozathoz Balogh Zoltán grafikus készített illusztrációt. Mikor kezdted foglalkozni ezek történetével, mi volt az alapélményed?

– Erre nehéz pontosan válaszolni. A címertannal, a heraldikával, már diákkoromban elkezdtem odahaza foglalkozni. Azóta folyamatosan foglalkoztam vele, és amikor a magyar kormány kiárusította a közkönyvtárak bevont példányait, meglehetősen régi magyar szakirodalomra tettem szert, igaz súlyos anyagi áldozatok árán. Tehát ez folyamatos kutatásom.

– Milyen témákkal foglalkozol még?

– Emellett magyar középkori történelemmel foglalkozom, természetesen az újkorival is, mert ugye előadásokat kellett tartanom róla, és forráskutatással. Magam is készülök kiadni egy újonnan felfedezett kéziratot, de ez nem az egyetlen. Több ilyen találtam. Egész elképzelhetetlen helyeken. Ez attól függ, hogy mire viszem még. Latin mondás: ars longa, vita brevis.

A továbbiakban az Ulm környéki magyar protestáns gyülekezet lelkészével, Varga Pállal beszélgettem.

– Egyik prédikációdban említetted, hogy mielőtt kiutaztál volna, rengeteget gondolkoztál azon, hogy ez-e a helyes út számodra. Hogyan látod ezt ma? Megvalósult-e mindaz, amire vágytál a magyar gyülekezetben?

– Tizenhat éve vagyok most már itt Németországban és a gyülekezeti munka számomra sok örömet hozott. Természetesen gondot is, mert ez a német gyülekezeti munkám mellett, tulajdonképpen egy második állás, amit önként végzek 1980 óta. Nekem az az érzésem, hogy ez a munka nem hiábavaló, mint ahogy a mai istentisztelet is mutatja. Ha eljön 40-50 ember, azért itt tényleg hálás lehet egy lelkész. Ami a gondokat illeti, természetesen voltak. Sokan jöttek úgy, hogy segítséget vártak és olykor nehéz volt segíteni, különösen azoknak, akik megérkeztek ide és se lakás, se munkavállalási engedély, sok esetben még tartózkodási engedély sem volt. Ezeken segíteni az egyik fontos feladata a magyar lelkésznek.

– Volt-e nehézséged, amikor magyar lelkészként egy német gyülekezetben kellett újra-kezdened mindent?

– Nekem az volt az érzésem, és még ma is az a tapasztalatom, hogy annak ellenére, hogy a német gyülekezet tagjai tudták, hogy én nem vagyok német származású, mégis szeretettel fogadtak és eddig minden gyülekezetemben volt egy olyan kisebb csoport, amelyik támogatott és segített. Nem merem azt állítani, hogy mindenki kezdettől fogva mindenféle előítélet nélkül fogadott egy ún. idegenből jött lelkészt. Azt hiszem, hogy elfogadták azt, hogy én Erdélyből jövök és magyar vagyok és mégis egy német gyülekezet lelkésze lettem.

– Tehát te egyáltalán nem érzed ezt az idegenek elleni gyűlöletet vagy ezt az új hullámot, a neonácizmust, ami a mai napokban egyre nagyobb teret hódít?

– Az idegenekkel szembeni gyűlöletet a saját bőrömről nem érzem, jól látom viszont, hogy megvan az itteni gyülekezetekben is. Különösen tapasztalom az utóbbi időkben azokkal kapcsolatban, akik menedékjogot kérnek, leginkább azok esetében, akik gazdasági okokból kifolyólag jönnek, vagy ha német származásúak jönnek el az egykori SZU területéről és más területekről, úgymond hazajönnek, még velük szemben is van némi fenntartás és előítélet, bizonyos fokú idegen, ha nem is gyűlölet, de elutasító magatartás.

Balogh Zoltán grafikus, a Magyar Kultúregyesület elnökét is arról faggattam, hogy mióta él Németországban és miként sikerült beilleszkednie.

– 1971 januárjában jöttem ki Németországba. Több mint 22 éve vagyunk Ulmban. A beilleszkedés: a nyelvet meg kellett tanulni, más kultúrkör, más nép, más szokások, de azt hiszem, hogy be lehetett illeszkedni, amennyire a német társadalomba egyáltalán be lehet.

– Éreztél-e annak idején hasonló gyűlöletet, mint ami napjainkban a külföldiek ellen irányul?

– Én még napjainkban sem érzek, azelőtt pedig egyáltalán nem. A legnagyobb kedvességgel fogadtak. Ma is külföldinek tartom magam, annak ellenére, hogy megvan a német állampolgárságom, de mint külföldi nem érzek semmit. Hallottam, és olvastam is, hogy a külföldieket nem szeretik, de azt hiszem, hogy ez Európában, sőt az egész világon egy általános jelenség. Nemcsak Németországban létezik.

– Persze, ez inkább csak azokat sújtja, akik most érkeznek. Inkább a gazdasági menekültek ellen irányul és egyelőre a nacionalizmus, a neonácizmus a törököket, illetve a keleti népeket célozza. De nagyon sokan, mi magyarok is tapasztaltunk már hasonlót. Ezért kértem mindazokat, akik már huzamosabb ideje itt élnek, hogy mit éreztek mindebből. Most mint művésztől kértem, hogy sikerült a művészi pályát itt tovább egyengetni?

– Ez már más felületen mozog. Mint művész, nem sikerült beilleszkednem a hivatalos német művészeti életbe, mert valahogy úgy van ez, mint az anyanyelvvel. Vallom, hogy létezik egy magyar, sőt egy erdélyi képzőművészeti anyanyelv. Nekem ezt nem sikerült átültetnem a német táptalajba. Vannak, akik szeretik a képeimet, de ennek, a sikereimnek a megnyilvánulása az lett volna, hogy ha ebből meg tudnék élni, de nem tudok. Nagyon sok kiállításom

volt és valószínűleg lesz is még, de arról már letettem, hogy itt a művészetből meg tudjak élni. Tehát ilyen értelemben nem fogadtak be.

– Valamennyi elégtételt mégiscsak nyújt az, hogy ha ismerősökön keresztül is, de eljutottál Kanadába. New York-ban is kiállítottál, Németországban, Európa egyéb országaiban többször is. Viszont az én tapasztalatom az, hogy itt másként viszonyulnak az emberek a művészethez, mint ahogy mi otthon viszonyultunk. Szerinted, hogyan értékelik Németországban a művészetet?

– Erről nagyon hosszan lehetne beszélgetni, de ennek az interjúnak most nem ez a célja, tehát röviden. Ami a német művészetből az én lelkemet megérintené, az a múlt században keletkezett. A XX. századi csoportosulások munkái idegenek, nem tudok velük mit kezdeni, a mai művészet pedig egyáltalán nem tud megfogni, ezen csak átnézni tudok. Csak akkor megyek be egy tárlatra, ha úgy érzem, hogy valamit nyújthat számomra is.

– Ha visszagondolok az otthoniakra, úgy érzem, hogy az teljesen más volt. Egy tárlat, főleg egy megnyitó, egyben ünnep is volt. A művészetben is érezhető egyfajta hagyományörzés, ami itt hiányzik.

– Igen, ez így van. Ezt éreztem 1991 augusztusában Gyergyószárhegyen, amikor elismeréssel és szeretettel fogadtak, és ez olyan valami, amit nagyon ritkán élek át, s ezt is csak odahaza tudtam érezni, Erdélyben.

– Az a tény, hogy a Kultúregyesület elnöke is vagy, sokban hozzájárul a magyarságtudatod megőrzéséhez, de ugyanakkor Te is mindent megteszel a magyarságért. Mit mondanál ezzel kapcsolatban?

– Az elején elhangzott az, hogy gazdasági menekült. Sajnos nagyon sokan voltak, vannak és lesznek, akik csak az anyagiak miatt jönnek ide. Én ezt teljes mértékben elítélem, mint magyar ember és mint egy nemzetét szerető és féltő ember is. Minden nemzet kell a saját kultúráját, anyanyelvét valahogy ápolja és vigyázzon rá. Hát így van itt, Ulmban is. Úgy adódott, hogy ezt a szerepet magamra vállaltam, s ha már egyszer igent mondtam, akkor igyekszem becsületesen és teljes odaadással csinálni. Bár rengeteg energiát vesz el, ezt az energiát nem sajnálom. Mert én szellemi dolgokért jöttem annak idején.

Gondolatok egy témára⁹

Valahányszor meglátogattam otthon maradt barátaimat, ismerőseimet, mindenki szörnyülködve, már-már félve mesélte, hogy mennyien hagyták el az országot az utóbbi években. És sajnos nagyon sokan csak gazdasági okokból. Kértek, hogy mi, a nyugaton élő magyarok, próbáljuk ezt a folyamatot megállítani. Legalább azzal, hogy tájékoztatjuk az otthon maradtakat a valós helyzetről. Arról, hogy Németországban sincs kolbászból a kerítés. Arról, hogy mennyire elveszünk egy idegen országban. Mennyire megváltozunk rövid időn belül egy teljesen más gazdasági és társadalmi helyzetben, egy idegen néppel való érintkezés nyomán. És mennyire összeroppanunk. Nagyon kevés ember valószínűtlen, valószínűtlen meg a Németországhoz főzött elképzeléseit. A legtöbben csak küszködnek. Mert az nem elég, hogy bármilyen üzletben óriási a választék, és gyakorlatilag kevés pénzből is jól lehet élni. Vagy hogy az ember olyan dolgokat valószínűtlen meg rövid időn belül, amihez otthon a mai árak

⁹ Ez a jegyzet eredetileg nem a dolgozatom része. Valamikor az 1996-os év elején fakadtam ki – magamnak – végső kétségbeesésben, amikor már sehogy sem leltem a helyem Németországban. Aztán ez a kifakadás elhangzott a marosvásárhelyi Magyar Rádióban, az interjúkkal együtt és némileg meghatározta a helyem, de azt már itt Magyarországon.

mellett talán évtizedek kellenek. Ez nem elég. A pénz nem elég sohasem. Egyre jobban hajszoljuk, minél több kellene; a pénzhez menekülünk, hogy minden elérhető élvezeti cikkel, kényelemmel pótoljuk azt a nagy úrt, amelyet a haza elhagyása ejtett bennünk. Mert mi erdélyiek, még a kisebbségi helyzetünknel fogva is teljesebb értékű embernek éreztük magunkat otthon, mint itt, ahol csak betolakodott külföldiek leszünk. És hallgatunk, nyelünk, mást nem tehetünk, ha álláshoz szeretnénk jutni, mindent megpróbálunk, hogy ha csak tizedrészben is, de végre elfogadjanak társaiknak, hogy befogadjanak. Ezért saját magunk előtt is megalázkodunk, félretesszük a büszkeségünket és mérnöki diplomával a zsebünkben elmegyünk 2-3 márkás órabérért, szociális munkaként utcát seprni, vagy tanárként ágytálatat emelni. Mert az a németek körében sem titok, hogy ha nem lennének a vendégmunkások és a bevándorlók, akkor Németország belefulladna a saját piszkába. Vagy reszketve nézzük a neonácizmus terjedését, hallgatjuk a jobboldali pártok tüntetését ellenünk, és félünk attól a perctől, amikor a mi fejünkre is (nemcsak a keleti népekére) is pottyán egy cserép az utcán, és az már nem a véletlen műve lesz. Ilyenkor viaskodunk önmagunkkal, hogy megérte-e, és sokszor már tényleg nem tudjuk, hogy hogyan tovább.

Ezek az érzések pedig azok számára sem ismeretlenek, akik Magyarországra települtek át. Hiába vagyunk egy nép, aligha fogunk valaha is összetartozni. A történelem, az irodalom, sőt maga a nyelv sem elég erős kapocs ma már. A konfliktusok ott is napirenden vannak. Amíg Magyarországon bennünket, erdélyieket románoknak bélyegeznek és nevetnek az ízes, hagyományos, germanizmusoktól és amerikanizmusoktól mentes beszédünkön, meg a keresztneveinken, addig nekünk otthon, Erdélyben a helyünk. Még akkor is, ha csak kisebbségben, de úgy jobban összetartozunk. Össze kell tartanunk, hogy a szülőföldünkön emberként otthon legyünk.

És ezt vallják a kitelepedett szászok is, de az számukra már késő. A történelmük lezárult és nagy árat fizettek érte.

Lehet, hogy sokan csak legyintenek e szavaimra, túlzásnak gondolva. Lehet, hogy, hogy másoknak egy döntés meghozatalában lesz segítségükre. De jó is lenne megóvni a csalódásoktól mindenkit!

Irodalom

Borbándi Gyula 1989. A magyar emigráció életrajza 1945-1985. Európa Könyvkiadó, Budapest.

Tarcai Béla 1992. Magyarok a nyugati hadifogolytáborokban.

Milyen ma Magyarországon feketebőrűként élni?

Milyen ma Magyarországon feketebőrűként élni? – Dolgozatomban erre a kérdésre szeretnék egy lehetséges választ bemutatni. Egy kis létszámú, Guineából érkezett közösség körében végeztem interjúkat 1997 májusa és júniusa során.¹⁰ Elsősorban az érdekelt, hogy a közösség tagjai hogyan látják magyarországi helyzetüket, hogy mennyire és hogyan tudnak rövidebb-hosszabb távra beilleszkedni magyar környezetükbe. Hogyan élik meg a helyzetüket mint feketék¹¹ és mint guineaiak? Mennyire képesek illetve akarnak asszimilálódni? Hogyan alakítják ki illetve őrzik identitásukat? Dolgozatomban igyekszem sorra bemutatni a guineaiak magyarországi életének különböző aspektusait, különös tekintettel arra, hogy területenként hol húzódnak meg alkalmazkodóképességük és identitásörzésük határai. Barth¹² módszere szerint különválasztom a mikroszintet, amelyet a hétköznapi tapasztalások adnak, és a közép szintet, amely a szervezetek szintje.

Néhány adat a közösségről:

A 60-as években kezdtek fekete diákok érkezni Magyarországra. A Guineából ideérkezők majdnem mind egyetemi ösztöndíjjal jöttek, egy guineai-magyar államközi szerződés keretében. A két ország „barátságos viszonya” lehetővé tette, hogy gyógyulni vágyó betegek és kulturális delegációk is érkezzenek Guineából Magyarországra. Arra nincsen pontos adatom, hogy ekkor milyen rendszerességgel érkeztek új ösztöndíjasok. Annyi bizonyos, hogy a rendszerváltás óta számuk jelentősen csökkent, a kulturális delegációk és a gyógyulni érkezők is elmaradtak. Utoljára 1994-ben érkezett ösztöndíjas Magyarországra.

Jelenleg (1997 júniusában) 22-24 guineai tartózkodik huzamosan Magyarországon. Hatan tanulnak itt ösztöndíjjal: négyen egyetemen – hárman Budapesten, egy Szegeden –, ketten főiskolán – az egyik Szolnokon, a másik Nyíregyházán. Három futballista is itt tartózkodik, közülük kettő játszik egyesületben. Ők mindhárman 1994 után érkeztek. (Velük nem beszéltem). Ezenkívül itt él 13-15 guineai. Ők egy kivételével Magyarországon végezték az egyetemet, magyar nyelven. Csak olyanok maradtak itt, akiknek az egyetem alatt tartós kapcsolata alakult ki magyar lánnyal, gyermekük született, megházasodtak. Mind dolgoznak. Egy Mezőtúron, egy Szegeden, kettő Gödöllőn, a többiek Budapesten.

Kisszámú közösségről van tehát szó, akik formálisan beilleszkedtek a magyar társadalomba. Van megélhetésük, szerepük (dolgoznak, tanulnak). Nagy többségük magyar nyelven szerezte meg a diplomáját. Van, aki csak három, van, aki már húsz éve él itt.

A vizsgált közösség kis létszáma, összetartása, szervezettsége megkönnyítette, hogy a különböző szinteken megnyilvánuló adaptációs stratégiák jellegéről kialakuljon egy átfogó kép.

Mint említettem, interjúk alapján dolgoztam, tehát a közösség tagjainak a véleményeit, tapasztalásait mutatom be. Az, hogy mit és hogyan mesélnek el, feltétlenül magában foglal szubjektív tényezőket. Érdekes megfigyelni például, hogy hogyan reflektálnak Guineára és

¹⁰ Köszönetet szeretnék mondani mindannyiuknak, akik idejüket és türelmüket áldozták rám: a guineaiaknak és a Martin Luther King Egyesület néhány önkéntes dolgozójának.

¹¹ Dolgozatomban használom a *fekete* szót, noha ez a szó pejoratívan is hathat. Mégis úgy érzem, jogosan használom, ugyanis a megkérdezett guineaiak magukra is ezt a szót használták. (magyarul: *fekete*, franciául: *noir*.)

¹² Barth, Fredrik: Régi és új problémák az etnicitás értelmezésében. *Regio*, 1996/1.

más európai országokra, ugyanis ez közvetetten is sokat elárul magyarországi helyzetükről, hiszen a nyilatkozat Magyarországon történik. Másfelől az asszimilációs folyamat néhány mozzanatára következtethetünk vissza, amikor az egyazon kérdésre kapott eltérő válaszokat összevetjük azzal, hogy melyik interjúalany hány éve él Magyarországon, esetleg hogy mennyire illeszkedett be.

A közösség huszonnégy tagja közül hattal nyílt lehetőségem beszélni. Négyen dolgoznak, közülük P. már 20 éve, I., B. és C. 8-10 éve élnek Magyarországon. S. és Sy. diákok, ők három éve érkeztek. Minthogy Guinea francia kolónia volt, és mivelhogy ezt a nyelvet érti meg minden guineai, (a hivatalos nyelv a francia, és az oktatás nyelve is), ezért az interjúk nyelve általában a francia volt; amikor idézőjelet használok, az a szó szerinti fordítás. Ahol a magyar az eredeti szöveg, ott jelzem.¹³

Először a személyes tapasztalásaik, mindennapi életük szintjéről írok egy-egy téma, aspektus köré csoportosított mozaikban, majd az általuk Magyarországon létrehozott szervezetekről.

I. A mindennapi élet

1. Étkezés

Alapvetően alkalmazkodtak a magyar étkezési szokásokhoz, megeszik a magyar ételt, de mindegyikük törekszik arra, hogy kisebb-nagyobb rendszerességgel guineai ételt főzzön. Ami a magyar ételekben évek után is idegen maradt számukra, az a leves és az édesség. Négyükkel került ez szóba, mind a négyen elmagyarázták, hogy náluk ilyet nem esznek. Főleg az édességekről beszéltünk. A két diák rögtön elutasította (mosolyogva), amikor süteménnyel kínáltam őket. B., mikor egy rendezvényen Pilóta-keksszel kínálták, elutasította. Mondta, hogy próbált néha ilyesmit enni, de nem igazán szokta meg. C. is így nyilatkozott, ellenben amikor egy ízben egy MacDonald's-ban beszélgettünk (nem szokott oda járni, de ez volt az a közeli hely, ahová be tudtunk ülni), „milk shake”-et ivott, ami édes fagyaltszerű ital. – Néha szoktam –, mondta. Nem tudom, mennyire játszott szerepet a választásában, hogy én rendelttem elsőnek, és milk shake-et kértem, mindenesetre itt a szó és a tett némileg ellentmondott. Érdekes ezeken az apró mozzanatokon megfigyelni az észrevétlen változást: elvileg mint guineai nem eszik édességet, de a szokásaiba 8 év alatt belopózott a „milk shake”-fogyasztás.

Mind a négyen tehát úgy nyilatkoztak, hogy édességet nem fogyasztanak, a három éve itt tanuló diákok soha, a 8-10 éve itt élő „idősebbek” elvileg soha, csak nagyon ritkán.

Hasonló szokásátvételt figyelhettem meg, amikor B.-vel elmentünk meglátogatni I.-t a lakásán, ahol a barátnőjével él. Több hete náluk lakott akkor egy guineai anyuka a beteg két és fél éves lányával, akit gyógyulni hoztak Magyarországra. (Az anyuka 10 évvel ezelőtt mint beteg már járt Magyarországon, ezért hozta ide a lányát). B. lement a közértbe, vett bort és Colát a beszélgetéshez, a kislánynak pedig csokoládékat. A kislány egy ideig játszott a színes papírral bevont rudakkal, utána az anyuka elrakta őket. Úgy tűnik, itt B. magyar szokás szerint automatikusan csokoládét hozott egy guineai kislánynak, megelégedve arról, hogy az, mivel guineai, talán még életében nem evett olyat. (Mindenesetre aznap nem mutatott semmiféle hajlandóságot arra, hogy megegye).

Mind a hatan főznek otthon guineai ételt, de persze nem mindig. Azt, hogy milyen sűrűn, nem tudtam megállapítani, de úgy tűnik, rendszeresen. Szoktak közös guineai vacsorákat is rendezni.

(Az italfogyasztást a *vallás* téma alatt tárgyalom).

¹³ E dolgozat szerzője több évet élt frankofón területen, ezáltal úgy érzi, megbízható a nyelvtudása.

2. Ruházkodás

Ebben a tekintetben teljesen idomultak az itteni szokásokhoz, ezt tapasztaltam és ezt állították ők is. Amikor városba mentek, általában farmert és inget viseltek. Csak jó állapotban lévő, tiszta, „rendes” ruhában láttam őket. A diákok a kollégiumban melegítőnadrágban és pólóban voltak, I. is, amikor lakásán meglátogattuk.

Ami az otthoni ruházatban guineai, az a papucs, S.-nak és C.-nek is van tipikusan guineai mintával díszített papucs, amit a hazájukból hoztak. S.-nak rá is van dolgozva a neve.

Mindenkinek van guineai ruhája, tipikus otthoni viselet. Ezt csak ünnepekkor veszik fel. „Az elején mindig ebben jártam, aztán áttértem az európaira” – mondta C., azt sugallva, rájött, jobb, ha európai módra öltözik.

A guineai nemzeti és kulturális ünnep alkalmával P. elmondása szerint mindig tartanak guineai ruhabemutatót, ami fontos része a programnak.

B. ruháját a szülei készítették. Mosolyogva magyarázta, hogy náluk (az ő törzsében) azt hiszik, hogy megvéd a rossz szellemektől. Ő nem tudja, így van-e, de őrzi, ez az a tárgy, amit mindig meg fog tartani. A fiának is fog készíteni egyet, ha majd nagyobb lesz. (Van egy gyereke egy magyar lánytól). Ez a felfogás nem általánosítható az egész magyarországi közösségre, de mindenesetre néhányuknál jelen van.

3. Guineai tárgyak a lakóhelyükön

A lakóhelyükről nem írnék sokat. Kettőjüknek láttam a lakását, és jártam az egyik diák kollégiumi szobájában. Az érdekelt, milyen tárgyakat hoztak Guineából, és mennyiben változtatták meg a lakhelyüket.

A kollégiumi diákszobájába S. vett magának egy TV-t és egy videó-lejátszót. Az ágya fölé két nagyfelületű Bob Marley-posztert ragasztott. Az egyik falon található még egy csoportkép róla meg két guineai barátjáról és az egyiknek a barátnőjéről – de nem ő rendelte, ajándékba kapta. S. itt viseli a guineai papucsát. Más tekintetben nem változtatta meg a kollégiumi szoba képét.

I. egy bútorozott lakást bérel a barátnőjével. A készen kapott berendezésen nemigen változtattak. Guineai hamutálcát használnak, az volt az asztalon. Amikor megkérdeztem, vannak-e guineai tárgyaik, guineai mintás poháralátéteket vettek elő. Kéznél voltak, de nem tudom, általában használják-e őket. Egy kis mozsarat is előhoztak a konyhából, abban néha fokhagymát törnek. Úgy tűnik, nem ragaszkodtak túlzottan Guineából hozott tárgyakhoz, ugyanis a kis mozsarat nekem is ajándékozták. Igaz, I. nemsokára hazautazik, ezenkívül tanúja lettem egy veszekedésnek, és valószínűleg bocsánatkérés is volt az ajándékozásban. I.-nél is megjelent Bob Marley-kép, I. pólóján, és legalább hat CD-je volt ettől az énekestől.

P.-nél csak kevés időt töltöttem. Ő már húsz éve él Magyarországon, több tárgyat is hozott haza otthonról. Faszobrokat, *afrikai* szobrokat. Az utóbbi jelzőt ő használta, noha én *guineai* tárgyakról kérdeztem. Más hasonló „elnagyolással” nem találkoztam (a tárgyakat Guineából hozta), úgyhogy talán erőltetett minden általánosítás, de úgy tűnik, P. már nem elsősorban mint guineai határozza meg magát, ezért tárgyainak már alig van identitásépítő szerepük, nem annyira fontos, hogy guineaiak. P.-nek különben van magyar felesége és két lánya, és elmondása szerint magyarnak és guineainak is tartja magát. A guineai kulturális napokon tartott „défilé de mode”-ról („divatbemutató”-ról) ellenben ő beszélt a legtöbbet a megkérdezettek közül.

Ami látható, az, hogy a guineai ruha az a guineai tárgy, amelyikhez leginkább kötődnek.

4. A nyelv

Magyar

Mind a hatan végigjárták az ösztöndíjasoknak kötelező egyéves magyar tanfolyamot, majd magyarul végzik vagy végezték az egyetemet. A két diák kizárólag franciául beszélt az interjúk alatt, nekik állításuk szerint még nehézséget jelentett a magyar nyelv használata. A hosszabb ideje itt tartózkodóknak ez már mindegy volt, néha franciául, néha magyarul beszélünk, de sokkal szívesebben használták a franciát. A magyar nyelvet mindannyian nagyon jól elsajátították.

S.-val, aki három éve él itt, franciául beszélgettünk, de néha egy-egy szót magyarul mondott, vagy megkérdezett engem, hogyan mondják ezt franciául. Ilyen szó volt például az, hogy *kabát*, *utód*, és hogy *hiába*, ez utóbbiról meg is állapítottuk, hogy franciául nem létezik. Azt, hogy *tél*, következetesen magyarul használta, mintha egy francia szó lenne. (A hideget és a kabátviselést először Magyarországon tapasztalta meg). Mindez mutatja, hogy már három év alatt is milyen mélyen belé ivódott a magyar nyelv.

Guinea nyelvei

Guinea hivatalos nyelve, mint fentebb említettem, a francia. Ezenkívül beszélnek még náluk hat törzsi nyelvet. Mindenki beszéli a saját törzsi anyanyelvét, többen néhány más törzsét is, és a franciát.

A magyarországi guineaiak egymással a közös törzsi nyelven, ennek hiányában és alkalomtól függően franciául társalognak. Ez az anyanyelv felejtéséhez vezethet. P. például csak egy Magyarországon élő guineaival tud az anyanyelvén kommunikálni. Elmondása szerint már nem tud sokáig beszélni ezen a nyelven anélkül, hogy francia vagy magyar szavakat ne használjon, mindkét nyelvet jobban tudja már az anyanyelvénél.

Érdekes a francia nyelvhez való viszonyuk. Ez volt a kolonizálók nyelve, de egyben ez az a nyelv, amelyet mind megértenek. Van egyfajta alázat bennük a nyelvvel szemben, úgy tűnik, saját beszédüket többen egy kicsit mint a „rendes” francia torzulatának érzékelik. „Kicsit nehezen értjük a francia tévét, mert nekünk afrikai kiejtésünk van”, mondták a diákok a francia híradót hallgatva. „Nehogy átvedd az én csúnya kiejtésemet, ha sokat beszélsz velem”, mondta S., félig viccből, de félig komolyan. Mindenesetre úgy tűnik, alapvetően magukénak érzik ezt a nyelvet, noha néha talán egy kicsit ambivalens a kapcsolat.

A magyarországi afrikaiak között húzóódo talán legfontosabb határ megjelenik a nyelvhasználatban. Úgy tűnik, létezik egy bizonyos fokú frankofón-anglofón ellentét. „Az afrikaiak mind testvérek itt” – jelentette ki S. Amikor ünnepeket szerveznek a guineaiak, nemcsak guineaiak jönnek, hanem más afrikaiak is, mesélte. „Általában a frankofónok jönnek. Az anglofónok mások, ők a rapet szeretik, más a kultúrájuk... A frankofónok a finomabb zenét szeretik”. Erről az elhatárolódásról bővebben nem írok, csak a jelenségre kívántam felhívni a figyelmet, mivel ez is egy meghatározója a magyarországi guineaiak identitásának: egy bizonyos büszkeség az frankofón kultúrára.

A nyelv őrzése egy fontos mozzanata lehet az identitásörzésnek. B. tanítja a fiát franciára, P. a két lányát. Arra a kérdésemre, hogy tanítja-e nekik az anyanyelvét, P. azt felelte, hogy nem. „Ha itt fognak Magyarországon élni, és néha hazautaznak látogatóba, arra bőven elegendő a francia. Ha pedig Guineában élnek majd, úgyis megtanulják a nyelvet”. Így nem beszélt nekik az anyanyelvén. De amikor kisebbek voltak, altatódalokat énekelt nekik ezen a nyelven, és ezeket a dalokat tudják is a gyerekek.

5. Más hétköznapi szokás

Majdnem mindannyiuk egyetemet végzett Magyarországon, évekig laktak kollégiumban: nagyon jól elsajátították a magyar viselkedési mintákat, és az alapján, amit láttam, talán még a magyaroknál is következetesebben betartják. (Pl. az udvariassági formulákat: a kilenc alkalomból, amikor valamelyikük társaságában mentem át egy ajtón, kilencszer kinyitották nekem, és előreengedtek, mint nőt. Guineában ezt a szokást nem ismerték). A rejtettebb magyar viselkedési szabályok olykor mégis gondot okoztak: „A barátnőm azt vetette a szememre, hogy sohase hoztam neki virágot. Én nem tudtam, hogy itt ilyen szokás létezik. Nálunk nem szokás virágot vinni a nőnek, ami nem azt jelenti, hogy nem szeretjük őket, csak másként fejezzük ki a szerelmünket. Ha tudom, rendelek neki minden nap egy kamion virágot. Már felnőttként érkeztem ide, nem tudtam mindent teljesen megtanulni”.

Ittálában azonban úgy tűnik, teljesen el tudták sajátítani az itteni viselkedési normákat hétköznapi viselkedést illetően. A barátságáról, emberi kapcsolatokról később írok.

6. Megélhetés

A csoport majdnem minden tagja egyetemi ösztöndíjjal érkezett Magyarországra. Mindegyikük vagy dolgozik, vagy tanul. (Az egyik focistát kivéve). Mivel majdnem mind itt végeztek egyetemen vagy főiskolán, mind el tudtak helyezkedni. C. gyógyszerész, P. franciát tanít egy vendéglátó-iskolában, B. könyvel. Van közöttük doktori fokozatos mérnök, ABC-tulajdonos, magyarul tanító matematikatanár, informatikus. A diákok ösztöndíjat kapnak. Úgy tűnik, komoly megélhetési gondokkal egyik sem küszködik.

7. Vallás

Guinea lakosságának 70%-a muzulmán, a fennmaradó rész nagyobbik hányada katolikus. S. elmondása szerint nincsen konfliktus közöttük, az ő családjának is egy része katolikus, egy része muzulmán, de nem ez számít, hanem az, hogy egy családot alkotnak. Az egyensúlyt állami szinten is megerősítette, hogy Guinea függetlenné válása óta (1958) az országot vezető mindkét elnök muzulmán volt, és mindkettőnek katolikus volt a felesége. A kérdezettek mind azt állították, hogy a magyarországi guineai közösségen belül egyáltalán nincsen vallási alapú elkülönülés.

Úgy tűnik, vallási szokásaikkal nemigen határolják el magukat a magyaroktól. A kérdezettek közül P. katolikus, a többiek muzulmánok. P. csak akkor kezdett el misére járni, amikor már tudott magyarul. S. elmagyarázta, hogy „a muzulmánoknak nincs mecset Magyarországon, úgyhogy nem járnak istentiszteletre”. (Ennek ellentmond, hogy Magyarországon van muzulmán közösség. Nem tudom, mi az oka, hogy nem kerültek kapcsolatba). A megkérdezettek közül többen is mondták, hogy nehéz lenne Magyarországon betartani az imarendet, az evési, ivási tilalmakat. A vallás személyes ügy, amit mindenki magában rendez. C. nem eszik sertéshúst és nem fogyaszt alkoholt. A hat megkérdezett közül a többiek sertéshúst talán nem, de alkoholt fogyasztanak. Mindenesetre a muzulmán vallásra jellemző imarend és ivási tilalom betartása Magyarországon feltűnő és kirekesztő lenne, valószínűleg az asszimiláció egyik mozzanata az, hogy ezektől eltekintenek. Az is biztos ellenben, hogy ezen szabályok betartását Guineában sem veszik feltétlenül szükségszerűnek.

Megkérdeztem őket, hogy szerintük mi a különbség a katolikus és a muzulmán vallás között. C. rövid válasza, hogy nagyjából semmi, csak a Próféta. S. szerint se sok: „Annyi, hogy Mohamed jó politikus volt, össze tudta fogni az embereket, irányítani őket és még a nőket is

szerette. A nők elzárása, elfátyolozása pedig arab szokás, nincsen benne a vallásban. Az arabok már Mohamed megjelenése előtt is így tartották a nőket. A vallás szellemi, személyes dolog”.

Amikor szó volt azokról az ünnepekről, amiket megtartanak, kizárólag nemzeti ünnepeket említettek a keresztény újéven kívül. Más vallási ünnepéről nem esett szó.

8. Szórakozás

„Régebben, amikor még a diákszövetségtől ingyen kaptuk a termet, sokat találkoztunk. Most már minden drága lett, mindenki elfoglalt és a mostani elnök (a Magyarországon Élő Guineaiak Egyesületének elnöke) már nagyon régóta nem hívott össze gyűlést, nem rendezett ünnepet”. Négyen nyilatkoztak hasonlóképpen. Régebben gyakran rendeztek összejöveteleket, ahol táncoltak és beszélgettek (a latin-amerikai és afrikai zenét szeretik a legjobban), most (májusban) újév óta nem történt ilyen. Szoktak találkozni, de mennél többet kell dolgozniuk, annál kevésbé érnek rá. Amikor beszéltem B-vel, állítása szerint, C-vel már két hónapja, P-vel már talán öt hónapja nem találkozott.

Szórakozóhelyként általában a Trocaderót említik. B. szerint nem fantasztikus egy hely, de oda mernek menni: ott sok a néger, nem nézik ki őket, nem félnek. S., aki még diák, nem beszélt félelemről, ő mostanában oda és a Közgáz Pincébe szokott járni és sok emberrel jóban van.

Kártyázni is szoktak. Amikor I-t, az elnököt, meglátogattuk B-vel, francia kártyával amerikai nyolcast (a makaóhoz hasonló játékot) játszottunk. (Két paklit láttam náluk, az egyik hagyományos francia kártya volt, a másikat erotikus képek díszítették. Aznap az utóbbit választották a játékhoz). Nagyon szeretik ezt a játékot, mondták, már Guineában is ismerték, néha akár nyolcan is összegyűlnek ezt játszani, Szilveszterkor megesik, hogy egy hétig minden este ezt játsszák. A májusi látogatást megelőzően azonban utoljára újévkor játszottak.

Sokat néznek tévét és videót. Az I.-nél tett látogatásunk alatt be volt kapcsolva a tévé, de a hangot levették, és zenét raktak be. Azt mondták, szokványos náluk ez a tévézési forma. Tájékozottságukra vall, hogy amikor kiderült, hogy nem ismerem az Uborka nevezetű televízióműsort, elővettek egy részt és videón lejátszották. Kommentálták nekem a műsort, hogy éppen mikor melyik közéleti személyiség paródiája látható a képernyőn, nevettek a poénokon... Bár B. panaszkodott, hogy sokszor nem érti a magyar humort, az volt a benyomásom, hogy kb. ugyanolyan mértékben értik a célzásokat, mint egy magyar néző.

A megkérdezett guineaiak mind hangsúlyozták, hogy mostanában sokkal kevesebbet találkoznak, mint régen. A „régén volt idők” nosztalgikus felértékelése szükségszerű, de az elmondások alapján indokolt is. Változott a diákszövetség anyagi helyzete, amely a rendszerváltás előtt ingyen termet és anyagi támogatást is biztosított a guineaiaknak, de változott a guineaiak életvitele is. Diákként volt idejük és energiájuk két-háromhetente „bulit” rendezni és ezeken részt venni. Mára az akkori diákok nagy része hazament Guineába, akik pedig Magyarországon maradtak, azoknak dolgozniuk kell, eltartani magukat és sokszor családjukat is. Másrészt úgy tűnik, hogy ezekre a rendszeres és sűrű összejövetelekre nincs is már igazán szükség. A közösség tagjainak megvan az ellátandó feladata, az energiájukat a megélhetésre tudják fordítani, nincsen szükségük a rendszeres összejövetelek adta védőburokra. Ez is azt támaszthatja alá, hogy sikeresen és nagymértékben sikerült beilleszkedniük a környezetükbe. Az utóbbi gondolatok átvezetnek a következő témához:

9. Barátság, emberi kapcsolatok

Arra kérdeztem rá, hogy milyennek találják a magyarokat, illetve vannak-e magyar barátaik.

A két diák, akik három éve élnek itt, a következőket mondták: „Aranyosak. Jóban is vagyunk velük, de azért mások. Itt mindenki sokkal individualistább. Guineában, ha a barátomnak valami baja van, én ugyanúgy bajban vagyok, mint ő, mindent megteszek érte. A magyarok segítenek, ameddig jólesik nekik. Persze Guineában a barátok nagyon sokszor unokatestvérek, együtt nőttünk fel, ugyanott, ugyanabból az anyagból vagyunk (a karjára mutatott, sötét bőrére). Magyarországon még csak három éve élek. Itt, ha egy guineainak problémája van, összegyűlik a guineai közösség és mindenki segít, amennyire tud”. A két diák „igazi” barátai guineaiak vagy afrikaiak.

C. nyolc éve él itt, szerinte is aranyosak a magyarok, de ami a barátságot illeti, változékonyak. Az egyetemen volt egy szoba- és évfolyamtársa, ő volt a legközelebbi barátja, „az egyik nap jött és úgy kezelt, mint a testvérét, átölelt, a következő nap pedig távolságtartó volt”. Az egyetem után C. többször felhívta volt évfolyamtársait, megadta nekik a számát, de egyikük sem hívta fel. Csalódott. Saját állítása szerint tényleg jóban van a magyarokkal, semmi baja velük. A gyógyszerértárban, ahol dolgozik, mindenki nagyon kedves, nincsen semmi gondja, de mély barátságot nem fog már megpróbálni kialakítani magyarokkal. A magyar lányokkal más a helyzet. Sokáig volt egy magyar barátnője, aki most külföldön él. Amikor Magyarországra jön, mindig találkoznak, beszélgetnek. Magyar lánnyal van baráti kapcsolata, de férfi barátai afrikaiak. Ő nem is kíván Magyarországon maradni.

P. húsz éve él itt. Őneki megmaradt S. barátsága a kollégiumi szobatársával. A guineaiak közül kb. tízzel találkozik rendszeresen, négyel közülük szoros a kapcsolata. Mivel mostanában többet jár magyarok közé, mára több a magyar barátja, mint a guineai.

A hat megkérdezett közül öten tartják azt, hogy az igazi barátaik afrikaiak. Ez azt mutatja, hogy noha a mindennapi társadalmi, egyetemi, munkahelyi viselkedést jól elsajátították, a legmélyebb személyes kapcsolataikat „afrikai mintára” építik ki. Ezeknek az elvárásoknak megfelelhetnek magyarok is, de amíg az összes többi téren kizárólag a guineaiak alkalmazkodtak a magyar normákhoz, a személyes kapcsolatokban kétoldali alkalmazkodás szükséges.

10. Család

A családról való elképzelésük S. szerint más, mint a magyaroké: „Nálunk felnevelem a gyerekeimet, de ha van pénzem, akár más gyerekeket is, és így a végén egy nagy családom lesz. Nagyon fontos a család, ha valakinek problémája van, segít az egész család”.

A megkérdezettek úgy értékelik, hogy a családi és emberi kötelek sokkal erősebbet Guineában mint Magyarországon. „Hogyha fontos ügyről van szó, nálunk összeül az egész család, és mindenki elmondja a véleményét”. Amikor például C. szüleinek bejelentette, hogy magyar nőt vesz el feleségül, többen összeültek, hogy megvitassák a helyzetet és a teendőket. „Családon belül nálunk az a természetes, hogy mindenki tud mindenkiről”.

C. gyógyszerértárban dolgozik. Döbbsenten nézte, hogy öreg, fájós hátú-lábú nénik eljönnek a gyógyszerükért. Náluk ilyent nem engednének, mondta, elmenne a gyógyszerért a gyerek vagy az unoka. „Néha olyan szerért jönnek, amit időbe telik elkészíteni. El kellene őket küldeni, hogy jöjjenek vissza később... Ha tehetem, ilyenkor leültetem őket, és gyorsan elkészítem nekik a gyógyszert”. „Nálatok nincsen szociális összetartás /aide sociale/” – mondta. Sokszor megrökönyödnek a guineaiak, hogy Magyarországon mennyire nem tartanak össze a család tagjai.

Az előző témapontnál említett családon belüli kétoldali alkalmazkodásról árulkodik a következő jelenet: P.-vel és feleségével beszélgetve szó esett egy közös ismerősről, akiről kiderült: édesapja Németországba disszidált, amikor az illető négyéves volt. P. felesége magyar nő, régóta Budapesten él, és mégis láthatóan nagyon ledöbben és felháborodott azon, hogy egy férj ilyenre képes. „És itt hagyta a feleségét és a gyerekeit?” Úgy reagált, mint aki ilyen esetet csak elmondásból hallott, mintha ez Magyarországon szokatlan lenne.

11. Feketének lenni

Itt arra kérdeztem rá, hogy milyen mértékben érznek megkülönböztetést a bőrük színe miatt és hogyan kezelik ezt a helyzetet.

Kiderült, hogy számukra teljesen megszokott, hogy amikor járnak a városban, megszólják őket. Ezt néhány alkalommal magam is megfigyelhettem. (Megengednék magamnak egy személyes megjegyzést: sokkal többet molesztálják őket, mint ahogy elképzeltem). Többször utaztam, sétáltam egyikükkel, másikkal. A járműveken nem szólt senki, de az utcán sűrűn lehetett különféle csúfolódást, megjegyzéseket hallani. „Mindig így van ez”, mondta B. és C. Elsődleges stratégiájuk az, hogy „fel sem veszik”. „Amíg nem érnek hozzám, nem reagálok”, mondja C. Láttam, hogy tényleg képesek rezzenéstelen arccal tudomást sem venni a sértésekről. A Keleti pályaudvarnál a MacDonald's előtt beszélgettünk C.-vel kb. 5 percig, ezalatt ketten tettek megjegyzést. A rakparton ülve beszélgettünk A-val a Parlamentnél, és háromnegyed óra alatt két járműből is kikiabáltak („Vigyázz nigger!”, „Nehogy megtapizd!”). S. abba se hagyta a beszédet. Ellenben később mondta, hogy nem szokott ez mindig így lenni. „Általában akkor szólnak így, ha egy négert egy fehér lánnyal látnak, irigységből, vagy, hogy megjesszék a lányt”.

Itt eltérést találunk a különböző helyzetmegítélések között. B. és C., akik már nyolc-tíz éve vannak itt, és most már dolgoznak, úgy nyilatkoztak, hogy őket általában megszólják, bár C. szerint sokat javult a helyzet az utóbbi néhány évben. S. szerint ez nem annyira szokványos. Ő még diák: szórakozni jár, például a Közgáz Pincébe és ott jól érzi magát, sok emberrel jóban van.

A négerek helyzete változott az utóbbi években. A rendszerváltás előtt ugyan méregették, feltűnően nézték, de nem bántották őket, és akkor nem féltek. A 1990–92-es erőszakhullám mindegyikőjüket megrémítette, főleg 1990-ben az a néhány hónap, ami a fiatal skin-head kőbánya-kispesti meggyilkolását követte. T., B. barátja, egy nyolc éve Magyarországon élő etióp következőképpen emlékszik vissza erre az időszakra, B. egyetértésével: „Mindenkit megverték, akit csak értek, és ha nem is vertek meg, lehetett érezni, ahogy felszállsz a buszra, metróra, hogy rád néznek: ez egy gyilkos! Mindig vittem valamilyen olvasnivalót magammal, mert az mindig zavar valakit a metróban, ha azt hiszi, ránézek. Úgy volt, hogy ahogy felszállok, leülök, rögtön az újságot az arcom elé, hogy ne higgys senki, hogy ránézek. Ahogy csak tudtam, vettem magamnak kocsit” (ez magyarul hangzott el). Őt egyszer majdnem meg is verték. „Ez volt az egyetlen időszak, amikor féltem – mondta P. –, azóta sokkal jobb a helyzet”.

S. 1993 végén érkezett, amikor már nagyjából lecsengett a skin-head támadások időszaka. Ő most éli a diákok életét. Ha nincs vizsgaidőszak, szórakozni jár, és még nem esett bántódása.

A feketebőrűek ellen irányuló verbális és tettebeli agresszió valóságos ma is, noha jelentősen csökkent 1990-92 óta. Védekezési stratégiájuk alapja az „oda nem figyelés” és némelyiküknél a rejtőzködés, nyílt agresszió esetén pedig a futás. Noha voltak olyan felhangok, hogy „Vegyünk mi is baseball ütőt, mi se félünk”, abban állapodtak meg, hogy semmi értelme az

agresszív ellentámadásnak. Sokuknak meggyőződése, hogy az előítéletek alapja a tudatlanság. Végül békés, legális válaszként az erőszakhullámra, afrikai és magyar diákok megalakították a Martin Luther King Egyesületet, amelyről alább írok. A jelenlegi guineai közösségből négyen-öten tagjai ennek az egyesületnek.

A guineaiaknak a magyarokról alkotott véleményüket azonban nem a skin-head támadások határozták meg. Ez világosan látható beszámolóikból, amikor elmondják, hogy „a bőrfejük ezt tették”, „a magyarok pedig *így* reagáltak”: a *magyarok* a járókelőket jelöli. Úgy tűnik, nem az a kép alakult ki, hogy a *magyarok* verik az idegeneket, hanem az, hogy a *magyarok* közömbösek. „Amikor valakit megtámadnak a skin-headek, a magyarok nem segítenek”. B. beszámolt arról is, hogy egyszer hármójukat üldözőbe vette egy tizenkét-tizenhárom tagú skin-head csoport. „Odafutottunk a magyarokhoz, hogy segítsenek, ők pedig azt mondták, nem a mi problémánk”. Előfordult, hogy az egyik négyet fényes nappal verték meg a Móricz Zsigmond körtéren és a tömegből senki se védte meg őket.

Egy ellenpéldáról is számot tudtak adni: egy metróaluljáróban négy skin-head elkezdett verni egy feketét. Egy hajlott, vézna csontú öreg néni odament hozzájuk, és azt mondta nekik: „Nem szégyellitek magatokat, négyen egy ellen?” A skin-headek erre elfutottak.

12. Menni vagy maradni?

Anyagilag nem éri meg itt maradniuk a guineaiaknak. Európa nyugatibb országaiban magasabb fizetéseket kapnak – ha találnak munkát. Hazájukban pedig végzettségükkel egészen biztosan találnak állást.

Az egyetem, illetve a főiskola elvégzése után csak azok maradtak itt, akik a diákévek alatt családot alapítottak Magyarországon. Aki a diplomája megszerzésekor egyedülálló volt, az mind hazament.

P. már húsz éve él itt, van felesége, két gyereke, állása, kettős állampolgársága. Egy vendég-látóipari iskolában franciát tanít. Már több magyar barátja van, mint afrikai, mégis, hallottam már felsőhajtani: „ha a feleségem akarna jönni, holnap összepakolnék és mennék Guineába”.

C.-nek is magyar a felesége. Nyolc éve él Magyarországon. Gyógyszerészként dolgozik. Őt csak a felesége és két gyermeke köti ide. Ha kapna jövedelmezőbb állást, szívesen menne dolgozni Európa más országában. Guineában szeretne majd patikát nyitni, de ehhez még sok pénzt kell keresnie.

B.-nek Magyarországon született fia. Nem él együtt a gyerek anyjával, de nem tudna hazamenni. Mesélt a fiáról, hogy már érti a franciát és nagyon várja, amikor kéthetente, hét végén elmegy hozzá. A gyerek környezetében csak az apja fekete, ha elmenne, nem lenne senki olyan, mint ő, tehát semmiképpen nem hagyhatja itt. És hozzátette: (magyarul) „Kedvesek az emberek, szeretnék maradni, de a magyarok nem nagyon adnak rá ok, hogy maradjunk. Ők gondolnak, hogy azért akarunk maradni, mert nekünk otthon rossz, pedig fordítva. (...) ...otthon sokat tudnék spórolni, és biztos lenne munkahelyem. Hanem amikor az ember él egy országban 9 év, 10 év, valami ösztön marad benne, és nehezen tudja ezt az országot itt hagyni”.

S. a következőket mondta: Franciaországban ha egy gyerek azt mondja egy feketére, hogy nigger, a francia felnőtt rá fog szólni, hogy ezt nem szabad. B. Németországot hozta fel ellenpéldaként. „Ott, ha német nyelven szereztél meg a diplomádat és mész haza, kapsz egy pecsétet, hogy bármikor szívesen fogadnak. Magyarországon ez pont fordítva van. Ha megkapod a diplomát és már nem tudod igazolni, hogy diák vagy, rögtön haza kell menned,

és nem érdekli őket, hogy megtanultál magyarul. A franciák jó, hogy kolonizáltak, de hagyták, hogy megtanuljuk a kultúrájukat. Nem azért jöttünk Magyarországra, mert otthon olyan rossz, hanem mert valami mást akartunk tanulni. Az embernek így elmegy a kedve az egésztől”.

Általában 2-4 évente járnak haza. Attól függően, hogy ki milyen mértékben szándékozik hazatérni, eltérő intenzitással figyelik az otthoni eseményeket. C. rendszeresen levelez egy barátjával, aki mindent megír otthonról neki, „mintha újságot olvasnék”. B. már nem igazán tudja, milyen változások folynak otthonában, itteni barátaival általában a magyar politikáról beszélgetnek.

II. Szervezeteik

1. Magyarországon Élő Guineaiak Egyesülete

Ennek az egyesületnek tagja minden Magyarországon élő guineai. Az Egyesületet még az első, hazánkba érkező guineai diákok alapították. Elnökét két évente választják. Az ő feladata, hogy összehívja a gyűléseket, ahol megvitatják a felmerülő problémákat és megszervezik a rendezvényeket.

a. Egymás segítése

A megkérdezett hat guineai majdnem szóról szóra ugyanazt mondta el: „hogya egy guineainak komoly baja van, összehívjuk gyűlést, ott mindenki jelen van, elmondják véleményüket, igyekeznek megoldást keresni és döntést hoznak”. Ilyen alkalom volt az egyik honfitársuk elhalálozása, amikor is a közösség állta a temetkezési költségeket. Egy másik példa: az egyik guineai felsége válópert indított és kidobta a férjét a közösen épített házból. „Persze nem gyűlünk össze mindenféle kis problémáért – magyarázta B. – Van, amit az ember a barátaival beszél meg, de ha komoly problémám van, akkor a honfitársaimhoz fordulok, felhívom az elnököt, aki összehív egy gyűlést és mindenki elmondja a véleményét. Nem hiszem, hogy lenne olyan probléma, amire ne tudnánk valamit találni”.

Hogyha az egyesület tagjainak a személyes segítségén túl más segítség is szükséges, a Martin Luther King Egyesületen keresztül tudnak intézkedni. (A legközelebbi guineai követség Romániában van). Az egyesületben vannak önkéntes jogászok, és jó kapcsolataik van a különféle hatóságokkal, a rendőrséggel, hatékonyan tudják az afrikaiak érdekeit képviselni. B. az, aki ezzel aktívan foglalkozik.

Az alapján, amit a guineai család működéséről megtudtam, az egyesület némileg a családi közösségre emlékeztet. Fontos, hogy minden tagja számíthat honfitársa támaszára.

b. Ünnepségek

Jelenleg két olyan ünnep van, amit minden évben mindenképp megülnek és ahová minden guineai elmegy: Guinea függetlenségének kikiáltása (október 2.) és a Szilveszter. Hogyha valamilyen politikai delegáció érkezik Magyarországra, akkor is feltétlenül összegyűlnek. Ezenkívül szerveződnek bulik, ahol táncolnak és társas életet élnek.

Minden ünnepség vagy buli előtt összehívják egy gyűlést, ahol szétosztják a feladatokat, bizottságokat hoznak létre, mindenkinek megvan a feladat. A szervezethezükre láthatóan büszkék.

Az összejövetel a rendszerváltás után megritkultak. Azelőtt támogatta őket a Diák-szövetség, az MKM, a KISZ, a Szolidaritási Alap és a nagykövetség. Volt egy terem, ami bármikor a rendelkezésükre állt. Most ez mind megszűnt, nekik kell összeadniuk a pénzt. Ezenkívül többen nehezményezik, hogy a mostani elnök alig szervez.

c. A Guineai Nemzeti Ünnap

Október 2-án ünneplik Guinea függetlenné válását. Ekkor kulturális műsort adnak elő, és eljön Romániából a nagykövetség egy küldötte is.

Az elmondások alapján Magyarországon a guineai nemzeti ünnep elsősorban egy vitrinként jelenik meg, ahol igyekeznek bemutatni a magyaroknak Guinea kultúráját. P. így írja le: „Elhangzik egy beszéd Guinea történelméről, földrajzáról, gazdaságáról, utána következik a kulturális rész, divatbemutató, hogyan öltöznék Guineában, milyen táncokat járnak. Néha volt színdarab is. Magyarul, hogy a magyar barátok is értsék”. Rákérdeztem, hogy melyik törzs táncait járók: „a tánc az közös egész Guineában. Vannak nálunk különböző etnikumok, de ami közös, azt próbáltuk megmutatni”.

Lehetőségem volt megtekinteni a 88-as ünnepségről készített videofelvételt. A színpadon a műsor első részében beszédek hangoztak el magyar nyelven Guineáról, a guineai-magyar barátságról. Nyitásként magnóról bejátszották a magyar, majd a guineai himnusz, a beszédek végén az Internacionálét. A kulturális rész divatbemutatóval kezdődött, guineai zenére kettesével, egy komótos, egyszerű táncot járva, guineai népviseletben betáncoltak a színpadra. Figyelemre méltó, hogy színpadra lépő első két nő közül az egyik fehér volt. Ezek után ének következett gitár-kísérettel. Afrikai öltözetben egy guineai fiatalember a guineai lányok szépségéről énekelt. Mögötte egy szintén guineai fiatalember európai öltözkében (fehér ing, szürke nadrág) kísérte. Egy magyar csoport következett. Polóban, fűszoknyát imitáló lógó anyagcsíkokkal a derekuk körül. Kettőjükön fekete harisnya, némelyikükön cipő, mások mezítláb: ballagásra tanította be nekik a táncot egy guineai. A közönséget európai módon elegánsan öltözött feketék és fehérek alkották. Az ünnepség disco-szerű táncos mulatsággal zárult. Elhangzottak guineai számok, de más afrikai zenék is, mivel más afrikai nemzetekből is voltak jelen, és magyar zeneszámok is a magyar vendégek tiszteletére.

Az egész ünnep arra szolgált, hogy a magyarok ismerkedjenek meg a guineai kultúrával, ami, tekintve, hogy egy nemzeti ünnepről van szó, érdekes. Kis mértékben szolgált az ünnep arra, hogy önmaguk számára reprezentálják a kultúrájukat (noha állítólag vannak, akik otthon nem nagyon tanulmányozták a hazájuk történelmét, és rájuk fér, hogy halljanak róla), sokkal inkább a magyarok számára szeretnék ismertebbé, tehát elfogadhatóbbá tenni. Ez az elfogadtatásra való törekvés olyan mértékű, hogy a színpadon sem jelenik meg semmi, ami vegyítetlenül az övék. A divatbemutató első szereplője magyar, a gitáros európai öltözéke ellensúlyozza az énekes afrikai ruháját, megjelennek magyarok, akik egy guineai tánc-utánpótlást adnak elő. A nemzeti ünnep alkalmával egy teljesen nyílt ünnepséget látunk, ahol a színpadon mint egy vitrinben megjelenik egy kép a guineai kultúráról, méghozzá magyar-európai elemekkel keverve, hogy méginkább elfogadható legyen a magyarok számára. Nagyon erősen megjelenik itt az a vágy, hogy elfogadják, befogadják őket. Megjegyzendő, hogy nincsen szükségük különbözőségük védelmére, hangsúlyozására, hiszen a bőrük színéről rögtön tudja róluk mindenki, hogy idegenek. És mivel még mindannyian első generációs ide települtek – vagy csak átmenetileg ide települtek – nagyon élő képet hordoznak magukban a szülőhazájukról, csak nagyon kevésé kell egy képet megalkotniuk Guineáról saját maguk számára. Valószínűleg ezzel magyarázható az egyetlen nemzeti ünnepük ilyen vitrin-szerűsége.

2. Martin Luther King Egyesület

Az Egyesület 1991-ben, az erőszakra válaszul, spontán alakult meg. Első lépésben létrehoztak egy 24 órás ügyeletet, ahová a megtámadottak betelefonálhattak. Az ügyelet ekkor értesítette a mentőket, a rendőrséget és kiment a helyszínre. (Mivel sok Magyarországon tanuló diák csak angolul beszélt, ez nagyon fontos volt). Ügyeltek a jegyzőkönyv korrekt felvételére. Az Egyesületben önkéntesek dolgoznak: diákok, jogászok, orvosok. Minden tőlük telhetőt megtesznek az afrikaiak érdekeiért.

A vegyes házasságban élőknek – mostanában főleg gyerekeiknek – szerveznek „Tarka klubot”, ahol a hasonló helyzetben lévők havonta egyszer megbeszélhetik problémáikat. Különböző programokkal várják őket és igyekeznek olyan híres színészbőrűeket meghívni, akik példaképpül szolgálhatnak a gyerekeknek.

Jelenlegi tevékenységük fontos része a „tolerancia oktatás”. Úgy gondolják, tanítással meg lehet előzni az erőszakot, legalábbis talán el lehet érni, hogy népek békésebben éljenek egymás mellett. Hiányolják, hogy a magyar tantervben nem vagy alig esik szó a Magyarországon élő kisebbségekről, itt élő külföldiekről. Általános iskolákat látogatnak, s osztályfőnöki órák keretében mesélnek a hazájukról és az itteni helyzetükről. Jó tapasztalatokról számolnak be.

III. Néhány gondolat összegzésképp

A kulturális elemek áramlásáról:

1. Átvételek a magyaroktól:

A hétköznapiak szintjén átvették, ami átvehető volt számukra. Ruházatuk európai, a magyarokkal való érintkezésükben idomultak a helyi szokásokhoz, amennyire ezt biológiai szervezetük és vallásuk megengedi. Mindannyian itt tanultak több évig, ami nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a kulturális normákat elsajátítsák. Megjelent többükönél egyfajta törődés Magyarország sorsával, ami egyrészt saját helyzetük biztosítását szolgálja (hiszen amíg itt élnek, Magyarország helyzete az ő sorsukat is meghatározza), másrészt érzelmi kötődések eredménye.

2. Amit megtartottak:

Megtartották elképzelésüket a családi és az emberi kapcsolatokról és viselkedésről. Ezen normák szerint alakítják a kapcsolataikat afrikai és magyar ismerőseikkel, és a guineaiak közösségén belül. Általában kevésbé tárgyiasul nemzeti hovatartozásuk. Határaikat ítéleteikben, viszonyrendszerükben jelenítik meg. A normáiknak nem megfelelő idegeneket csak a személyes kapcsolataikból rekesztik ki.

3. Amit a magyarok felé mutatnak:

Semmilyen rendezvényükről, összejövetelükről nem zárják ki a más nemzethez tartozókat. Nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy kultúrájukat megismertessék. Ez megjelenik egyéni, közösségi és szervezeti szinten. A bőrük színe okozta bizonyos mértékű kirekesztődöttségre, olykor agresszivitásra, személyenként eltérő fokú visszahúzódással és a saját kultúrájuk terjesztésével válaszoltak. Ez a minden szinten megjelenő kulturális törekvés fontos eleme itteni életüknek. Mostanában, úgy tűnik, ez a törekvés lanyhult, és ennek oka talán éppen az ellenük tanúsított ellenségeskedés alábbhagyása.

Noha az ellenségeskedés valóban alábbhagyott a közvetlenül a rendszerváltás utáni állapotokhoz képest, messze nem szűnt meg. Dolgozatomban a guineaiak alkalmazkodási stratégiáit kutattam: célom nem az volt elsősorban, hogy objektíven bemutassam a helyzetüket, hanem azt igyekeztem feltárni, hogy ők ezt hogyan élik meg. A Martin Luther King Egyesület nagy gondot fordított a fekete-gyűlölettel kapcsolatos események dokumentálására, náluk sok adat áll az ez iránt érdeklődők rendelkezésére.

Bibliográfia

Barth, Fredrik: *Régi és új problémák az etnicitás elemzésében*. *Regio*, 1996/1. szám.

Tóth Pál Péter: *Magyarország új állampolgárai (1988–1993)*. In: Sik E. szerk. *Jönnek? Mennek? Maradnak?* MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest.

Demeter Zayzon Mária: *A budapesti népesség nemzeti, etnikai arculata*. Budapest, 1993.

Kemény Vagyim – Kiss Károly: Látható idegenek. Afrikaiak egy magyar kollégiumban. In: A.Gergely András szerk. *Rövid etnoregionális elemzések. Etnikai, antropológiai, politológiai tanulmányok*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont, Munkafüzetek, No. 5., Budapest, 1996:8-30.

Pásztor Zoltán

Arabok Brüsszelben

Bevezetés

1995 februárjától hat hónapon keresztül mint magyar ösztöndíjas éltem Brüsszelben. A célom az volt, hogy az itt eltöltött hónapok során a muzulmán-arab integrációt vizsgáljam. Tettem ezt azért, mert Európában Párizs és Brüsszel tűnik a legalkalmasabbnak a fenti tanulmányhoz.

Franciaország egész sor megszorító intézkedést tett az utóbbi időben, amely az arab bevándorlást gátolja, illetve teljes mértékben megszünteti azt. Az intézkedésekre azért került sor, mert a közel 5 milliós arabság száma még inkább emelkedni látszott, és a munkanélküliség ezzel egyidejűleg nőtt. Az országban dolgozó etnológusok az arab kivándorlók olyan kulturális kinyilatkoztatását vizsgálják (vagy vizsgálták), mint a verlan nyelv (ami egyfajta argó és főleg nagyvárosok külső kerületeiben létezik), vagy a rai zene, ami Algériából indult néhány évvel ezelőtt, s ma már külön rai diszkók léteznek arabok és franciák számára egyaránt.

Belgiumban ugyanilyen „jeleket” kerestem; először azokat a kulturális szokásokat, amelyeket megtartottak az idevándorolt arabok; másrészt azokat, amelyeket átvettek az itt élő belgáktól, harmadrészt azokat, amelyek egybeolvadni látszanak a két igen eltérő kultúra kölcsönhatásának eredményeképpen.

Kutatásom alanyai igen különböznek egymástól. Néhányuk egészében vagy jobban, más kevésbé látszik beilleszkedni környezetébe. A munkában természetesen kitérek az eltérő szocio-kulturális feltételekre is. Az első részben az arab bevándorlást vizsgálom. Arra vagyok kíváncsi mikor, kik és miért érkeztek ide. A második részben a muszlim vallást boncolgatom, a harmadikban az itt élők „hétköznapi kultúráját” elemzem, amely alatt minden szociálisan kapott vagy másoktól átvett viselkedést értek; természetesen mindazokkal a tettekkel együtt, melyek ezek kinyilatkoztatásai, úgymint technikai, gazdasági, művészi, ideológiai, jogi stb. dolgok.

A negyedik részben a két legfontosabb muzulmán ünnep leírását találják, majd interjúk következnek, s végül összegzésképpen közös illetve eltérő jelekre hívom fel a figyelmet.

1.1

Az előszóban feltüntetett muzulmán-arab meghatározás nem véletlen, hiszen sokan és sokféleképpen próbálták már definiálni az arab etnikumot (mások szívesen használják a népesség elnevezést), amely Marokkótól az ókori Mezopotámiáig terjed, s amelynek a bölcsője Arábia. Az itt élők a sémita családhoz tartozó arab nyelven beszélnek. Ha az arabokat mint nemzetet próbáljuk definiálni, semmiféleképpen sem egy nyugat-európai nemzethez kell hasonlítani őket. Az arabul beszélők sok nemzetállamnak a polgárai, amelyek közül csak egyet nevezünk Arábiának. Más elgondolások szerint az arabság, mint nemzetiség létezik, s ezt a definíciót kellene használnunk elnevezésként.

Mint Maxime Rodinson *Arabok* c. könyvében, bizony már a munka elején nehézségbe ütköztem, hiszen azt kellett először meghatároznom, akiket vizsgálni szeretnék. Ha csak arabokról beszélek, több vallást kéne bemutatnom, ha pedig a muzulmán meghatározást használnám, úgy arabokról csak részben, nagyon kis százalékban beszélhetnék. A 950 milliós muzulmán népesség ugyanis mindössze négyötöde kb. 180 millió személy arab. Mindezekhez

járulnak meg olyan népek, amelyek iszlamizálódtak, de nyelvileg nem arabizálódtak (mint az irániak vagy törökök), vagy akik nem arabnak tartják magukat, de őket (különösen az arab nacionalisták) araboknak tartanak (berberek, kurdok stb.)

Megoldásként kínálkozna közös alapként a nyelv, amely a legfontosabb kritérium az eredet-meghatározásnál. Jelen esetben azonban léteznek olyan népek, (mint a máltaiak például), akik arabul beszélnek, több olasz és angol jövevényszóval együtt, mégsem tartják magukat araboknak.

Ezért tűnik megfelelőnek a muzulmán-arab elnevezés. Olyan embereket vizsgáltam, akik arab területről érkeztek és akik iszlám vallásúak, tehát muzulmánok.

1.2

Belgium, „Európa fővárosa” jogi és adminisztrációs szempontból is három részre tagolódik, Flandriára, Walloniára és Brüsszel-fővárosra. Utóbbiban minden kétnyelvű, Flandriában flamandul, Walloniában pedig franciául beszél. Mindehhez járul még az ország keleti részen élő hatvanezer német anyanyelvű belga, akik saját körzetükben külön közigazgatással rendelkeznek. A többnyelvű, toleráns állam látszik megvalósulni Belgiumban, ezért is kapta a kitüntető európai főváros címet. Ha itt törnének ki etnikai konfliktusok, az egész Európa státuszát veszélyeztetné.

A tízmilliós országnak 9 %-a külföldi, ezek többsége az ötvenes, hatvanas években érkezett. Legnagyobb számban Brüsszelben élnek (28%), Walloniában ez 11%, Flandriában 4%.

Az olaszok (26%) teljesen asszimilálódtak, a marokkóiak (26%), török (16%) többsége viszont meg az integrálódás szintjéig sem ért el. Egyébként az Európai Közösségben az összlakosság lélekszámát is figyelembe véve, legnagyobb számban Belgiumban élnek külföldiek.

Az alig 150 éves ország történetében 1870-ben vezették be a négy vallásra kiterjedt szabad vallásgyakorlatot (katolikus, zsidó, anglikán és protestáns). Az első jelentős bevándorlás a századfordulón, majd az első világháború után kezdődött. Ezek még számarányukban alaposan alulmúlták a későbbieket. Különösen flamandok, német illetve lengyel zsidók és oroszok érkeztek vallon területekre a bányász szakmában dolgozni.

Az ebben a szférában jelentkező gazdasági fellendülés az ötvenes években újabb munkásokat „importált” Spanyolországból és Olaszországból.

A legtöbb embert adó ország, Olaszország kormánya 1956-ban állította le a bevándorlást, amikor egy bányaszerencsétlenség alkalmával 256 olasz halt meg Marcinelle-ben.

A belga kormány azonban tovább kereste az olcsó munkaerőt, hiszen ez a munka nem volt igazán sikeres saját honpolgárai körében. Igaz 1960-ban érkezik néhány muzulmán, jórészt marokkóiak és albánok, mégis csak 1965-től beszélhetünk muzulmán-arab bevándorlásról.

Belgium külön munkaközvetítő irodákat nyit Ankarában, Casablancában, s az anyaország engedélyével csábítja át a jobb megélhetésre vágyó muzulmánokat. 1970-ig hétszázezer külföldi, jórészt marokkói, tunéziai, török érkezik az országba.

Az ipari területek azonban gyorsan kiapadnak és 1980-ban már nem fogadnak több munkást, hiszen azok komolyan veszélyeztetni látszanak a belgák munkahelyeit is. A valóságban azonban átképzés nem indul, az idehívott emberek többsége továbbra is építkezéseken, bányászatban, kohászatban szeretne elhelyezkedni, hiszen ehhez értenek. Érdekesnek tűnik az újonnan nyilvánosságra hozott szociológiai jelentés, amely szerint külföldieket, az ötvenes-hatvanas években a belgák „fiatalítása” miatt is behívtak. Az ország lakossága ugyanis

annyira előregedett, hogy így próbálták megállítani ezt a folyamatot. Mindenesetre az itt élő marokkóiak a legtöbb kritikát azért kapják, mert nincs munkahelyük (nem akarnak dolgozni) és magas anyasági segélyt kapnak (azért szülnek annyi gyermeket, hogy ebből tartsák el magukat).

Ahhoz, hogy a társadalmi előítéleteket leküzdhessük célszerűnek látszott megvizsgálni kik és milyen területről érkeztek Belgiumba, azaz a muzulmán-arab migráció történelmi, földrajzi, gazdasági és szociális okait vizsgálni.

1.3

A török bevándorlók jó része faluban (70%) vagy a hegyekben (20%) született, de indulásuk időpontjában szinte mindenki városban élt már (80%).

Ankara mellől Emirdagból érkeztek, mezőgazdasággal foglalkoztak, hiszen a városnak ipara nem volt. Több analfabéta, alulképzett, rossz szociális helyzetben élő vagy éppen munkanélküli élt itt. Mivel a belgák csak 35 évesnél fiatalabb embereket kértek, a török kormány csak ilyen korúaknak adott engedélyt. Mégis rengeteg ember szökött el és próbált meg idős korban is munkát találni. A marokkói muzulmánok esetében is lényegében erről volt szó. Az ideérkezők legnagyobb része faluról-városba, majd innen külföldre került. Ebben az országban azonban lényegesen később kezdődött meg a városiasodás és igen gyors ütemben zajlott le.

Az ideérkezők szinte teljes egészében a vidéki életformát szokták meg és próbálták követni Brüsszelben is, ami persze szinte egyáltalán nem sikerült. Az Atlasz vagy Rif hegységből érkező marokkóiak értetlenül szemlélték a nagyváros adta lehetőségeket, a sajátjuktól teljes egészében eltérő életformát.

Az arabok közül leginkább fiatalok érkeztek. Zárt közösségeket alkottak, s csak igen ritkán érintkeztek belgákkal. Jónéhány év telt el, amíg a fogadó ország kormánya a családos áttelepülést szorgalmazta, ami már jelentősen megkönnyíteni látszott a beilleszkedést.

Marokkó esetében meg kell említeni a francia gyarmatosítást is, amely olyan szociális formát zúzott össze, pillanatok alatt, mint az évszázadokig jól bevált törzsi társadalom. Az irányítási rendszer eme szétbomlása után a vidéken élő embernek két lehetősége maradt; vagy városba ment élni vagy külföldre távozott. A Rif-hegységben élők jó része külföldöt választotta (Franciaországot illetve Belgiumot), esetleg beállt a francia hadseregbe, vagy a városi proletárréteget erősítette. A bevándorlás számos pozitív hatást váltott ki Marokkóban.

A munkanélküliség csökkent, devizát hozott az országnak, hiszen adóztak a fizetések után, szakirányú képzésben részesültek és sok árut hoztak be (elektromos cikkek, autó stb.), ami gazdagította az anyaföldet. Választásukat, amiért Franciaországba vagy Belgiumba érkeztek, leginkább a gyarmatosítók nyelvi leigázásával lehet magyarázni. Marokkóban tulajdonképpen a nyolcvanas évek közepéig közép és felsőoktatási intézményekben csak francia nyelven folyt a tanítás. A diákok az egyetemeken, gimnáziumokon belül franciául, azon kívül helyi arab dialektusban beszélgettek.

A Korán nyelvét, a klasszikus arabot csak az általános iskola befejezéséig tanulták, majd ezt részben vagy teljes egészében el is felejtették, hiszen nem használták. Ami már nagyon korán nyilvánvalóvá vált, az hogy a városban nevelkedett arab számára nem tűnik olyan nehéznek a beilleszkedés, mint a vidéki társa számára. Ehhez járult a nyelvismeret hiánya, az írástudatlanság, amelyek számos más problémát vetettek fel. Ha ugyanis se nem asszimilálódtak (csak tényleg nagyon ritka esetekben látszik megvalósulni), se nem integrálódtak, így ezek az emberek marginális helyzetbe kerültek. A végső deviáns eseteknek persze számos más, vallási, etnikai, gazdasági oka is van, amit a későbbiekben részletesen kifejtjek.

Az előző oldalakon taglalt leírásokat összegezve megállapíthatjuk tehát, hogy a hatvanas években elkezdődött arab bevándorlás:

- a, későn kezdődött (1961), aztán gyorsan fejlődött (1965),
- b, különböző szocio-kulturális háttérrel rendelkező muzulmánok érkeztek,
- c, Brüsszelben és a nagyvárosokban telepedtek le,
- d, eleinte főleg nőtlen férfiakból állt,
- e, a bevándorlók 90%-a munkás,
- f, a munka nem nyújtott biztos megélhetést számukra,
- g, az ideérkezők 50%-a 25 éven aluli,
- h, vidéki környezetből kerültek ki,
- i, alacsony iskolázottság jellemzi őket,
- j, szoros kapcsolat az anyaországgal jellemző rájuk.

2

Az iszlám vallást Mohamed alapította a VII. század elején Mekkában. A szó „odaadást”, „megadást” jelent, követőit muszlimoknak nevezzük szerte a világban. Ők alkotják a kereszténység után a világ második legnagyobb vallási közösséget. Összlétszámuk 950 millió fő, ami a világnépesség 17%-a. A vallás 162 országban terjedt el főleg Afrikában és Ázsiában, de muszlimokat találunk Európában is (bosnyákok, csecsenek, albánok).

Érdekes, hogy a világ olyan országaiban képviseltetik magukat a legnagyobb számban, amelyek nem arab országok. Indiában a népesség 12 %-a, kb. 80 millió muszlim él, de Bangladesben, Indonéziában 70 millióan, Törökországban pedig 45 millióan laknak.

A muszlimok egymás között is három nagy irányzatot különböztetnek meg; szunnitákat, siitákat és szakadárokat. Azokat az embereket, akik a szunnához (hagyomány, szokás) ragaszkodnak szunnitáknak nevezzük. Követőik, majdnem 700 millió ember az összmuzulmán létszám 83%. A siiták, 125 millió ember (15%) elsősorban Irakban, Szíriában és Iránban élnek. A két közösség ellentéte abból adódik, hogy a szunniták a mindenkori kalifát választás útján kívánják trónra juttatni, amíg a siitáknál az öröklődés dönt, és az uralkodás apáról-fiúra száll.

Amíg a szunniták Mohamed próféta halála után az uralkodó négy kalifát elismerik (Abu Bakr, Omar, Oszman, Ali), addig a siiták csak az utóbbi, (Ali) és a Próféta lányával, Fatimával való házasságából származó, vér szerinti sarjait ismerik el a Próféta jogos utóda, és a közösség vér szerinti vezetőiként.

A szakadárok, háridzsiták, ibaditák, drúzok lényegesen kevesebben vannak, mint a másik két irányzat követői. Legtöbbjük hisz a lélekvandorlásban és mint például a drúzok az iszlám öt alappilléreből a böjtölést és a zarándoklatot nem tartják be. A siitákat és a háridzsitákat egy imám szabályozza a társadalom minden cselekedetében.

Az imám Allahba vetett bizalmat, másrészt Allahba, Prófétáiba, üzeneteibe vetett hitet jelenti. Élő imám jelenleg nem látható szabad szemmel, viszont adott időpontban visszavárják őt mint Mahdit, aki békét szolgáltat majd a világban. Az imám távolléte idején a mollahok gyakorolják jogait a Földön. A már említett öt alappillérehez (sahada-hitvallás, szalat-napi ima, zakat-jótékonyság, alamizsnaadás, szaum-böjt, hadzs-zarándoklat Mekkában), a siiták egy hatodikat csatolnak, amely az imamátus, az imám isteni tekintélyét hirdeti. A sahada, Allah iránti teljes engedelmisséget célozza, amíg a szalat a napi öt imát tartalmazza. Az imák közül különös fontossággal bír a péntek déli ima, amely végrehajtásáról Brüsszelben külön foglalkozom a későbbiekben.

A zakat-alamizsna, a Korán által előírt jótékonyági formája, amely meghatározott mértékű, általában az emberek összeresztének 2,5%-a. A zakatot manapság adóként veti ki az állam, de különbséget tesz a különböző társadalmi fokon álló polgárok között a fizetés tekintetében. Az alamizsna csak szegényeknek adható. A hadzs-zarándoklat évenként egyszer Mekkában történik. Minden muszlimnak életében egyszer teljesítenie kell ezt. Az előírt hónapban gyalog, gépjárművel, repülővel vagy tevével mennek a hosszú útra. Bár kötelező, mégis a muzulmánok közül kevesen teljesítik azt, hiszen – s a Korán ezt előírja – csak akkor vághatnak az útra, ha megfelelő anyagi erővel rendelkeznek. Éppen ezért lehet látni többnyire idősebbeket Mekkában. Maga az ünnep három napból áll, amelynek során ugyanazt a cselekménysort követik, amit Mohamed tett meg ott tartózkodása során.

Ezek szerint a látogatók még a város előtt rituálisan megtisztálkodnak, olyan ruhát kapnak, amelyet nem varrtak, majd hétszer körbejárják a Kába követ (amely valószínűleg meteorit becsapódás és még Mohamed előtt érkezett ide), majd áldozati állatot vágnak le. Természetesen a rítus sokkal gazdagabb, de ennek részletes leírására nem térek ki.

A böjt-szaum – az utolsó etikai kötelesség az öt közül – majdnem valamennyi napon ajánlott, de Ramadan ideje alatt kötelező jelleggel bír. A későbbiekben részletesen foglalkozom azzal, hogyan tartottak be és hogyan ünnepeltek ezt a hónapot Brüsszelben.

Minden muszlim legnagyobb kincse a Szent Könyv, a Korán, amely a qur'an valószínűleg szír *recitálni* igéből származik. A könyv Mohamed összegyűjtött kinyilatkoztatásait tartalmazza írott formában. Ezeket a kinyilatkoztatásokat, amely egy mekkai és egy medinai életszakaszból állnak, Oszman kalifa kezdte összegyűjteni néhány évvel Mohamed halála után.

A Korán 114 szúrát (fejezetet) tartalmaz. A Koránon kívül, amely a muzulmánok számos élethelyzetét nem magyarázza, nagy jelentőségét tulajdonítanak a szunnának, amely a Próféta és társainak mondásait, tevékenységeit tartalmazza. Ezeket hadíszokban (hagyományokban) gyűjtötték össze.

Az iszlám vallás eme rövid bemutatására azért volt szükség, hogy a későbbiekben leírtakból világosan lesűrhető legyen a beilleszkedni vágyó muzulmán-arabság szokásai, amelyeket átvettek, vagy amelyeket továbbra is betartanak, s mint saját kultúrájuk egy részét magukra kötelező értékűnek is tekintenek. A Brüsszelben élők többsége marokkói szunnita, csak néhány siita irányzathoz tartozó szír, iráni stb. ember él itt.

3.1

A brüsszeli muzulmánoknak hosszú éveken keresztül azzal a megdöbbentő problémával kellett megküzdeniük, hogy a hívó fél, a belga hatóság nem garantálta vallásuk alapvető intézményeit, a mecseteket. Csak a hatvanas évek végén kezdtek bele ezek építésébe, s jó néhány évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy minden nagyobb muszlim közösségnek közös imahelye legyen. 1974-ben létesült Brüsszel belvárosában, a Parc Cinquenaire-ben az Iszlám Kulturális Centrum, amelynek második emeletén mecset is működik. A pénzt a szaudi uralkodó, Fahd király adta. Ezzel egyidejűleg ismerte el Belgium az iszlám vallást. Sokáig egy Tunéziából küldött imám vezette a mecset ügyeit, később az 1962-ben alapított Nemzetközi Iszlám Liga küldött igazgatót. Néhány éve egy általános iskola is működik a mecset első emeletén. Ebben az épületben arab nyelven, de belga muzulmán tanárok segítségével folyik az oktatás. Régóta szükség volt ennek az iskolának a beindítására, hiszen az újabb generációk gyökereik kutatása mellett, talán ennek van a legnagyobb értéke.

A centrum egy átlagos mecset méretének felel meg, tetején félholddal, oldalán arab felirattal. Mivel Brüsszel kétnyelvű, ebben az épületben, kiegészülve az arabbal háromnyelvű táblák fogadnak. A tanítási órák szüneteiben a gyermekek együtt játszanak a parkban.

Noha a Korán több alkalommal szabályozza a két nem együttélését, ebben az esetben erről szó sincs. Igaz, hogy a belga kormánynak köszönhető, de fiúk és lányok mellékhelyiségei egymás mellett találhatóak, s csak közös osztályok léteznek. Igaz viszont, hogy a Szent Könyv előírásait számos más esetben betartják. Bár hivatalosan nem tiltja, hogy nők járjanak mecsetbe, szinte soha nem látjuk őket az imaidő alatt.

A világ számos helyén nincs is a nők számára elkerített rész; ima alatt ugyanis nem szabad „keveredni” – még a látszatát is el kell kerülni annak, hogy az egyik nem képviselői nem Istenre, hanem a másik nemre gondolnak.

Ha nagyobb mecsetekről van szó, függönyökkel szokták elkeríteni egy hátsó részt, de alapvetően, s ezt hangsúlyozni kívánom, az asszonyok otthon imádkoznak. Mindössze egy-két alkalommal figyeltem meg, hogy nő ment a mecsetbe. A Rue Massaux utcai épületbe például a hátsó ajtón engedték be őket. Két asszonyról volt szó (anyáról és lányáról minden bizonnyal), akik a családfővel érkeztek egy holland rendszámú gépkocsiban, s akik teljesen elfátyolozva vonultak be, majd ki az épületből. Az est azért is volt tanulságos, mert megtudtam, hogy a férfiak sohasem hagyják egyedül a nőket kocsijaikban. Ha erre mégis sor kerül, szívesen használnak függönyt, amelyet elhúznak a kocs ablakán.

Ugyanebben a kis mecsetben természetesen pénteken, az ünnepnapon a legnagyobb a forgalom. A zöldre festett épület, ez egyébként az iszlám színe is, rengeteg embert fogad ilyenkor. A mecset Scharbeek-ben van, abban a kerületben ahol jómagam is laktam.

Az idelátogató muszlimok többsége azonban már idősebb, s minden bizonnyal annak a generációnak a szülöttei, akik elsőként vándoroltak az országba. Az átlagéletkor 50 év lehet, s csak ritka esetekben jönnek ide fiatalok. Néha megjelent egy-egy apa fiával, de ez nem volt túlságosan gyakori. A generációk közötti kulturális különbségekre hívta fel a figyelmemet a ruházat. Az öregek tradicionális öltözetet, galabijjet (hosszú, fehér ruha), sapkát, papucsot, esetleg botot a kezükben, hordtak.

A fiatalok ezzel ellentétben „európai ruhát”, farmert viseltek. Identitásuk kifejezésére gyakran tesznek ki fűzért kocsijaikban, de ezt szívesen morzsolgatják kezükben is.

Az itt élő muzulmánok számára, noha több tízezren élnek itt, nem létezik saját újság, tévé- vagy rádióműsor. Bár az állam toleránsnak tűnik minden újítással szemben, anyagi áldozatot sohasem tesz értük. A negyedben az utak katasztrofális állapotban vannak, külföldiek ide ritkán tévednek. 1995-ben nyílt egy iszlám könyvtár Brüsszelben, amelynek építését több arab ország segítette. A könyvtárban 90%-ban arab nyelvű könyvek kölcsönözhetőek, a csekély francia nyelvű anyag szinte teljes egészében teológiai mű. Rengeteg egyesület működik azonban, amelyek magas fokú lélektani szabadságot engedélyeznek az itt élőknek.

Marokkóban az egyetemistáknak nincs joguk egyesületekbe tömörülni, így kávéházakban beszélnek meg problémájukat. Nincs az a fajta liberalizmus, ami 1968-ban Franciaországban követeltek maguknak a hallgatók. Nincsenek szakszervezeti gyűlések, estudiante megmozdulások. Mindezeknek is betudható, hogy idősebb korokban sokkal frusztráltabbnak tűnnek, mint az európaiak.

Brüsszelben azonban más a helyzet. Lázasan szervezik gyűléseiket, amelyeknek saját arab identitásuk mellett személyes, marokkói identitásuk kifejezésére is szolgál. Ehhez járul, hogy mivel a muzulmán-arabok közül jórészt ők élnek itt, ha arab egy másik arabbal találkozik,

olyannyira biztos abban, hogy marokkóival beszél, hogy saját eredetmeghatározására nem is marokkóinak adja ki magát, hanem azt a várost említi, ahol született, ahonnan származik.

Így szűkül le a muzulmán-arab eredet arab, marokkói majd egyszerűen például casablancai eredetre. Ott tartózkodásom során a marokkói diákok szakszervezete azért harcolt, hogy egyetemi éveik alatt belga kollégáikhoz hasonlóan munkát vállalhassanak. Az öregek körében azonban meg mindig a kávéház szolgáltatja a szimbolikus együttélést. Sokáig ezek voltak a kizárólagos találkozóhelyek a hatvanas években, amikor még sem a mecsetépítés, sem a feleség „áttelepítése” nem kezdődött még el. Igaz, hogy vannak sport és kulturális egyesületek, sőt külön kör a „laikus” arabok számára, ezek tevékenysége még nem dinamikus, így az idősebbek kávéznak, kockáznak, sakkoznak. A Korán szigorúan tiltja a szerencsejátékokat, így nyerni csak kávé lehet. Az alkoholt tilalmát szigorúan betartják, bár lehet kapni sört és más alkoholfajtát, ezek csak az idevetődő belgáknak jelent felüdülést.

Identitásuk őrzését szolgálják a parabolaantennák, melyek nagyobb arab negyedekben Anderlecht, Molenbeek, Scharbeek házain feltűnnek. Noha Iránban a perzsák ezek használatát betiltották, ördögi adóknak nevezve őket, itt Brüsszelben arab kereskedőktől viszonylag olcsón be lehet szerezni. Többek között egyiptomi, tunéziai, marokkói adókat lehet fogni, s ezek segítségével egy kicsit szülőhazájában érezheti magát az ember. Bárokban, kávéházakban gyakran szerelik fel ezeket forgalmuk növelése miatt.

3.2

Nyelvi problémával több helyen lehet találkozni muzulmán-araboknál, különösen nők esetében. Mivel Marokkón belül is ezt a népet sújtja leginkább az analfabétizmus és Belgiumban sincs sok esélyük a munkára, nem is fognak megtanulni franciául. Ördögi körnek tűnik, hogy csak úgy kaphatnak munkát, ha beszélik a nyelvet, de csak abban az esetben tanulják meg, ha alkalmazzák is őket. Természetesen ez az első generációhoz tartozókra értendő, a már Brüsszelben születetteknek nem kell megbirkózniuk ezzel a problémával.

Mindenestre még a franciául jól beszélők is legszívesebben saját negyedükben, saját kereskedőiktől vásárolnak. Az itt élő arabok szeretnek kis üzleteket fenntartani, amelyek este tovább is nyitva tartanak. Bár drágábbak, de ha a brüsszelieknek későn jut eszükbe vásárolni, itt megvehetnek mindent.

Iszlám hentest szinte minden sarkon találunk a negyedben. Ezek a mészárosok speciális technikával készítik a húst; a muzulmánok jobban megbíznak bennük. Scharbeek-ben a Haecht utcai negyedben, ahol szinte kivétel nélkül csak bevándorlók élnek, a két muzulmán közösség elkülönül egymástól. A törökök jórészt a főutcákon nagyobb éttermeket, aranyboltokat, butikokat tartanak fenn. Ezzel szemben a marokkóiak kiszorulni látszanak, kisebb utcákban élnek és dolgoznak.

A prostitúció és a drogkereskedelem is jobbra a törökök kezében van. Bár Európa szinte minden országában a nagyvárosokban virágzik a leánykereskedelem, különösen itt döbbenetes a hatás. Mivel a lüktető központi részt és a belső gettóra emlékeztető negyedet egy hosszú ház sor választja el, minden idegen, aki egy kicsit is eltér útirányától, szembesülni látszik Brüsszel egyik égető problémájával. A brüsszeliak szinte teljes egészében elhagyták ezeket a részeket, máshová menekültek, így megindulhatott a gettósodás.

Minden arab negyed a pályaudvarok közelében helyezkedik el; a déli és az északi mellett. A Belgiumba érkezők ugyanis Marokkóból először a délre, később a végállomásra, az északra futottak be. Itt kínáltak olcsó szállást nekik, s az idők folyamán nem költöztek ki innen. Az újonnan érkezőknek is így könnyebb volt rokonokat, barátokat találniuk. A központ és az

ideérkező külföldiek azonban a szexipar alapjait is lefektették. A nők holland mintára lila vagy rózsaszínű fényben, nagyobb ablakokban ülnek és várják látogatóikat. Közelségük, néha az arabok szomszédságában, súlyos zavarokat okoz muzulmán kisgyermekekben és felnőttekben egyaránt. A gyermeket szigorú elvekhez igazítják, amelyek az iskola és a belga barátok hatása alatt lazulhatnak. Mindehhez járulnak még a lakóhelyük szomszédságában levő dolgok, melyek megbénítják otthoni, vallási cselekedeteikben. Sűrűn lehet látni fiatal gyermeket szemben a kirakattal, kimeredő szemekkel. Mégis úgy tűnik, hogy az itt születettek már más életformát követnek.

Amíg a szülők a valláshoz, addig a fiatalok az arab nyelvhez kapcsolják identitásukat. Az idősebbek jóval sűrűbben járnak mecsetbe imádkozni. A fiatalok esetében hosszú éveken keresztül, jórészt a nyolcvanas években zavart okozott a se nem belga, se nem arab állapot. Sokan választottak arab feleséget és belga életformát. Azok, akik erősebben kívánnak kötődni őseikhez, az arab nyelvben találnak erőt. Itt kívánom megjegyezni az arab nyelv fontosságát még a nem arab muszlimok esetében is. Az „alpmű” ilyen nyelven íródott, nagyon sok ember még olvasni sem tud, de a Koránt kívülről fújja. Ha valaki muzulmánna válik, arab nevet kap, s így fogják szólítani ezután őt. Az identitásnak fantasztikus szerepe van, hiszen az emberi cselekedetek mindennapjait alapvetően befolyásolja.

Noha az arabok körében nincs szerepe a történelemnek, a hagyományt annál inkább ápolják. Nincsenek nagy könyvtárak, levéltárak (kivételez alól Kairó és Isztambul), de a Szent Könyv parancsait be kell tartani. Ha valakit a múltból kérdezzük, csak léha feleletet kapunk. A múlt és a jövő túl távoli, csak a jelennek van értelme. Az idő eme koncepciója az élet minden percében fellelhető. A hagyomány pedig teljesen a múlté. Nem szót, hanem egy olyan gyakorlatot tükröz, amely ugyan a múltból jön, de a jelenben, s remélhetőleg a jövőben is teret kap.

Visszatérve az eredeti gondolathoz, az arabok a kis üzletek, a hentesboltok mellett gépkocsi-adásvétellel foglalkoznak legszívesebben. Arab feliratot, szintén identitás-megóvás miatt, sok helyen láthatunk. Nyelvi problémát igyekszik megoldani a fodrász, amelyből csak férfi szalont láttam, a nőkhöz nyilván házhoz mennek vagy a munkát velük kapcsolatban lefüggönyözött szobában végzik. Muszlim férfiak nem hordhatnak hosszú haját, mivel a Korán tanúsága szerint férfiak és nők nem hasonlíthatnak egymásra.

3.3 Viselet

A pénteki imánál leírtam már, hogy a tradicionális ruhadarabokat csak idősebb férfiakon lehet látni. A fiatalok ugyanazt az öltözködési stílust követik, mint belgák. Pulóver helyett 20-25 évesnél idősebb fiukon már jobbára öltöny-zakót hordanak. A nők esetében a ruházatot, mint a férfiaknál, életkor szerint különböztethetjük meg. Külön tanulmányt az idősebbek szolgáltatnak. Leginkább az arany színét kedvelik a fehér és fekete mellett.

Mivel a két nem képviselői napközben külön vannak, csak otthonaikban találkoznak, így a nők szívesen sétálnak párosával vagy hármasával, bár ez a férfiakra ugyanígy igaz. Fátyol egyébként szinte minden nőt takar. Különösen 1989 óta, amióta Franciaországban betiltották a fátyol viselését az iskolákban, nagy jelentőséggel bír ez a ruhadarab.

A fátyolról, hidzsábról beszélünk, ha csak a szem látszik ki, csádor, ha csak a szemet takarja. Utóbbi a tuareg népesség körében mágikus hatással bír, a bajtól megóv. A beduinoknál a hőségtől és a portól véd. Színe fehér, fekete, piros és az adott területet jellemzi (fekete: Dél-Marokkóban, fehér: Keleten, kék: a Szaharában). Az araboknál a fátyol először a városi nők kiváltsága volt, ez különböztette meg őket. A fátyolnak nem szabad vékonynak és átlátszónak

lennie, nem szabad sejtetni az alatta lévő formát, nem díszíthetik, illatosíthatják, s nem hasonlíthat férfi ruhadarabhoz. Abban, hogy mit kell eltakarni, megoszlanak a különféle teológiai irányzatok. Van, aki számára csak a haj, van olyan akinek az arc, sőt a kéz eltakarása is kötelező érvényű. Franciaországban a muszlim asszonyok mindössze 1%-a hord ilyen ruhadarabokat, hiszen 1994-es Bayrou-törvény egyenesen megtiltja ennek viseletét. Belgiumban ilyen tekintetben más a helyzet.

Fiatalok, idősök egyaránt hordják, sőt az általános iskolákban egészen apró lányok is. Ezért szerettem volna megtudni, kinek mit jelent a ruha és miért hordja azt. Elöljáróban el kell mondanom, hogy a nőkkel folytatott beszélgetések nagy nehézségekkel jártak. A társadalom minden tagjának véleményére kíváncsi voltam, de az esetek többségében csak fiatalokkal sikerült beszélnem, és úgy tűnik, sokkal hosszabb időt kell eltölteni köreikben, hogy idősebb nők is szabadon beszéljenek. Ezek ugyanis azok az asszonyok, akik elsőként érkeztek ide, még arab környezetből, akiknek viselkedését még vallási előírások tiltják. Ha nem ismerős által érkezik az ember, férfi létemre, a velük való beszélgetés szinte kizárt. Ezek a nők a lehető legkevesebb időt töltik az utcán; kizárólag csak a muzulmán negyedekben lehet őket látni (fiatalokra nem érvényes ez a fajta elzárkózás, ők bizonyos esetektől eltekintve kifejezetten keresik a találkozás lehetőségét, és az egész városban megtalálhatóak).

3.4

A válaszokból három esetet lehet elkülöníteni. A nők egy részének a ruha egy akaratot testesít meg, amellyel az élet értelmét akarják keresni. Más esetekben bizonyos fokú tisztaságot nyújt viselőjének, harmadrészen modellt állít más társadalmi környezettel szemben. A leírtakból kitűnik, hogy igen fontos társadalmi szimbólummal állunk szemben, ami a belga muzulmán állam szinte minden nőtagjára vonatkozik, s amely átmenetet képez, nemcsak a múlt és jelen, de a gyermek és felnőttkor között is. Az itt élők egy teljesen másfajta társadalomban találták magukat a hatvanas években, ahová néhány kivételtől eltekintve hívták őket. Céljuk az volt, hogy megfelelő anyagi helyzetbe kerülhessenek.

Először nem akartak letelepedni, hiszen pénzüket hazaküldték családjuknak. A nők „kitelepipítése” csak a hatvanas évek végén indult meg, mert az olcsó és megbízható munkaerővel megelégedtek, s hosszabb távon számítottak rájuk. A korábban érkezett olaszok, spanyolok azért is tudtak szinte teljes egészében asszimilálódni a belgákhoz, mert a gazdaság fellendülő szakaszában érkeztek. Ezzel ellentétben a hetvenes évek közepén fellépő változás súlyos problémákat zúdított a társadalomra, amely társadalomnak könnyű volt bűnbakot találni a válság ideológiai és illuzórikus kezelésére. Az ideérkező nőknek csak annyi gondjuk volt, hogy a családalapítást megkönnyítsék, hiszen az első években szinte kizárt volt a vegyes házasság muzulmánok és belgák között. Az új környezet, az adekvát nyelvihiány, ismerőseinek elvesztése problémákat rótt a muszlim asszonyokra. Mivel csak „helyi környezetben” mozogtak, a tér fokozatos szűkülésével és a gettók kialakulásával ez is redukálódott. Gyermekük átvtették a belgák magatartását, s noha ők is identitáskeresésben szenvedtek, szüleiknek is fejtörést okoztak. A muzulmánok számára gyermekeik változásai erkölcsvesztésnek minősülnek. Noha ők maguk is sok mindent átvtettek a belgáktól mindenki jó muszlimnak akarja nevelni gyermekét. (Csak a legritkább esetben fordul elő, hogy valaki keresztény lesz – ennek nagyon erős társadalmi és vallási okai is vannak; az „és” szócska nem is hangsúlyozza ki az igazságot, hiszen tulajdonképpen az egyik a másikból származik). A jó muszlim fogalomhoz pedig teljes egészében olyan dolgok társulnak, amelyeket otthonról, anyakörnyezetből hoztak. Ennek legszembetűnőbb példája az Iszlám már korábban említett öt alappillére, illetve a nők esetében is itt visszakanyarodhatok eredeti mondanivalómra: a fátyol viselete. A ruhadarab a nőnek szükséges kompromisszum saját magával szemben, amivel megpróbálja kizárni a külső

világ elítélését. Természetesen falat, elzárkózást is takar, de és ez a fő célja – a női nem egyénekre lebontott önhatalmat, valamint képviselőjének mentális struktúráját is. Bár nagyon sok ember számára a csador nem más, mint a nők alávetettségének szimbóluma (ezen is lehet vitatkozni), mégis a legfontosabb, hogy az utóbbi néhány évben a ruha szimbólumváltozáson ment keresztül, s egyre inkább egyfajta feminista (muzulmánokról szólva bánjunk óvatosan a kifejezéssel) kifejezőeszköz lett. A perzsa ayatollah, Khomeini érkezésekor 1980-ban nők százezrei várták megváltójukat fátyolban.

Ugyanezt a fátylat Tunéziában betiltják, Brüsszelben és más európai nagyvárosban pedig a női nem kifejezésére, hagyományos kultúrájuk megőrzésére szolgál. A muszlim nők tehát szabadabban érzik magukat fátyol alatt; ha férfiak néznék őket, szégyenlőssé válnának. A viselet új problémára világít rá, mégpedig a szexualitásra.

3.5

Az előzőekben részletesen kitértem arra a frusztrációra, amit a fiatalok identitáskeresése okoz. A se nem ehhez, se nem ahhoz a csoporthoz sem tartozás állapota ez. A szexuális frusztráció ennek egy része, amely ismertetőjel, de nem merő formalitás. Azoknál a fiataloknál, akik nem Európában születtek és nevelkedtek, ez az életmód pánikhelyzetet teremtett. Bizonyos szexuális fogalmak Marokkóban orális tradíciók útján maradtak fenn. Férfiak szinte kivétel nélkül közvetítő útján szereznek feleséget. A nők ugyanis vagy otthon vannak, vagy ha mégis az utcán tartózkodnak a mindent eltakaró fátyol miatt lehetetlen őket megkülönböztetni. (Ennek a jó példája a közelmúltban vetített iráni film, amelyben a legnagyobb szabadság az volt, amikor a főszereplő nő levette a fátylát, megmutatta arcát; a másik főszereplő, egy férfi azonnal bele is szeretett). Így kénytelenek leírásokra támaszkodni, és ha a lányok tulajdon-ságai tetszenek neki, akkor több esetben is előfordult már, anélkül veszi feleségül, hogy látta volna a nőt. Így viszont kimarad életükből az udvarlás, tapasztalat a nők körében stb. Maradnak viszont a hagyományok, amelyek mindkét nemen belül külön-külön terjednek.

Ezt a kultúrát zúzta össze a francia televízió, amikor berobbant az arab közéletbe, amikor a Brüsszelbe érkező muzulmánok nézni kezdték azt. A média obszcenitást hozott, amit a szülők már nem tudtak egyszerűen a nyugati világ életvitelével és értékcsökkenésével magyarázni. A reklámok közben családi pánik tört ki. A férfiak láthattak nőket családjukon kívül is, az asszonyok viszont nem; ezért kezdtek el a média hatására pornófilmeket nézni otthon a férjük tudta nélkül.

M. Marzouki szerint minél inkább visszafejlődésben van a szexualitás, annál nagyobb hatása van a politikai rendszereknek. A szexualitás ugyanis felszabadítja az intelligenciát. Ha viszont nem létezik szabad szexualitás, különösen a serdülők között, a politikának egyre nagyobb beleszólása lesz életükben. Ezért lépnek be a fundamentalista pártokba a fiatalok egyrészt a valahová tartozás, másrészt a szexuális gátlások miatt.

Muzulmán utca

Korábban kitértem már, hogy kutatásaim három fő muzulmán-arab lakta kerület közül Schaerbeek-re koncentráltak. Ugyanazt a lármát, rádiózajt, dudaszót és benzingőzt kell elképzelni itt is, ami arab városokban már megszokott dolog.

Keleti utcát idéznek az emberek is, akik a messzeségbe vesző tekintettel álldogálnak és semmit sem csinálnak. Az idő eme dimenziója nem meglepő az araboknál, és nem kell feltétlenül arra gondolni, hogy nem dolgoznak egész nap, nincs mit csinálniuk, ezért álldogálnak az utcákon. Alapvetően abból a tényből kell kiindulni, hogy az arabok, jelen

esetben a marokkóiak országa óriási átalakulásokon ment keresztül néhány év alatt. Nagyon gyors városiasodás ment végbe, aminek következtében szinte a lakosság teljes egésze, kb. 70%-a, faluról városba költözött. Az átköltözés azonban nem járt feltétlenül a városi kultúra azonnali elsajátításával. Falvakban a férfiak ugyanis állandóan kint vannak a természetben, távol a háztól.

Csak a közös étkezések alkalmával gyűlnek össze, hiszen mivel arabok esetében nagycsaládkról kell beszélnünk, el sem férnének mindannyian egyszerre ott. A nagyvárosban ugyanezt az életformát követik. Csak a nők tartózkodnak a házban, a gyerekeket játszani küldik, a felnőtt férfiak pedig hasonló nembeliek társaságát keresik a kávéházakban, bárókban, de az utcán is. A felgyorsult életvitel több arabot „amerikaivá” gyúrt, mégis nagy többségükben megmaradtak, akik voltak. A múltat és jövőt nem ismerő, a jelent viszont kihasználó, mégsem felfogó emberek. Az utcákon nincs tülekedés, kapkodás, az idő teljesen lelassul és felfoghatatlanná válik.

Házasság

A legtöbb beszélgetésből kiderült, hogy visszasírják a Marokkóban töltött időket házasságok alkalmával. Igazi tradicionális ünnep ritkán van Brüsszelben az arabok között. Általában szűk baráti kört hívnak meg. A hivatalos rendezvényre, amely történhet városházán, de hazájuk nagykövetségén is, mindössze néhány ember érkezik, később jöhetnek a rokonok, ismerősök. A két helyiség azonban nincs elkülönítve, ahogy az Marokkóban szokás ilyen alkalmakkor.

Temetés

Minden erőfeszitésem ellenére sem sikerült muzulmán sírt találnom Brüsszelben, hiszen az ideérkezők olyan biztosítást kötnek a belga állammal, amely elhalálozásuk alkalmával, tetemük hazaszállítását is magába foglalja.

Táplálkozás

Főleg az idősebbekre jellemző az, hogy keleti ételeket készítenek. A kis arab üzletek nagy haszonnal adják el portékáikat, amelyek közül különösen kelendőek a fűszerek (a kurkuma ízesítésre és a menta, teakészítésre), és az anyaországból érkezett konzervek (harira, kuszkus stb.) Több étterem, utcai árus is van a negyedben. Nagy sikere van az iszlám hentesboltoknak is. Az arab nők az édességet részesítik előnyben. A nagy közös étkezésekre leginkább ünnepek alkalmával kerül sor, amelyekről részletesen beszámolok a következő fejezetben.

4.1

A muszlim ember ötödik kötelessége, a muszlim naptár Ramadán havában a böjtölés (szaum).

A holdhónapok bevezetését Mohamed határozta el. A 12 hónap együttese 354 vagy 355 napot foglal magában, így a mi gregorián naptárunkhoz képest mindig más és más időpontban ünneplik meg. A Ramadán hónap 26-áról 27-ére virradó éjszakája, lailat el kadr (tanácsadások éjszakája), különös jelentőséggel bír, mert ezen a napon küldték le a Koránt földre. A böjtölő hónapban minden egészséges, nagykorú muszlimnak napkeltétől-napnyugtáig az ételtől, italtól, pipától, nemi érintkezéstől tartózkodnia kell.

A Brüsszelben élő muzulmánok az öt alappillér közül ezt tartják be leginkább (legkevésbé a napi öt imát).

A hónap 26. napján szinte egész éjszaka imádkoznak a férfiak a mecsetben. Nőket csak akkor lehet látni, ha enivalót visznek férjeiknek, rokonaiknak.

Érdekes volt megfigyelni, ki hogyan értesül a naplementéről, arról a pillanatról, amely pillanattól szabad enni-inni. Legtöbben rádión keresztül hallgatják az arab országokból érkező jeladást, mások falán naptár lóg, ami a napkelte és napnyugta időpontját mutatja. Olyan ember is akad, aki akkor kezdett enni, amikor felgyulladtak a fények az utcán.

Mivel az arab világ nagy, különböző időzónában vannak a területek, így néha az is megesik, hogy más-más időpont jelzi a brüsszeliek számára a fennkölt időt. Az emberek nagy többsége a szaúdi ünnep időpontját követik, amely ország városai miatt (Mekka, Medina) etalonnak számít.

4.2

A nép körében a legfontosabb ünnep az „aid el fitr”, amely a Ramadánt fejezi be a böjthetek után. Cukorünnepnek is nevezik, hiszen különösen édességgel, de virággal is megajándékozhatják egymást.

A Ramadán hónap alatt türelmesnek bizonyult muszlimok ezen a napon már nem böjtölhetnek, és féktelen ünnep veszi kezdetét. Valójában a böjt nemcsak szenvedéssel jár, az arabok beszámolóí szerint ez a vidámság hónapja is, hiszen mindenki jó hangulatban várja az ünnepet. A nők recepteket cserélnek egymással, s ez idő alatt az amúgy is hatalmas forgatag az arab negyedben még inkább meglevenedni látszik. Bizonyos keresett cikkek árai ilyenkor megduplázódhatnak, az asszonyok pedig lázasan készülnek minden este a napnyugta utáni családi ünnepekre. Az egy hónapi vidámság csúcspontját viszont egyértelműen a „fitr” szolgáltatja. A kérdéses nap reggelén a családfő átadja a saját maga által adományozott összeget a mecsetben a szegényeknek (persze, ha van rá lehetősége). Belgiumban ez 150-200 Frank szokott lenni, általában egy napi élelmiszer mennyiségre szánt összeg. Majd reggeliznek. Ez legtöbbször croissant, kenyér és a raifnak nevezett, palacsintára emlékeztető étel. Ezen a napon a gyermekek gyakran kapnak új ruhát, mindenki szép szeretne lenni. Az imát a férfiak a mecsetben, a többiek otthon végzik el, majd a családfő hazajön, kellemes ünnepeket kíván és mindenkit egyenként megcsókol. Egész nap ünnepi hangulatban pihennek, majd vacsorára nagyon sok zsírral készített ételt készítenek. A legmegfelelőbb erre a célra a birkahús, amely minél zsírosabb, annál gazdagabb. A vacsorát ülve fogyasztják. Istenhez fohászkodva kezdik, majd evőeszközzel vagy kézzel folytatják.

A hús után rengeteg süteményt esznek, mandula, datolya, méz és száraz gyümölcsök ízesítéssel. Ilyenkor nincs szűkmarkúság, hiszen a böjt végét ünneplik. Aztán vendégek érkeznek, esetleg újra esznek, de mindenképpen mentateát isznak. Rengeteg ember van utcán és gyakran előfordul, hogy férfiak és nők más-más szobában külön ünnepelnek. Ezen a napon a gyermekek is azt csinálhatják, amihez éppen kedvük van.

Az arabok az ünnepek alatt szívesen maradnak fenn sokáig, így akár később is kelhetnek.

Az másik jelentős ünnep az „aid el adha”, amely a hadzs hónapjában van. Így tisztelik Ábrahám áldozatát, akinek Isten próbatételt ajánlott. Gyermevét, Ismaelt kellett feláldoznia urának, amelyben szeretetét és ragaszkodását fejezte volna ki.

Ábrahám kész is lett volna gyermekét felajánlani, de Gábiel arkangyal az utolsó pillanatban a fiút a bekötött szemű Gábiel előtt egy birkára cserélte, így az apa annak a nyakát vágta el. Ez az ünnep nem kötelező, mégis Brüsszelben szinte valamennyi muszlim betartja. Bár nem öl mindenki birkát vagy más állatot (kecskét, tevét) ezen a napon szívesen hívják meg barátait, alkalmat találva a közös szertartásra. Aid el adha napja imával indul. Brüsszel valamennyi mecsete tele van ilyenkor. A férfiak vágják le az állatot. A birkának nem szabad fiatalnak lennie és semmilyen testi hibával sem szabad rendelkeznie.

Minél zsírosabb, annál magasztosabbnak tűnik a felajánlás. A vágást a következőképpen hajtják végre:

A kést nem szabad az állat előtt élesíteni, hiszen az áldozatot is nagy tisztelet övezi. Nem szabad, hogy az állat szenvedjen, egyetlen mozdulattal kell megölni azt. Az ütőeret vágják el a torok és a felső szügy között. A birkát bal oldalára, Mekka felé fordítják. Allah Akbart mondanak, majd hagyják a vért lecsepegni. Végül sót szórnak a sebre, hogy a dzsinnek nehegy megrontsák a húst. Kibelezik, megnyúzzák, és ha van rá lehetőség, bőrét a napon kiszáritják (baraka), és szőnyeget csinálnak belőle. Délben az állat húsának egy részét elfogyasztja (csak muszlimok ehetnek belőle), majd a hús többi részét szegényeknek szétosztják.

Az állatot Brüsszel környéki falvakból vásárolják kb. 3-5000 frankért. A belgák részéről hosszú ideig megütközést váltott ki a művelet, hiszen megfelelő helyiség hiányában az áldozatot akár pincében vagy fürdőszobában is levághatták. Néhány évvel ezelőtt azonban erre a célra a helyi polgármester felajánlotta az „Abattoir-t” (vágóhíd), amely hetente többször piacként funkcionál. Így ma a brüsszeli jó része – már aki ezt anyagilag megteheti – itt végzi a vágást. Ugyanezt a műveletet végzik a muszlim zarándokok egyidejűleg Mekkában, az Arafat-hegy mellett.

Igaz a levágott és otthagyt húst sajnálva jelentős erőfeszítéseket tesznek annak érdekében, hogy rábírják az embereket, az állatokat ne helyben vágják le, hanem (és ezt a Korán nem tiltja) az állatért járó összeget fizessék be egy szaudi bankba, amely bank megveszi és elszállítja a húst olyan muzulmán országokba (csecsen, algír, bosnyák stb.), ahol rá is szorulnak erre. Érdekesnek tűnik összehasonlítási alapként, hogyan ünneplik ezt a napot a budapesti muszlimok. A különbséget főképpen az adja, hogy a nálunk élők jóval kevesebben vannak és egészen más szocio-kulturális háttérrel rendelkeznek. Magyarországra a hetvenes, nyolcvanas években egyetemisták érkeztek (szírek, palesztinok, jemeniek) államközi kapcsolatok keretében.

Ehhez a réteghez járul az üzleti életben tevékenykedők száma. Az egyetemisták tanulmányaik befejezése után általában hazatértek. Az itt maradtak jó része a vendéglátásban és az üzleti életben dolgozik.

Az ünnepnap, mint mindenütt imával indul. Rengetegen eljönnek, hiszen kiváló alkalom ez találkozásra a barátokkal.

Az ima végén „hazai ízeket” szolgálnak fel vendéglátóik, a budapesti közösség vezetői (mangóital, kefta). A gyermekek ajándékot kapnak, az ismerősök megölelik, megcsókolják egymást, és boldog ünnepeket kívánnak. A tömeg azonban úgy harminc perc elteltével szétoszlik. Mindez természetesen azzal magyarázható, hogy dolgozniuk kell, hiszen a magyar szokások értelmében ez a nap nem ünnep. Akik maradnak teáznak, kávéznak vagy beszélgetnek. Dél előtt 9 órakor még csak egy birka volt, később még három érkezett. A vágást végül is egy magyar mészáros végezte el, ő tűnt a legmegfelelőbbnek a célra. A húst később felszeletelték és az arra rászorulóknak szétosztották.

4.3

Az iszlám társadalomban számos más napot is megünnepelnek, amelyeket Brüsszelben már nem. Így a Mouloud ünnepet, Mohammed születésnapját (amely Marokkóban például különösen fontos, mert az uralkodó II. Haszan a Próféta családjától eredezteti önmagát), vagy a siitáknál megtartott Achoura ünnepet. A Belgiumban élő muzulmán-arabok tehát szinte kivétel nélkül betartják az első két ünnepet (aid el adha és aid el fitr).

Mégsem olyan szépek ezek a napok, mint otthon – meséli Fatima. Marokkóban ilyenkor mindenki az utcán van, itt Brüsszelben otthon ünneplünk. Meghívunk ugyan rokonokat, barátokat, de az emberben még sincs meg ugyanaz a hangulat.

Nevetgélünk, beszélgetünk, s a hazánkra gondolunk. Yusuf, aki önmagát már csak részben tartja magát muszlinnak, kommunisztikus eszmékkal bír és az egyetemen a helyi diák-szervezet ügyeit képviseli. Szintén ünnepel, de már csak az elsőt ünnepli. Több barátnője volt már, európaiak, arabok vegyesen. Jelenleg egy marokkói lánnyal él, akinek megtiltja, hogy fátylat viseljen. Bár egyikőjük sem böjtöl és nem érznek sorsközösséget csecsen vagy bosnyák muszlimok iránt, az aid el fitr ünnepet betartják. Ezen a napon étterembe mennek. Úgy tűnik, nem az ünnepet tisztelik, inkább az alkalmat, amely egy kis mulatozást biztosít. A gyermekek számára nem kötelező a Ramadám betartása, de gyakran böjtölnek 10-11 évesen is, hiszen édességet, ajándékot kapnak ezért este, s ez büszkeséggel tölti el őket. Sok arab karácsonykor is ajándékot ad gyermekeinek, hiszen ezt a keresztény szokást látja maga körül.

Számos problémát vetett fel azonban saját ünnepük megtartása. A legtöbb belga munkahely nem fogadja el, hogy ezen a napon nem jönnek el dolgozni, így az ünnepi szokások is lassan elvesznek. Bizonyos helyeken még a heti legfontosabb pénteki déli imára sem kapnak engedélyt. Valamivel jobb a helyzet az iskolákban, ahol sok tanár megértette e két nap szimbolikus jelentését. Zora (41 éves) három gyermek anyja, a Rif-hegységben született, jelenleg munkanélküli, úgy vélekedik, hogy a belga iskolákban nagyon megértőek, és nem akarják, hogy kialvatlan szemű, fáradt gyerekek menjenek tanulni. Nagyon szereti az aid el fitr-et, ez a legfontosabb kötelék, ami Marokkóhoz köti. Jó, hogy vannak gyerekek – mondja – szépen felöltöztetjük őket; ők adják meg az ünnep igazi hangulatát. Saját maga hennát rak ilyenkor ujjaira és az átlagosnál is többet főz. Mégis mindenki vidám ilyenkor, bárki eljöhet a mecsetbe, mindenki kap valamit. A kérdéses éjszakán gyakran nézi az eget, jelre vár.

4.4

Több marokkói asszonynál megfigyelhető a népi vallásosság számos momentuma. A mecsetben a tanító teljes mértékig elveti ezt, és azzal magyarázza, hogy főleg vidéken van ez így, s az emberek butaságát bizonyítja ez. Ilyen népi szokás többek között az, hogy a szoba sarkába sót kell szórni, ami elűzi a dzsinneket, a kék szemén áthúzott kötél pedig megvédi az embereket. Ez a téma rávilágít egy másik problémára; a vidéki és városi élet közötti ellentmondásokra. Ahogyan ezt korábban említettem, Marokkóban nagyon gyorsan történt a városiasodás, aminek következtében rengeteg eltérő kultúrájú környezetben nevelkedett ember költözött össze, ami szociális kultúrát eredményezett. Ha valaki mégis városba került, megpróbált ott maradni. Nagy szegénységbe kellett ahhoz kerülnie, hogy visszaköltözzön vidékre. Az arab lányok között különösen nagy szégyen, ha valaki visszakerül olyan helyre, ahol nincs áram, se gépkocsi. Az arabok szerint ugyanis a városiak az igazi felvilágosult lények. Sheherezade perzsa nyelven városi lányt jelent, ő az, aki eszésségével kitűnik a többiek közül. Még a fátyol is a városhoz kötődik, hiszen az arabok körében ez először a városiak kiváltsága volt.

5. Riportok

Messaouda (63 éves) nagyon vallásos, minden pénteken imára megy. A nőknek joguk van dolgozni és az utcára menni – mondja – hiszen az élet néha úgy hozza, hogy magukat kell ellátni.

- A női munka ellentétben van az Iszlámmal?
- A Próféta óta a nők helye a férfiak mellett van, akár a munkában akár a háborúban.
- Az Iszlám alkalmazkodik a modern társadalomhoz?
- Nem az én dolgom meghatározni ezt. A vallási vezetők interpretálják a Koránt, én követem őket.
- Normális, hogy férfiak és nők külön imádkoznak?
- Igen, ez a szabály.
- Hány gyerek az ideális?
- Nekem hét van, általában a nők akarnak sokat. Van olyan család, ahol tizenöt-húsz is van, de ha gazdasági oldalról nézzük, kettő is elég, őket is nehéz felnevelni.
- Mit gondol a csadorról?
- Nem vallási, hanem szokás kérdése. Így nőttem fel, mindig hordom a fejemen, s így érzem jól magam. Ma már nem nagyon hordják, de joguk van eldönteni, hogy mit akarnak.
- Szabad-e egy iszlám neveltetésben részesülő lánynak rövidnadrágban futnia?
- Nálunk faluhelyen is vannak olyan lányok, akik így futnak. Ha követnék a Próféta – tilos lenne –, de szerintem ez nem olyan súlyos dolog.
- Vagyis inkább az érdekl, mit mondanak majd?
- Úgyis csak formálisan maradtak fenn a dolgok. Disznóhúst enni továbbra is bűn, de bort már sokkal többen isznak. A poligámia is eltűnőben van, hiszen csak a gazdagabbaknak lehet több felesége, aki el is tudja tartani őket.
- Mit szólna, ha egy nap lánya beállítana vőlegényével?
- Lehetetlen, hogy olyanhoz menjen hozzá, akit én nem is ismerek. Csak ha láttam őt és helyeslem a dolgot, akkor választhat.
- És ha nem tetszene?
- Hm... végül is annyi baj legyen, elvégre az ő dolguk. Néha a lányok elhagyják a szüleiket, ha azok nem fogadják el a fiút. Én ezt nem akarom.
- Ön szerint a Brüsszelben élők tartják magukat a vallási előírásokhoz?
- Ritka, ha valaki ateista, inkább nem praktizálnak mondja magát. Egyébként az idősebbek közül szinte mindenki, a fiatalok közül szinte senki nem tartja be az Iszlám előírásait.

Riport II.

Mohamed (27 éves) vallásosnak tartja magát, de évente csak egyszer megy mecsetbe Ramadán végén.

Belga lánnyal él együtt, elvenni azonban nem akarja. Jó munkahelye volt, amelyet néhány hónapja otthagyt, egyedül szeretne dolgozni, főnök nélkül. Barátnőjét nem engedi dolgozni.

- Miért nem engedted dolgozni őt?

- A legfontosabb, hogy otthon rend legyen. Ez engem megnyugtat. Legyen este vacsora, ha hazaérek és takarítsa ki a lakást.
 - Több éve itt élsz már; minden jel azt mutatja, hogy itt is akarsz letelepedni. Te is így gondolod?
 - Nézd, több mint 10 éve itt lakom. Igaz honvágyam van, de már minden ideköt. Itt végeztem el iskoláimat, itt találtam nőt magamnak. Ugyan hová mehetnék?
 - Például vissza Marokkóba.
 - Ott sem jobb a helyzet. Igaz, hiányoznak barátaim, szüleim, de jól beszélek franciául, s itt több lehetőséget látok már.
 - Mi hiányzik a legjobban?
 - Az arab hangulat, a beszélgetések, az ünnepek meghittsége.
- Muzulmán létemre nem tudom átérezni a karácsony, a szilveszter, húsvét hangulatát. Itt viszont senki sem ünnepli meg a mi ünnepeinket. Ilyenkor nem látom szüleimet, csak a telefon marad, s általában dolgoznom kell ezeken a napokon. Szívesebben dolgoznék szilveszterkor, csak hogy megkapjam az aid el fitr utáni szabadnapot.
- Barátnőd hord fátylat?
 - Nem hord, mert nem akar. Ha akarna, akkor sem tiltanám meg. Nem értek egyet a feminizmussal több kérdésben, például a gyermeknevelés vagy a karrier kérdésében, de ha fátylat akar felvenni vagy nem, azt nem szabályoznám.

6. Összefoglalás

Az 1995 februárjától végzett terepmunka csak egy része kutatásaimnak. Régóta figyelemmel kísérem az arabság sorsának alakulását európai környezetben, mégis a brüsszeli munka számít a legértékesebbnek. Korábban Budapesten vizsgáltam őket, ahol szintén többes közösséget alkotnak. Fővárosunkban azonban jórészt egyetemisták élnek, kevés kivételtől eltekintve férfiak. Az itt élők nem negyedekben, hanem szétszórva laknak. Magyar feleséget találtak maguknak, s gyermekeiket ugyan szeretnék arabul taníttatni, de erre nincs lehetőségük. Arab kulturális ház létrehozásán munkálkodnak, amelyhez az anyagi hozzájárulást főleg arab országoktól várják. A Belgiumban élő muzulmán-arabság, igaz összlétszámuk jóval magasabb a magyarokénál, lényegesen több dolgot valósított meg az évek folyamán. Már több generáció él az országban. Noha a bevándorlás Európa számos országában nagy probléma, minden állam másképpen látszik megoldani azt. A cél nem egy adott modellhez történő igazodás, hanem közös tapasztalatok alkalmazása lehet. Ehhez természetesen figyelemmel kell követni az érintett országok társadalmi, gazdasági, ideológiai berendezkedését. Közös pontként lehetne azonban feltüntetni az emberi jogok védelmét vagy a vallásoktatást. Nem ugyanazokat a módszereket kellene mindenütt kísérletek nélkül alkalmazni, hanem az országok közötti (pl. Közös Európa gondolat) kooperációs lehetőségeket kellene figyelembe venni.

A világnak új ellenséget kellett találnia a kommunizmus után, hiszen ellenségkép hiányában nincs normális állami berendezkedés. A szellemi és anyagi eszközök most az Iszlám ellen fordulnak – vallják a muzulmán vezetők. Talán ezért, talán azért, mert – ahogyan azt néhány európai országban mondják – az arab gyerekek nem tanulnak meg vagy szegényes szókinccsel beszélnek az illető ország nyelvét, de meg akarják szüntetni az arab nyelv oktatását. Ez legalább akkora hibának tűnik, mintha nem engednék, hogy mentatáit ilyennek ezentúl. Kultúrájuk, arabságuk egy része az arab nyelv és a mentatea is.

MTA Politikai Tudományok Intézete
Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetei

1). A.Gergely András: Kisebbségi tér és lokális identitás I. Az erdélyi városok és a magyar kisebbség a XX. században a modernizáló várospolitikai és a kisebbségellenes homogenizálás (romanizálás) elszenvedője, az etnikai identitás elmosása pedig a kulturális genocídium eszköze lett. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 53 1. **300,- Ft (29 oldal)**

2). A.Gergely András: Kisebbségi tér és lokális identitás II. A kisebbség kulturális sajátosságainak egyike a társadalmi térhasználat, a térátélés etnikus tradícióinak és reprezentációjának rendszere a helyi társadalmak szintjén, s részét képezi az etnikus identitástudatnak, a szerepviselkedésnek, az életvezetési mintáknak és a politikai mező átalakulásának is. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 54 X. **300,- Ft (29 oldal)**

3/A). A.Gergely András: Forráselemzés: Kopács, táj- és népkutató tábor a Drávaszögben (1942). Több ezer jegyzetlapon megmaradt forrásanyag ismertetése, Kopács etnohistóriájának, tájnéprajzáinak és szociológiai jelenségvilágának bemutatása, amely összehasonlító eszköz lehet a további kutatások szolgálatában, s kísérlet egy mikrorégió helyi társadalmainak, etnikai közösségeinek pontosabb megismerésére. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 55 8. **300,- Ft (28 oldal)**

3/B). A.Gergely András: Forráselemzés: Városi és nemzetiségi lét magyarok és „jugoszlávok” körében, a XX. századi városfejlődés árnyékában. Az elemzés mintegy három évtized szakirodalmi alapján a soknemzetiségű jugoszláv öngazgatási rendszer vonásait és a félmillió magyar kisebbség sorsát követi a városfejlődés és a gazdasági-etnikai-migrációs folyamatok közepette egészen a nyolcvanas évek végén lezajlott rendszerváltó korszakig. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 56 6. **350,- Ft (35 oldal)**

4). A.Gergely András: Kun etnoregionális kisvárosi sajátosságok. Kisebbségi szereptudat, tájegységi autonómia változása egy regionális térben nem föltétlenül reprezentált, s még kevésbé törvényszerűen nyilvánosan megjelenő természetű. A magyarországi kunok történeti régiójának, a Kiskunságnak néhány térségi sajátosságáról szóló tanulmány egy illegitim társadalmi identitástudatról, a tájegység városaiban jellemző civil társadalmi aktivitásról és történeti szerepről értekezik, amely látszólag elveszett a hazai modernizáció folyamatában. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 57 4. **250,- Ft (24 oldal)**

5). Szerk.: A.Gergely András: Rövid etnoregionális elemzések. Egyetemi hallgatók tanulmányai antiszemizmusról, a magyarországi szerbek politikai közösségéről, romániai interetnikus konfliktusról, orosz-magyar vegyesházasságokról, köztéri indián zenészek téralakító eszközeiről, a magyarországi bolgárok kulturális identitásáról. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 58 2. **450,- Ft (90 oldal)**

6). A.Gergely András: Identitás és etnoregionalitás. A kisebbségi identitás történeti és regionális összefüggései Nyugaton és Kelet-Közép-Európában. Az önazonosság egyben a másokkal szembeni pozíció eszköze és az etnikai társas lét feltétele is, az etnoregionalitás pedig intézményesülő társadalmi törekvés, amely az egyes nagytájak/régiók népességének önszervező erőit egyesíti, térfoglalásra és térkiszármazásra formál igényt, s annál inkább hatalomellenes, államellenes lesz, minél kevesebb öngazgatási szabadsága van az egyes etnikumoknak. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 59 0. **500,- Ft (98 oldal)**

7). Szabó Ildikó: Közösségszerveződési folyamatok a magyarországi románok körében. Az összehasonlító tanulmány három magyarországi románok-lakta településen (Méhkeréken, Gyulán és Körösszakálon) tárja föl az interetnikus viszonyokra jellemző különbségeket és sajátosságokat. Az etnikai identitást elsősorban a nyelv és a kultúra hétköznapi életbe ágyazódott mintáiból keresi vissza, kistáji és regionális kihívások, kisebbségi válaszok formáit elemzi, önmeghatározások és kölcsönkapcsolatok nehézségeiben éri tetten. A kutatás adatbázisa elektronikus adat-hordozón az Etnoregionális Kutatóközpontban elérhető. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 60 4. **450,- Ft (45 oldal)**

8). A.Gergely András: Politikai antropológia. /Interdiszciplináris közelítések/. A politikai antropológia eszköztára és számos kutatási irányzata az etnikum-kutatások, a politikatudomány, a politikai szociológia és a kulturális antropológia köztes területén kínál lehetőséget a társadalmak és a politikai rendszerek elemzésére – elsősorban a nem-intézményes társadalmi szférában. Primitív társadalmak, törzsi politikai viszonyok, informális hatalomérvényesítés, politikai magatartások és normák, modern kapcsolathálózatok értelmezéséhez visz közelebb az antropológiai gondolkodásmód – ehhez kínál bevezetőt az egyetemi oktatásban is kipróbált tematikájú tanulmány. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 61 2. **500,- Ft (72 oldal)**

9). A.Gergely András: Tér – szimbólum – politika. Politika a térben, tér a politikában. Miként jelenik meg – vagy miképpen rejtőzik – a politika a térben? Hogyan függ össze a politikai hatalom térségi kiterjedése, megjelenítése az etnikai, társadalomrétegződési, szimbolikus térfoglalási helyzetekkel? Egy kisváros, a főváros és a „nemzeti” szintű politika terét, megjelenésmódját, belső dimenzióit kutatja a szerző. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 62 0. **450,- Ft (83 oldal)**

10). Boglár Lajos, Papp Richárd, Tarr Dániel, Tóth Bernadett: Etnikum és vallás. Apróbb írások a vallási kommunikáció körében. Négy írás az etnikai szféra és a vallás egyes összefüggéseiről, melyekben az elméleti vagy empirikus összegzések alapján etnosz és vallás összefüggései tárulnak föl. Egy figyelem-ébresztő esszé és három terepmunkára épülő beszámoló jelenik meg egy füzetben (a csíksomlyói búcsúról, a tahitaiak sajátos voodoo-hitéről és a tibeti hitvilág egyik jellegzetes alakjának szimbolikus jelentésköréről). A társadalmak kulturális tartalmai e megközelítések és megértő elemzések nélkül ma már egyre nehezebben remélhetők. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 63 9. **400,- Ft (51 oldal)**

11). A.Gergely András: Kisebbség – etnikum – regionalizmus I. Állam, nemzet, ellenkultúra és kisebbségi-ség. A tanulmány az etnikai csoportjelenségek történetét, az etnikumfelfogás történeti és modern politikai jelenségét elemzi, kiemelve az etnikai és regionális mozgalmak folyamatát, mint a világpolitika és a nemzetpolitikák szükségképpen egyik legfontosabb következményét, amely a kisebbségi jogok, a civil társadalmi mozgások és a lokális kezdeményezések alakjában az állami beavatkozás és az államhatalmi gyámkodás ellen fordítja a modern társadalmak etnikai tömegeit. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 64 7. **500,- Ft (139 oldal)**

12). A.Gergely András: Kisebbség – etnikum – regionalizmus II. Etnoregionalizmus Magyarországon? Van-e lehetősége az etnoregionalizmus kialakulásának Magyarországon? A regionalizálás mint mozgalom a politikai átmenet korszakában az ország régióinak áttagolódását is eredményezheti. Milyen összefüggések vannak a magyar társadalom gazdasági-, történeti- vagy osztálytagozódása és a politikai szegregálódás, a mentalitások, etnikai csoportok, szubkultúrák, tájegységi identitások térbeli eltérései között? A tanulmány kísérlet egy alkalmi összegzésre, melyben a tradicionális és konzervatív gondolkodás mai illetve történeti előzményei változó identitás-formák, érték-alakzatok által reprezentálódnak, s a szerző példaként az asszimilálódottnak tekintett kunok helyzetét elemzi, összehasonlítva ezt a franciaországi gasconok történeti és mai identitásával. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 65 5. **500,- Ft (90 oldal)**

13). Bindorffer Györgyi: Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében. Az etnikai csoportidentitás sajátos formája és kulturális feltételei Magyarországon is politikai, nemzedéki, történeti befogadások, kirekesztések, alkalmazkodás és megmaradás dimenzióitól függenek. A szerző Dunabogdány sváb lakosságának önképét, a helyi identitás mai állapotát, nemzedékenkénti különbségeit, valamint a politikai nemzettel kialakított kapcsolatát elemzi empirikus tapasztalatok alapján, elméleti szempontjait az etnikai, kisebbségi, nemzetiségi és helyi közösségek vizsgálatában antropológiai nézőpontok határozzák meg. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 66 5. **450,- Ft (75 oldal)**

14). Szabó Ildikó, Horváth Ágnes, Marián Béla: Főiskolások állampolgári kultúrája. Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében. Ezer tanítóképzős és műszaki főiskolás fiatal rendszerváltás utáni állampolgári kultúráját, ismereteit, értékeit, állam- ill. kultúrnemzeti identitását, magyarságfelfogását tárják föl a kiadvány szerzői. E fiatalok szocializációja történelmi nézőpontból is rendkívüli korszakban alakult, s értelmiségiként maguk is állampolgári minta gyanánt szolgálnak majd mások számára, környezetüket pedig állampolgári minőségükben is befolyásolják. Helyzetük, múltból hozott értékeik, Európa- és szomszédságfelfogásuk, etnikai toleranciájuk ezért kiemelkedően fontos. A számos grafikonnal, táblázattal illusztrált empirikus vizsgálat e kulturális, politikai, regionális kérdések iránti korszakos érzékenységet taglalja. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 67 1. **400,- Ft (40 oldal)**

15). A.Gergely András: Közelítések az etnofilmhez. Retusált ösiség, rendezett hitelesség, etnikai valóság: „Amikor a filmesek néprajzi filmeket készítenek, ezek talán filmek, de nem néprajziak, amikor a néprajzkutatók készítenek filmet, azok talán néprajziak, de nem filmek...” – jellemzi az etnofilmek készítőit a műfaj klasszikusa. Mi az etnofilm és milyen kapcsolatban áll a társadalmi (esetünkben az etnikai) valóság feldolgozásával, közvetítésével és értelmezésével? Hogyan alakult a néprajzi-antropológiai tematikájú filmek, a szerzői művek, a dokumentum-műfajok és a résztvevő megfigyelésből vagy együttélésből táplálkozó etnofilmek stílus- és ábrázolástörténete, miféle mítosszá válik maga a valóságkövető film is a befogadó piaci közegben? Ezekről a kérdésekről és a körülöttük sorjázó értelmezésekről szól az oktatási anyagként is használt tanulmány a filmművészet centenáriumának tiszteletére. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 68 X. **400,- Ft (43 oldal)**

16). Dudich Ákos, Gál Anasztázia, Molnár Eszter, Németh Rita, Pásztor Zoltán: Népek, maszkok, nemzeti- és csoportkultúrák. Etnikai-antropológiai dolgozatok. Hogyan gesztikulálnak az afrikaiak? Miként alakul át a japán nők társadalmi státusza? Hogyan kezeli London az ír hajléktalanok növekvő tömegét? Kik a manoríták és milyen módon illeszkednek be Libanon sok egyházú, sok etnikumú vallási-társadalmi rendszerébe? Föltámadnak-e a kanadai indiánok rejtőzködő helyzetükből, s hogyan remélik érdekképviseltük megoldását az ellenségesen viselkedő politikai környezetben. A munkafüzet antropológus egyetemi hallgatók dolgozataiból kínál válogatást, melyek a hazai tudományos kutatások számára nehezen megközelíthető terepről hoznak izgalmas beszámolókat. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 69 8. **450,- Ft (76 oldal)**

17). Nemes Nagy József: Társadalmi térkategóriák a regionális tudományban. Egy modern tudományág műhelyéből. Osztható-e a tér, s horizontális vagy vertikális dimenziói milyen külső és belső, zárt vagy nyílt térfelosztás alapfogalmai köré szervezik ismeretkincsét? Lehetséges-e fizikai, gazdasági, politikai vagy kulturális tereket másként nézni, új módon osztályozni, s kialakítani a szociológia, a makrostrukturális elemzések matematikailag tiszta fogalmi rendszerét a társadalmi jelenségek modellezése céljából? A szerző e cseppfolyós közegben keresi a makrotér, a mikrotér, a regionális tér és ezek határai között az eligazodás útjait, lehetséges perspektíváit. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 70 1. **550,- Ft (57 oldal)**

18). Kormos Éva: Albánia: az emberélet fordulói. A tradicionális albán falusi, illetve városi szokásrend sajátosságai között, az átmeneti rítusok során meglehetősen egyedi, a keresztény és iszlám kultúrából egyként eredeztethető szabályok épülnek a halál, a siratás és temetés, a családi életmód és szerepleosztás, valamint a házasságkötés köré. Az erősödő modernizáció és korakapitalizmus azonban nem tudja feledtetni az életvitel írásos társadalmi törvények szabta normáit. A „vérbosszú”, a leánykérés, az érzelmek rejtése és robbanása jellemzi a hegyi falvak, modern városok közösségeit egyaránt. A szerző az emberi élet fő fordulópontjaira is bepillantást nyújt, pótolva a regionális tudományok régi adósságát. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 71 X. **350,- Ft (44 oldal)**

19). Veres Emese-Gyöngyvér: Barcasági körkép. Egy kulturális antropológus terepmunka-tanulmányai. A csángó – a barcasági, hétfalusi típusú – jellegzetessége az, hogy sem tiszta székely, sem moldvai nincs benne, a közös törzsből származott népnek már hibádzik bátorsága, kedélye, játékosága. Az évszázadok során a szászság elnyomása alatt, a művelődés teréről leesorítva, csendes magányában, szinte egykedvűségben élt e nép, s kitörési szándékát, fejlődését a vallás nyomta el, mely kizárt minden világit, zajosabb életmódot. A szerző rövid írásokban rajzolja körül a Brassó-vidék sajátos kulturális egységét, színes motívumokban jeleníti meg a „hétfalusiak” roppan gazdag szellemi népköltészeti hagyatékát. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 72 8. **450,- Ft (53 oldal)**

20). Bódi Ferenc: Polgárosodás, politikai változás, társadalmi tömeg. A huszadik századi társadalomtudományi gondolkodás számára az ismert és új szociológiai kategóriák sokasodása tartalmaz kihívást A tömeg, a modernizáció, az autonómia, a szuverenitás fogalomváltozása, a nemzetközi folyamatokban rejlő egyetemes tartalmak, mint a béke, a rendszerváltások, a regionális politikák és nemzetek fölötti kölcsönhatások, s ezen felül is a kis népek politikájában bekövetkezett változások is számos fogalom jelentéskörének és helyi átértelmezésének tapasztalatát igazolják. A szociológus szerző a makropolitikai folyamatok mélyén zajló társadalmi változások, alkalmazkodások mechanizmusait, irányzatait, erővonalait rajzolja meg. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 73 6. **450,- Ft (63 oldal)**

21). Horváth B. Ádám, Soltész János: Társadalom és hatalom. Politikai antropológiai analízisek. A munkafüzet két tanulmányt tartalmaz, melyek a korai államnélküli társadalmak felépítését, szerkezeti sajátosságait, családi-rokonsági rendszerét, életmódját és a lokális uralmi viszonyok közötti kultúraváltozást elemzik. Az első a tuareg társadalom felépítését, történelmét és családi rendszereit vizsgálja, a második történetileg mutatja be, kikből lesznek a társadalom vezetői az államiság előtti politikai rendszerekben (horda, törzs, főnökség, állam) és hogyan teremtik meg legitimációs bázisukat, milyen társadalmi változások járulnak hozzá a vezetők személyének reprezentálásához és specializálódásához, továbbá milyen eszközöket használnak a törvény a rend és a szokásjogok fenntartásához. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 74 4. **400,- Ft (46 oldal)**

22). Szabó Levente, Juhász Levente Zsolt, Király Ildikó: Kognitív etnikai folyamatok. Tanulmányok a kognitív kutatások tükrében. A kognitív kutatások a társadalom-tudományok egyre szélesebb körében hódítanak híveket, alapoznak meg irányzatokat és iskolákat, s jellemeznék alkotói életműveket. E munkafüzet három szerzője a politikai jelentéstartalmak, a kulturális tudás és a jelentésemélet területéről hoz bepillantást az interdiszciplináris elemzésekbe. Mindhárom tanulmányban a legizgalmasabb kortárs társadalomtudományok (kulturális antropológia, informatika, nyelvfilozófia, szemantika, csoportpszichológia, stb.) módszereire, kutatási irányzataira és alkotóira épülő elemzés található, önálló kutatásra alkalmazott formában, egyúttal kihívásként is, melyre az etnikai és regionális kutatásoknak éppoly nagy szüksége van, mint a hagyományos társadalomtudományi diszciplináknak. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 75 2. **400,- Ft (85 oldal)**

23). Utasi Ágnes: Magyar hazától az amerikai otthonig. Magyar származású középosztályi amerikai állampolgárokkal készült kérdőíves vizsgálat anyagának rövid ismertetése. A tanulmány az emigrálás körülményeinek, a társadalmi beilleszkedésnek és a szimbolikus (kulturális, nyelvi, kapcsolati) tőke felhasználásának jellemzőit mutatja be, arra koncentrálva, hogy különböző történeti időszakokban (1930-as évek, háború utáni időszak, ötvenes-hatvanas évek, s így tovább egészen a rendszerváltásig) hogyan zajlott le a javarészt középosztályból induló vagy oda érkező emigránsok interkulturális asszimilálódása, s miként változott vagy maradt meg az anyaországgal való kapcsolatuk. Az elemzést számos táblázat egészíti ki (melyek adatbázisa elérhető a szerzőnél vagy az Etnoregionális Kutatóközpont gyűjteményében). ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 79 5. **450,- Ft (62 oldal)**

24). A.Gergely András: Helyi társadalom – rendszerváltás közben. Megoldódott-e a helyi társadalom „felszabadulása” a rendszerváltozás és a társadalmi struktúra reformja során? Milyen hozott előnyök és hátrányok érvényesülnek az önállósult településeken, s miért nincs már hitelképes „közösség” a falusi-kisvárosi térségekben? Erősödött-e a civil társadalom együttműködési hajlandósága, s milyen reményekkel kecsegtet a jövő az önszervező erők, a lokális autonómiák terén? A szerző politikai szociológiai áttekintést ad a mai helyzetről, nem mellőzve kritikai észrevételeket sem. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 80 9. **400,- Ft (53 oldal)**

25). Vörös Kinda Klára: Otthon és itthon. Erdélyi menekült értelmiségiek magyarországi beilleszkedéséről, helykeresésükről és törekvéseikről, az asszimilálódás folyamatáról és a múltból hozott emléktárgyak feldolgozásának lehetőségéről készített elemzését közli a szerző, bőségesen illusztrálva mondandóját a vajdasági, erdélyi, szlovákiai, kárpátaljai, szlovéniai értelmiségiekkel készített interjúiból. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 81 7. **450,- Ft (77 oldal)**

26). Hollós Marida: Pszichológiai antropológia. Az egyetemi tananyagként kipróbált tantárgyi tematika a pszichológia, a kulturális antropológia és az etnoszociális karakterek rendszerében nyújt eligazítást, megrajzolva a pszichológiai antropológia rövid kutatástörténetét, a bioszociális, kulturális, behaviorista és konfiguracionalista iskolák/irányzatok kutatási irányait és jelesebb személyiségek kutatói portréját. Az áttekintést a nemzeti karakterre vonatkozó szociálpszichológiai és kultúrakutatási nézőpontok egy tanulságos vázlata zárja. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 82 5. **450,- Ft (67 oldal)**

27). Demetrovics Zsolt: Drogkultúra, drogfüggés, társkapcsolatok. A szerző a hazai drogfogyasztás és a drogfüggő szubkultúra-jelenségek kutatójaként a deviáns viselkedés szociálpszichológiai, társkapcsolati jelenségeit vizsgálja több tanulmányban. Észjárása a kulturális antropológia, a szenvedélybetegségek pszichológiája, az ifjúságkutatás és a jelenkutatás határain széles pástot fog át, s jellegzetesen antropológusi. A drogfüggés lélektana, a drogok társadalmi szerepe és hatásai, a drogfogyasztás kultúrafüggő dimenziói és nyelvi megjelensésmódjai foglalkoztatják, figyelme azonban kiter a harmadik világ népeinek kulturális mintáira, egészségképére, önértelmező felfogásaira is. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 83 3. **400,- Ft (71 oldal)**

28). Páll Kinga Ágnes: Alternatívák és félelmek. Magyar és román elképzelések a romániai magyarság helyzetének átértékeléséről. Miként vélekednek a romániai magyar politikai erőcsoportok és a román politikai döntéshozók a kisebbségi, nemzetállami, etnopolitikai helyzetről? Hogyan értelmezik és alkotmányos eszközökkel hogyan kezelik az etnikai kisebbség törekvéseit, politikai szándékait, nyilvános szereplését azok a körök, amelyeknek módjukban állna az európai csatlakozás reményében megfogalmazott alkotmányos reformokat és demokratikus kezdeményezéseket elfogadni vagy érvényesülni hagyni? A szerző alkotmányos és kisebbségjogi szempontból elemzi a román-magyar kölcsönhatásokat. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 84 1. **450,- Ft (84 oldal)**

29). Benke József, Bindorffer Györgyi, Bódis Krisztina, Kézdí Nagy Géza, Papp Richárd: Etnikai-antropológiai kutatómódszertan I. Empíria és elmélet találkozási pontjain. Elméleti megfontolások és kutatási kezdeményezések néhány változatát mutatja be munkafüzetünk: mexikói indiánok, munkácsi zsidók, borsodnádasdi barkók és szigetvári lakópolgárok között végzett terepmunkák tapasztalati anyaga kínál további elméleti mérlegeléseket. Hogyan lehet – s lehet-e egyáltalán – saját módszertannal közelíteni egy megismerésre váró társadalmi kultúrához? Van-e és lehetséges-e egyáltalán „egyfajta” módszertan, amely különféle korok és kulturális állapotok föltárására használható. Ha pedig a szempontok és módszerek sokasága áll rendelkezésünkre, melyiket válasszuk a sok közül? E kérdésekre keres választ az etnikai és antropológiai kutatások néhány kísérletező és avatott szakembere. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 85 X. **450,- Ft (89 oldal)**

30). Laki László: Periférián – az Alföld közepén. Egy másfél évig tartó térségi kutatás anyagából kiemelt történeti és rurálszociológiai tapasztalatait összegzi tanulmányában a szerző. A helyszín a Nagykunság, az Alföld egy sajátos településegysége, amelynek zártságát, fejlődéshiányát és megtorpantságát látjuk megfogalmazhatónak a helyi gazdálkodás, a térségi fejlesztés, a gazdasági beruházások és a munkaerőpolitikai változások fényében. A hatszáz-nyolcszáz éves lassú fejlődési trendet követően az 1970-es évek során meginduló területfejlesztés reménye töri meg, a rendszerváltó évek munkaerőgazdasági és tőkefelhalmozási politikája miatt azonban a folyamat megáll, s a magára maradó térség visszafordul a reménytelenség irányába. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 86 8. **450,- Ft (79 oldal)**

31). Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor szerk.: Rendszerváltás, világképváltozás, mellékutca. Tanulmányok a politikai antropológia és a világkép-elemzések köréből. A rendszerváltás-fogalom sokoldalú használatára hívja föl a figyelmet az együtt közölt öt tanulmány. Akár ha szakácskönyvről, akár ha vasúti menetrendről vagy kalandfilmek hőstípusairól van szó, megjelennek a váltás/változás hatóerői, s nemegyszer nyilvános, mégis titkos „lenyomatokat” hagynak maguk után, mint például a választási politikai plakátok firkái formájában. A rendszerátalakulás főútvonalait, közlekedési és kapcsolati hálózatait a mellékutcák /és sokszor ideológiai zsákutcák/ teszik nehezen járhatóvá, áttekinthetővé. Így együtt azonban korspecifikus világképváltozások lenyomatai maradnak, melyeket a szimbolikus és politikai antropológiai megfigyelés tesz érthetőbbé, értelmezhetőbbé, a politikai kultúra közkinccsév. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 87 6. **450,- Ft (105 oldal)**

32). Albert Réka: Tájak és nemzetek. Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére. Van-e egy nemzetnek „saját tája”, s miképpen konstituálódik az, ha a nemzetfogalmak is változnak, ha a táj vagy a tér mást és mást jelent Svájcban, Svédországban és a nagy magyar Alföldön? Hogyan szól a nemzeti poézis a tájról (Lenau, Petőfi, Gvadányi), miként alakítja a kollektív emlékezet a saját táj-élményét, s miként lesz mindebből turisztikai, fogyasztói, politikai vagy antropológiai aspektusból értékelhető jelenség – ezt taglalja a szerző megannyi példával, idézettel és tekintélyes szakirodalmi bázison. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 88 4. **400,- Ft (67 oldal)**

33). Papp Richárd: Szakadékok és hidak. A magyar és a román egymás mellett élés lehetőségei és stratégiai Hargita megyében. Együtt vagy egymás mellett, egymásért vagy egymás ellen? Ez a közös térben, kulturális egymáshatásban évszázada együtt élő csíkszeredai népesség mindennapjainak, ünnepeinek és identitásának alapkérdése. A szerző a helyi társadalmi és kulturális-politikai tér felosztásának, az etnikai és vallási mezők sajátosságainak kulturális antropológiai megközelítését adja dolgozatában. A fotókkal illusztrált kutatási anyag az etnokulturális kölcsönhatásoknak és az egymás mellett élő népek viszonyának megfigyelésével, illetve a kapcsolat értelmezésével segít bepillantani Csíkszereda és Csíksomlyó helyi társadalmainak mindennapjaiba, szakrális és történeti dimenzióiba. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 89 2. **450,- Ft (86 oldal)**

34). Heltai Gyöngyi: Szocialista sematizmus. Sematizmus és komédia, definíciók és határaik. A szerző a szocializmus korszakában megszokott nézőponttól eltérően, illetőleg kortárs művészetelméleti teóriák alapján kifejezetten kritikai aspektusból tárgyalja a szocializmus korszakának jellegzetesen sematikus színházi bemutatóit, filmjeit és operettjeit. Elemzése megvilágít alkotói, színészi, kritikus, kultúrpolitikus és ideológusi mintákat, melyek a korszakra jellemző műalkotásokban a hősök és antihősök, üzenethordozók és közvetítők főbb jellemvonásainak tartósítására vagy megváltoztatására hatottak. A tanulmány a kulturális és vizuális antropológiai elemzés egy lehetőségét mutatja, tudomány- és művészetközi szempontokat érvényesít, korszak-kritikai aspektusa pedig a látszólag „ismert sematizmus” korántsem sematikus újragondolására ösztönöz. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 90 6. **450,- Ft (124 oldal)**

35). Szabó Ildikó – Lázár Guy: Nemzet-koncepciók a mai magyar társadalomban. A szerzők bevezetésül az európai és a magyar nemzetfelfogások mintáit, változatait mutatják be, majd a hazai felfogásmódok történeti dimenzióit elemzik, hogy azután a kisebbségekkel és etnikai-kulturális csoportokkal szembeni magatartások és ellenségek értelmezését adhassák. A nemzetfelfogások, s főként ezek jelenkortörténeti szempontjai a politikai gondolkodás, a társadalmi helyzet, az iskolázottság és a szocializációs minták függvényei, de nem utolsósorban egy konszenzuális nemzetfogalomban megtalálható identitás-minőség alapvető jegyei befolyásolják átalakulásait. Az elemzést számos, közvéleménykutatásokon alapuló ábra teszi teljessé. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 91 4. **400,- Ft (49 oldal)**

36). Gordos Ágnes: Fehéren feketén: esélyek és zsákutcák, avagy a cigányság oktatásával és foglalkoztatásával kapcsolatos kérdések: áttekintő elemzés a magyarországi cigányság történeti helykeresésének, integrálódásának, periferezálódásának kérdéseiről, melyet a szerző a cigányság oktatásával, szakképzésével és foglalkoztatásával kapcsolatos problémák ismertetésével hoz közelebb napjainkhoz. A tanulmány része egy empirikus kutatómunka anyagának bemutatása is, amely a cigány gyerekek iskolás- és óvodás-korú csoportjainak induló hátrányait és a társadalmi integrációban eleve nehezebbé tett helyzetét világítja meg. ISSN 1416-8391, ISBN 963 8300 92 2. **450,- Ft (100 oldal)**

37). Lányi Gusztáv: Politikai pszichológia és politikatudomány. /A politikai pszichológia szemléleti sajátosságairól/. A szerző a politikai pszichológia tudományrendszerbeli helyét, történetét, irányzatait ismerteti tudományos, mégis élvezetes stílusú áttekintésében. A mellékelt ábrák és az egyetemi előadásvázlatok különösen alkalmassá teszik az anyag egészét az oktatásban való felhasználásra, ami egy helyét kereső diszciplína esetében korántsem utolsó vállalás. A tekintélyes bibliográfia önmagában véve is hiánypótló jelentőséggel egészíti ki a pszichológia és a politikatudomány határán új tudást kereső, vagy a régi meggyőződéseket újragondolni vágyó olvasó kíváncsiságát. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 13 2. **600,- Ft (151 oldal)**

38). Szabó Máté: Védekező helyi társadalom Tiltakozások Borsod megyében (1989-1995): tanulmányában a szerző a társadalmi tiltakozásformák elméleti megközelítésével vezeti be regionális elemzését, amely a nagytársadalmi munkaerőpolitika átalakulása és a rendszerváltozás során végbemenő periferezálódás, illetve a vállalatprivatizáció következtében kialakuló ellenállás- és tiltakozásformák megjelenésmódjával nyújtott lehetőséget az áttekintő felmérésre. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 14 0. **400,- Ft (50 oldal)**

39). Barabás Máté: Közösségek találkozási pontja: Krisna-völgy Somogyvámoson: közismert, hogy Magyarországon a Krisna-tudatú hívők száma ugrásszerűen megnőtt a politikai és ideológiai „rendszerváltás” éveiben. A szerző a krisnások magyarországi központjában vizsgálja, mit kínál ez a hitvilág és életforma-modell a híveknek, miként hat a somogyi község helyi társadalmára és földrajzi (-turisztikai) környezetére, s miként csiszolódik össze a világképek változása során a vallási mező és a társadalmi közösség komplex egységének több más résztvevője. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 15 9. **400,- Ft (40 oldal)**

40). Orosz Anett: Menekültek és menedékesek helyzete a Debreceni Befogadó Állomáson: a menekültek státusával, ideiglenes szállásaik helyzetével, mindennapjaikkal, problémáikkal és reményeikkel foglalkozik a szerző. Terepmunkán, interjúkon és megfigyelésen alapuló kutatásában a debreceni Befogadó Állomás átfogó, érzékletes leírását adja, kiegészítve a szociológiai tapasztalatot az ott élő családok életút-elemzésével, családi eseménytörténetével, az egyes családtípusokra jellemző vonások megrajzolásával. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 29 9. **400,- Ft (55 oldal)**

41). Bujdosó Judit: Határ választ el...: a tanulmány a menekültügyi jogi és szervezeti rendszerének, a migrációs politika átalakulásának, a magyarországi menekült-áradat számadatainak tükrében vizsgálja az integrálódás, a helykeresés, az identitásváltozás néhány szempontját. Interjúrészleteket közöl az egyes menekült-típusok vallomásaiból, és sorra veszi az érkezők/visszatelepülők/továbbutazók/letelepülők stratégiáit, végezetül pedig a magyar migrációs politika tapasztalatai alapján a menekültek letelepítésének és beilleszkedésének főbb szempontjait tárja az olvasó elé. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 30 2. **350,- Ft (30 oldal)**

42). T.Kiss Tamás: A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező tevékenysége: a rendszerváltó Magyarország, az európai polgárosodást célul tűző Magyarország, s a politikai modernizációt megvalósítani törekvő Magyarország sem érheti el céljait a hazai társadalmi és politikai, gazdasági és kulturális múltat átértékelő, a kulturális hagyományokat itt és most jelenvalónak tekintő gondolkodásmód nélkül. E tanulmány szerzője egy jellegadó korszak és egy kivételesen sokoldalú politikus-személyiség „életművébe”, a hazai kapitalizmus és polgárosodás egyik fontos korszakába nyújt széleskörű betekintést, vagy inkább teljes korpét. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 59 8. **600,- Ft (187 oldal)**

43). A.Gergely András: Államválság – régiók – civil társadalom I–III. /I. Államválság/: válogatott tanulmányokból álló, de egységes gondolatmenetbe illeszkedő elemzésében a szerző a korszakunkat jellemző állampolitikai válságjeleket veszi sorra. A táji-történeti tagoltság, a tradíciók szabta politikai törésvonalak, a politikai-kulturális blokkok, a magyar „reálpolitika” és nemzetépítő program, a demokratikus fejlődés és a nyilvánosság viszonya, valamint a hatalomkorlátozás és az europaizálódás törekvésének körüljárása adják a füzet tartalmát. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 36 1. **500,- Ft (98 oldal)**

44). A.Gergely András: Államválság – régiók – civil társadalom I–III. /II. Régiók/: két régió történeti alapvonásait ismerteti a szerző az elmúlt fél évszázadban elvégzett kutatások alapján: a Tiszazug történeti szorongatottságát és a kiskun vidék mentalitástörténeti karakterét elemzi úgy, mint sajátosan alföldi, etnikai-kulturális meghatározottságát mindenkor átélő térségi egységet. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 37 X. **450,- Ft (75 oldal)**

45). A.Gergely András: Államválság – régiók – civil társadalom I–III. /III. Civil társadalom/: a közjó társadalomfilozófiájára hivatkozó elmélet, a helyi demokrácia és az önszervező erő kibontakoztatására épülő korszakos változás-élmény, valamint a civil társadalomról kialakult elképzelések és az ezekre nehezedő jelentésváltozások kérdései körül bolyong a szerző. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 60 4. **500,- Ft (90 oldal)**

46). Albert Árpád, Benke József, Gulyás Anett, Kovács Monika, Pásztor Zoltán, Sebestény Anikó, Veres Emese-Gyöngyvér: Másság – idegenség – elmozdulás. Léhelyzetek az otthonosság és a sehollét között: a válogatott tanulmányokból álló füzet menekültek, diaszpórában élők, helykeresők körében végzett kutatások összefoglalóiból áll. Németországi törökök és magyarok, brüsszeli arabok, budapesti kínaiak, afrikaiak és kelet-európaiak élethelyezeteit, kulturális másságát, asszimilálódási hajlandóságát mutatják be ez írások, melyek résztvevő megfigyelésen, empirikus tapasztalatokon alapulnak. ISSN 1416-8391, ISBN 963 9098 61 2. **400,- Ft (99 oldal)**

Javaslatok az Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetének könyvtári szakozásához

- No 1). Kisebbségi tér és lokális identitás I.:** nacionalizmus, állam (nemzetállam), Románia, Erdély, urbanizáció (1919-), kisebbségpolitika, etnikum (magyar, román), szimbolikus politika (térbeliség), helyi társadalom.
- 2). Kisebbségi tér és lokális identitás II.:** kisebbségi helyzet, etnikum (kun), etnocentrizmus, szimbolikus politika, urbanizáció (Kiskunság), helyi társadalom (Kiskunhalas), politikai kultúra.
- 3/A). Forráselemzés: Kopács – táj- és népkutató tábor a történeti Drávaszögben (1942):** kisebbségi helyzet, Jugoszlávia 1945-1989, helyi társadalom, életmód, település (-történet, Kopács), társadalomkutatás (1942), akkulturáció.
- 3/B). Forráselemzés: Városi és nemzetiségi lét magyarok és „jugoszlávok” körében, a XX. századi városfejlődés árnyékában:** kisebbség (nemzetiség), történelem XX. szd., urbanizáció (Jugoszlávia, Vajdaság), önkormányzat, etnikum („jugoszláv”, magyar), mobilitás (térbeli).
- 4). Kun etnoregionális kisvárosi sajátosságok:** kisebbség (kunok), régió (Kiskunság), történelem (magyar, 13-20. szd.), helyi társadalom, autonómia, urbanizáció, politikai kultúra.
- 5). Rövid etnoregionális elemzések:** zsidókérdés, antiszemitizmus, kisebbség (bolgár, szerb), politikai kultúra, rasszizmus (idegengyűlölet), etnikum (dél-amerikai, afrikai, román, cigány, orosz, magyar, délszláv), identitás, konfliktus (társadalmi, etnikai), helyi társadalom.
- 6). Identitás és etnoregionalitás:** identitás, politikai kultúra, történelem (13-20. szd.), régió (Nyugat-Európa, Kelet-Európa, Közép-Európa), etnikum, kisebbségi kérdés, öngazgatás, új társadalmi mozgalmak.
- 7). Közösségszervezési folyamatok a magyarországi románok körében:** identitás, politikai kultúra, régió (Kelet-Európa), etnikum (román, cigány, magyar), kisebbségi kérdés, interetnikus kölcsönhatások, helyi közösségek, Magyarország (Hajdú-Bihar m., Békés m.), asszimiláció, nyelv, önmeghatározás.
- 8). Politikai antropológia. /Interdiszciplináris közelítések/:** politikai kultúra, etnikum-kutatás, politikatudomány, politikai szociológia, antropológia (politikai-, kulturális-), harmadik világ, magatartás (politikai), hatalom (politikai, törzsi), politikai rendszer, informalitás.
- 9). Tér – szimbólum – politika. Politika a térben, tér a politikában:** politikai kultúra, etnikum-kutatás, politikatudomány, politikai szociológia, településföldrajz (Kiskunhalas, Budapest), társadalmi struktúra, politikai magatartás, hatalom (politikai, helyi), politikai rendszer.
- 10). Etnikum és vallás. Apróbb írások a vallási kommunikáció témakörében:** politikai kultúra, etnikai kutatás, vallásszociológia, antropológia (politikai, kulturális), magatartás (politikai, kulturális), hatalom (politikai, törzsi), politikai rendszer, tradíció, földrajz (Erdély, Haiti, India), kommunikáció.
- 11). Kisebbség – etnikum – regionalizmus I. Állam, nemzet, ellenkultúra és kisebbségiség:** politikai kultúra, etnikum-kutatás, politikatudomány, politikai szociológia, regionalizmus, magatartás (politikai), hatalom (politikai, etnokratikus), politikai rendszer, ellenkultúra, új társadalmi mozgalmak.
- 12). Kisebbség – etnikum – regionalizmus II. Etnoregionalizmus Magyarországon?:** politikai kultúra, etnikum-kutatás, politikatudomány, politikai szociológia, regionalizmus, magatartás (politikai), hatalom (politikai, etnokratikus), politikai rendszer, ellenkultúra, új társadalmi mozgalmak.
- 13). Identitás kettős kötésben. Etnikai identitás és kulturális reprezentáció a dunabogdányi svábok körében:** etnikai identitás, kulturális reprezentáció, politikai kultúra, politikai szociológia, regionalitás (Közép-Európa, Magyarország), társadalomtörténet (közép-európai), magatartás (politikai), lokális (helyi) kultúra, földrajzi tér (Dunabogdány).
- 14). Főiskolások állampolgári kultúrája. Empirikus vizsgálat két kecskeméti főiskola hallgatói körében:** politikai kultúra, etnikai kutatás, magatartás (politikai, kulturális), politikai eszmék, nemzettudat, etnikai tolerancia, Holocaust, politikai rendszer, állampolgári kultúra (civizmus).
- 15). Közelítések az etnofilmhez. Retusált ősiség, rendezett hitelesség, etnikai valóság:** vizuális kultúra (szociofilm, néprajzi film), etnikai kutatás, társadalmi magatartás, szimbolikus jelképrendszerek, kultúraváltás, kultúrkörök (törzsi társadalom, modern társadalom).

- 16). Népek, maszkok, nemzeti- és csoportkultúrák. Etnikai – antropológiai dolgozatok:** regionális kultúra, etnikai kutatás, társadalmi magatartás (politikai, kulturális, vallási), interkulturális kapcsolatok, szimbolikus politika, politikai kultúra, jelképrendszerek, kultúrkörök (Magyarország, Afrika, Japán, Libanon, Anglia, Kanada).
- 17). Társadalmi tércategóriák a regionális tudományban. Egy modern tudományág műhelyéből:** regionális tudományok, térföldrajz-kutatás, társadalmi és területi struktúrák, humáangeográfia.
- 18). Albánia: az emberélet fordulói. Halál, vallás, esküvő:** átmeneti rítusok a balkáni társadalomban: regionális kultúra, etnikai kutatás, társadalmi magatartás (politikai, kulturális, vallási), interkulturális kapcsolatok, szimbolikus politika, politikai kultúra, jelképrendszerek, kultúrkörök (Észak-Albánia).
- 19). Barcasági körkép. Egy kulturális antropológus terepmunka-tanulmányai:** regionális kultúra, etnikai kutatás, társadalmi magatartás (jogszokás, kulturális, vallási), interkulturális kapcsolatok, jelképrendszerek, helyi társadalom, kultúrkörök, földrajzi (Erdély, Barcaság).
- 20). Polgárosodás, politikai változás, társadalmi tömeg. Politikai szociológiai tanulmányok:** politikai kultúra, társadalomkutatás, társadalmi magatartás, helyi társadalom, politikatörténet, szociálpszichológia, rendszerváltozás, társadalmi modernizáció, Magyarország.
- 21). Társadalom és hatalom. Politikai antropológiai analízisek:** regionális kultúra, etnikai kutatás, politikai antropológia, társadalmi magatartás (jogszokás, kulturális, vallási), interkulturális kapcsolatok, hatalmi rendszerek, helyi társadalom, kultúrkörök, földrajzi (Afrika).
- 22). Kognitív etnikai folyamatok. Tanulmányok a kognitív kutatások tükrében:** etnikai kutatás, politikai antropológia, társadalmi magatartás, interkulturális kapcsolatok, hatalmi rendszer, nacionalizmus, kulturális tudás, kognitív pszichológia, jelentésemélet, nyelvelmélet.
- 23). Magyar hazától az amerikai otthonig:** migrációkutatás, emigráció, társadalmi magatartás, interkulturális kapcsolatok, társadalmi rétegződés, középosztály, kulturális tudás, földrajzi (USA).
- 24). Helyi politika – rendszerváltás közben:** helyi társadalom, helyi politika, önkormányzat, rendszerváltás, társadalmi magatartás, társadalmi rétegződés, települési közösség, földrajzi (Magyarország).
- 25). Otthon vagy itthon. Erdélyi magyar áttelepült értelmiségiek identitásválságának elemzése:** migráció, etnikai identitás, értelmiség, kivándorlás, identitásválság, földrajzi (Erdély, Vajdaság, Kárpátalja, Szlovákia, Magyarország), etnikai exodus, kultúraörzés, menekült-helyzet, kisebbség, regionalitás, Közép-Kelet-Európa.
- 26). Pszichológiai antropológia:** antropológia (pszichológiai), nemzeti karakter, etnikai identitás, személyiségelmélet, szociálpszichológia, pszichoanalízis irányzatai, kultúraörzés.
- 27). Drogkultúra, drogfüggés, társkapcsolatok:** szubkultúra-jelenségek, deviáns viselkedés, szociálpszichológia, társas kapcsolatok, ifjúságkutatás, kulturális antropológia, kábítószer, szenvedélybetegségek, kontakto-metria, földrajzi (Magyarország, harmadik világ).
- 28). Alternatívák és félelmek. Magyar és román elképzelések a romániai magyarság helyzetének átértékeléséről:** politikai kultúra, etnikai kutatás, társadalmi magatartás, kisebbségjog, kultúraváltás, nemzetiségi kérdés, nemzetállam, politikai pártok (román, magyar), földrajzi (Románia, Erdély), XX. század, nemzetközi jog, rendszerváltás.
- 29). Etnikai-antropológiai kutatómódszertan I. Empíria és elmélet találkozási pontjain:** etnikai kultúra, etnikai kutatás, társadalmi magatartás, szimbolikus jelképrendszerek, kultúraváltás, kultúraátvétel, földrajzi (Mexikó, Magyarország, Kárpátalja), kulturális antropológia.
- 30). Periférián – az Alföld közepén:** helyi társadalom, rendszerváltás, kultúraváltozás, periféria, társadalmi magatartás, földrajzi (Nagykunság), politikai rendszer, depriváció, mikrokörzet, államszocializmus, munkaerőpiac.
- 31). Rendszerváltás, világképváltozás, mellékutca. Tanulmányok a politikai antropológia és a világkép-elemzések köréből:** politikai kultúra, szimbolikus politika, társadalmi magatartás, rendszerváltás, kultúraváltozás, világnézet, világkép, etnofilm, indiánkérdés, politikai pártok, kulturális antropológia, politikai antropológia.
- 32). Tájak és nemzetek. Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére:** politikai kultúra, szimbolikus politika, társadalmi magatartás, rendszerváltás, kultúraváltozás, világnézet, világkép, térfelfogás, nemzeti kultúra, kulturális antropológia.
- 33). Szakadékok és hidak. A magyar és a román egymás mellett élés lehetőségei és stratégiái Hargita megyében:** politikai kultúra, szimbolikus politika, társadalmi magatartás, rendszerváltás, kultúraváltozás, világnézet (vallás), világkép, politikai pártok (RMDSZ), kulturális antropológia, politikai antropológia, földrajzi (Románia, Erdély), helyi társadalom (Csíkszereda, Csíksomlyó).

34). Szocialista sematizmus. Sematizmus és komédia, definíciók és határai: politikai kultúra, mentalitás-történet, kulturális antropológia, magatartás (etnikai, kulturális), osztálypolitika, földrajzi (Magyarország), művelődésmélet, művelődéstörténet, rendszerideológia, sematizmus, ellenségképek.

35). Nemzet-koncepciók a mai magyar társadalomban: politikai kultúra, mentalitástörténet, magatartás (etnikai, kulturális), földrajzi (Magyarország, Európa), szocializáció (politikai), politikatörténet, rendszerideológia, nemzet, ellenségképek, politikai közvélemény.

36). Fehéren feketén: esélyek és zsákutcák, avagy a cigányság oktatásával és foglalkoztatásával kapcsolatos kérdések: politikai kultúra, mentalitástörténet, magatartás (etnikai, kulturális), földrajzi (Magyarország, Európa), szocializáció (politikai), politikatörténet, oktatásmélet, cigánykérdés, politikai gondolkodás, kisebbségi kérdés, munkaerőpolitika.

37). Politikai pszichológia és politikatudomány. /A politikai pszichológia szemléleti sajátosságairól/: politikai kultúra, politikai pszichológia, társadalmi magatartás, rendszerváltás, kultúraváltozás, világnézet, politikatörténet, társadalomkutatás.

38). Védekező helyi társadalom Tiltakozások Borsod megyében (1989-1995): politikai kultúra, politikai magatartás, rendszerváltás, életmódváltozás, világnézet, politikatörténet, társadalomkutatás, földrajzi: Miskolc, tiltakozás, társadalmi mozgalom, regionális politika, helyi társadalom.

39). Közösségek találkozási Krisna-völgy Somogyvámoson: kisebbségi kultúra, politikai magatartás, rendszerváltás, életmódváltozás, világnézet, vallás, társadalomkutatás, földrajzi: Somogyvámos, kulturális antropológia, társadalmi mozgalom, regionális politika, helyi társadalom.

40) Menekültek és menedékesek helyzete a Debreceni Befogadó Állomáson: kisebbségi kultúra, politikai magatartás, rendszerváltás, életmódváltozás, menekültügy, társadalomkutatás, migráció, földrajzi: Debrecen, politikatudomány, társadalmi identitás, regionális politika, helyi társadalom.

41). Határ választ el...: kisebbségi kultúra, politikai magatartás, rendszerváltás, életmódváltozás, menekültügy, társadalomkutatás, migráció, földrajzi: Románia, Magyarország, politikatudomány, társadalmi identitás, regionális politika, helyi társadalom.

42). A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kunó kultúrát szervező tevékenysége: politikai kultúra, kulturális magatartás, oktatási intézményrendszer, társadalomkutatás, kulturális politika, Klebelsberg Kunó, Bethlen-korszak, magyarságtudomány, oktatáspolitikai, tudomány-politika, kultúrakutatás, társadalomtörténet.

43). Államválság – régiók – civil társadalom I-III. /I. Államválság/: politikai kultúra, politikai magatartás, rendszerváltás, életmódváltozás, társadalomkutatás, állam, politikatudomány, társadalmi identitás, regionális politika, helyi társadalom, regionalizmus, társadalmi struktúra.

44). Államválság – régiók – civil társadalom I-III. /II. Régiók/: politikai kultúra, politikai magatartás, regionalizmus, életmódváltozás, társadalomkutatás, politikatudomány, társadalmi identitás, regionális politika, helyi társadalom, földrajzi: Tiszazug, Kiskunság, társadalmi struktúra.

45). Államválság – régiók – civil társadalom I-III. /III. Civil társadalom/: politikai kultúra, politikai magatartás, regionalizmus, életmódváltozás, társadalomkutatás, politikatudomány, társadalmi identitás, regionális politika, helyi társadalom, civil társadalom, társadalmi struktúra.

46). Másság – idegenség – elmozdulás. Léthelyzetek az otthonosság és a sehollét között: etnikai kultúra (török, arab, kínai, guineai, magyar), etnikai kutatás, társadalmi magatartás, szimbolikus jelképrendszerek, kultúraváltás, kultúraátvétel, földrajzi (Kína, Magyarország, Németország, Dubrovnik, Brüsszel), kisebbségi identitás, kulturális antropológia.

**Az MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpontja
Dokumentum-füzetei**

- 1). Zempléni András – Tari János: Újratemetési szertartások Magyarországon. Egy nemzeti rítus antropológiai sajátosságai. ISSN 1417-2968, ISBN 963 9098 10 8. 350,- Ft (64 oldal)
- 2). Heltai Gyöngyi: Etnográfiai filmfesztivál, Párizs 1995. ISSN 1417-2968, ISBN 963 9098 09 4. 350,- Ft (61 oldal)
- 3). Benke József: Borsodnádasi terepmunkanapló. ISSN 1417-2968, ISBN 963 9098 16 7. 200,- Ft (17 oldal)
- 4). A. Gergely András: Kultúra, közösség, társadalom. A Népművelési Intézet és a Művelődéskutató. ISSN 1417-2968, ISBN 963 9098 17 5. 300,- Ft (35 oldal)
- 5). Szabados Ádám: A reformáció bűnértelmezése. ISSN 1417-2968, ISBN 963 9098 33 7. 400,- Ft (65 oldal)
- 6). Heltai Gyöngyi: *A szokások és a test az európai etnológia perspektívájában.* ISSN 1417-2968, ISBN 963 9098 32 9. 400,- Ft (64 oldal)
- 7). Fehér László: Adalékok a pilisi szlovákok identitástudatának kutatásához. ISSN 1417-2968, ISBN 963 9098 34 5. 350,- Ft (40 oldal).

A munkafüzetek megrendelhetők:
MTA Politikai Tudományok Intézete
1068 Budapest Benczúr u 33. (Szabó Irén. Tel./fax: 3229-010)